

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

PANTEION UNIVERSITY OF SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES

ΣΧΟΛΗ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

«ΑΝΑΛΥΣΗ ΚΑΙ ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ»

ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

Κοινωνικές διαστάσεις της επισιτιστικής ανασφάλειας: Διερεύνηση του κοινωνικού και
δημογραφικού προφίλ των ωφελούμενων στα συστήματα

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Ευαγγελία Στουραϊτή

Αθήνα, 2024

Τριμελής Επιτροπή

Μαρία Συμεωνάκη, Καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου (Επιβλέπουσα)

Θεοδοσία Ανθοπούλου, Καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου

Χρήστος Μπάγκαβος, Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

Copyright © Ευαγγελία Στουραϊτη, 2024

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διπλωματικής εργασίας εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της διπλωματικής εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Η έγκριση της διπλωματικής εργασίας από το Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή των γνώμων του συγγραφέα.

Πίνακας περιεχομένων

Εισαγωγή	8
Θεωρητικές προσεγγίσεις της επισιτιστικής ανασφάλειας	10
Επισιτιστική βοήθεια: τα συσσίτια και ο ρόλος τους στο πλαίσιο της επισιτιστικής ανασφάλειας.....	15
Φτώχεια, αποστέρηση και επισιτιστική ανασφάλεια	19
Η μέτρηση της επισιτιστικής ανασφάλειας	22
Η κατάσταση της επισιτιστικής φτώχειας στην Ελλάδα	26
Μεθοδολογία	37
Το δείγμα και οι συμμετέχοντες στην έρευνα	39
Οι μετρήσεις	40
Στατιστική ανάλυση	42
Αποτελέσματα	42
Η μορφή, η συχνότητα και οι αιτίες της επισιτιστικής βοήθειας.....	42
Προσωπικοί περιορισμοί, προτεραιοποίηση δαπανών και κοινωνικοποίηση.....	48
Δυνατότητα κοινωνικής και πολιτισμικής χρήσης φαγητού.	54
Επισιτιστική ανασφάλεια των συμμετεχόντων.....	56
Συμπεράσματα	61
Βιβλιογραφία.....	67
Παράρτημα.....	73

Πίνακες

Πίνακας 1. Δημογραφικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά των αποκρινόμενων	39
---	----

Διαγράμματα

Διάγραμμα 1. Μέση καταναλωτική δαπάνη ανά νοικοκυριό σε Ελλάδα και ΕΕ.	28
Διάγραμμα 2. Ποσοστιαία κατανομή μηνιαίων δαπανών (αγορές), για αγαθά και υπηρεσίες ΕΟΠ 2022 - ΕΟΠ 2021	29
Διάγραμμα 3. Ποσοστιαία (%) κατανομή μέσης μηνιαίας δαπάνης για είδη διατροφής και μη αλκοολούχα ποτά, κατά τύπο νοικοκυριού (ΕΟΠ: 2022)	30
Διάγραμμα 4. Ποσοστό των ατόμων σε κίνδυνο φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού το 2022 στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης	30
Διάγραμμα 5. Ποσοστιαία κατανομή (%) πληθυσμού σε κίνδυνο φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού, υλικής και κοινωνικής υστέρησης και επισιτιστικής ανασφάλειας στην Ελλάδα (2015 -2022).....	31
Διάγραμμα 6. Ποσοστό (%) πληθυσμού σε κίνδυνος φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού ανά ηλικιακή ομάδα στην Ελλάδα (2020)	32
Διάγραμμα 7. Ποσοστιαία κατανομή πληθυσμού με υλική και κοινωνική υστέρηση και σοβαρή υλική και κοινωνική υστέρηση στην Ελλάδα (2022), ανά σύνθεση νοικοκυριού	32
Διάγραμμα 8. Ποσοστιαία (%) κατανομή πληθυσμού με οικονομική αδυναμία για διατροφή με κοτόπουλο κρέας ή ψάρι κάθε δεύτερη μέρα και για συνάντηση με φίλους για ένα καφέ ή γεύμα μία φορά το μήνα στην Ελλάδα, ανά εισοδηματική κατηγορία (2014 – 2022)	33
Διάγραμμα 9. Ποσοστιαία (%) κατανομή πληθυσμού με οικονομική αδυναμία για διατροφή που να περιλαμβάνει κάθε δεύτερη μέρα κοτόπουλο, κρέας, ψάρι, ή λαχανικά ίσης θρεπτικής αξίας (Ελλάδα -2022), ανά τύπο οικογένειας	34
Διάγραμμα 10. Ποσοστιαία (%) κατανομή πληθυσμού με οικονομική αδυναμία για συνάντηση με φίλους για ένα καφέ ή γεύμα μία φορά το μήνα στην Ελλάδα (2022), ανά ηλικιακή ομάδα..	35
Διάγραμμα 11. Ποσοστιαία (%) κατανομή ανθρώπων που καταναλώνουν μία ή δύο φορές την ημέρα, φρούτα, λαχανικά και σαλάτες, κατά εισοδηματική κατηγορία	36
Διάγραμμα 12. Είδη τροφίμων που λαμβάνουν από το συσσίτιο οι αποκρινόμενοι	42

Διάγραμμα 13. Συχνότητα με την οποία οι συμμετέχοντες λαμβάνουν τρόφιμα από το συσσίτιο.....	43
Διάγραμμα 14. Ο χρόνος χρήσης του συσσιτίου από τους αποκρινόμενους	43
Διάγραμμα 15. Γιατί οι αποκρινόμενοι απευθύνθηκαν στο συσσίτιο για βοήθεια	47
Διάγραμμα 16. Τρόποι προμήθειας των απαραίτητων τροφίμων για το νοικοκυριό	48
Διάγραμμα 17. Συχνότητα περιορισμού δαπανών σε πράγματα που τους αρέσουν	49
Διάγραμμα 18. Συχνότητα περιορισμού δαπανών σε πράγματα που είχαν ανάγκη	49
Διάγραμμα 19. Περιορισμός μεταφορών	51
Διάγραμμα 20. Ανάγκες για τις οποίες για τουλάχιστον μία φορά δεν αγόρασαν τρόφιμα ή περιόρισαν σημαντικά την αγορά τους προκειμένου να τις καλύψουν	52
Διάγραμμα 21. Συχνότητα περιορισμού ή διακοπής εξόδων με φίλους και γνωστούς	54
Διάγραμμα 22. Δυνατότητα κοινωνικής και πολιτισμικής χρήσης φαγητού	55
Διάγραμμα 23. Δυσκολίες που αντιμετώπισαν σχετικά με την πρόσβασή τους στα τρόφιμα (HFIA)	56
Διάγραμμα 24. Το επίπεδο της επισιτιστικής ανασφάλειας που βιώνουν οι συμμετέχοντες στην έρευνα	59
Διάγραμμα 25. Πόσο συχνά νιώθουν ότι τα τρόφιμα, ακόμη και μετά τη βοήθεια του συσσιτίου, δεν επαρκούν για την κάλυψη των αναγκών της οικογένειας	59

Περίληψη

Οι σύγχρονες κοινωνικοοικονομικές συνθήκες έχουν αυξήσει δραματικά το κόστος ζωής και θέτουν σε κίνδυνο τα μέσα διαβίωσης των ανθρώπων, με εκείνους που βρίσκονταν ήδη σε ευάλωτη θέση να επιβαρύνονται περισσότερο. Οι αυξήσεις στις τιμές των τροφίμων, σε συνδυασμό με τη συρρίκνωση της αγοραστικής δύναμης, περιορίζουν την πρόσβαση των ατόμων σε επαρκή και θρεπτικά τρόφιμα, με αποτέλεσμα την υποβάθμιση του βιοτικού τους επιπέδου, την όξυνση του φαινομένου της διατροφικής ανασφάλειας και ενδεχομένως τον εγκλωβισμό τους σε συνθήκες φτώχειας.

Στην παρούσα εργασία επιχειρείται να εξεταστούν οι συνθήκες που αυξάνουν τον κίνδυνο να βρεθεί κάποιος σε διατροφική ανασφάλεια και πως αυτό συσχετίζεται ευρύτερα με τη φτώχεια και τον κοινωνικό αποκλεισμό. Για το σκοπό αυτό θα διερευνηθεί το προφίλ των ανθρώπων που πλήττονται και οι μηχανισμοί που αναπτύσσουν για να προστατευθούν από αυτή. Για τις ανάγκες της εργασίας, θα πραγματοποιηθεί δευτερογενής ανάλυση δεδομένων από τις έρευνες «Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης των Νοικοκυριών (EU-SILC)» και «Οικογενειακών Προϋπολογισμών» που διεξάγονται από την EUROSTAT και την ELSTAT, και θα αναλυθούν οι σχετικοί δείκτες. Στη συνέχεια θα πραγματοποιηθεί επιτόπια έρευνα σε κοινωνικά και εκκλησιαστικά συσσίτια εντός Αττικής, προκειμένου να εξαχθούν αναλυτικότερα συμπεράσματα για την κατάσταση και τις διαστάσεις, που επηρεάζουν την επισιτιστική ανασφάλεια και να διερευνηθεί το κοινωνικό και δημογραφικό προφίλ των ωφελούμενων.

Λέξεις –κλειδιά: επισιτιστική ανασφάλεια, επισιτιστική φτώχεια, πρόσβαση στα τρόφιμα, συσσίτια, υλική και κοινωνική στέρηση

Abstract

Contemporary socio-economic conditions have dramatically increased the cost of living and put livelihoods at risk, disproportionately affecting the most vulnerable population. Increases in food prices, combined with shrinking purchasing power, limit people's access to adequate and nutritious food. This results in the deterioration in their living standards, affecting their food insecurity and locking them into poverty.

This study examines the conditions that increase people's risk of food insecurity and how these issues link to poverty and social exclusion. Therefore, the profile of the people affected and the development of relevant coping strategies will be investigated. To do this, secondary data analysis was carried out from the "Income and Living Conditions (EU-SILC)" and "Household Budget Survey" surveys of EUROSTAT and ELSTAT, and the relevant indicators were analyzed. Moreover, field research was carried out in food charities within Attica to conclude the overall situation and the dimensions of food insecurity affecting the population, emphasizing the collection of data regarding the social and demographic profile of the beneficiaries.

Keywords: food insecurity, food poverty, food access, soup kitchens, material and social deprivation

Εισαγωγή

Στις σύγχρονες και ανεπτυγμένες χώρες, όπου η διάθεση των τροφίμων και των επιλογών είναι πλούσια, ανοίγει και πάλι η συζήτηση για επισιτιστική φτώχεια και ακρίβεια των βασικών ειδών διατροφής. Ιδιαίτερα έπειτα από την πολεμική σύρραξη στην Ουκρανία, η οποία εκτός των ανθρωπιστικών επιπτώσεών της επέφερε ραγδαία αύξηση στις τιμές της ενέργειας και των τροφίμων, επανέρχεται στον ευρωπαϊκό διάλογο το θέμα της επισιτιστικής ανασφάλειας το οποίο πλήττει ως επί το πλείστον τους πιο ευάλωτους πληθυσμούς. Ταυτόχρονα, η επιβάρυνση του περιβάλλοντος και η κλιματική αλλαγή, επηρεάζουν άμεσα την αλυσίδα παραγωγής τροφίμων, προκαλώντας δυσκολίες στην κάλυψη των επισιτιστικών αναγκών του παγκόσμιου πληθυσμού και επηρεάζουν έμμεσα την οικονομική πρόσβαση των πολιτών σε τρόφιμα.

Η μελέτη της επισιτιστικής ανασφάλειας είναι σημαντική, καθώς επιδρά στην καθημερινότητα και το βιοτικό επίπεδο του πληθυσμού που υφίσταται τις επιπτώσεις της. Μέσα από την επισιτιστική ανασφάλεια θίγονται ζητήματα κοινωνικής ανισότητας και κοινωνικής δικαιοσύνης και προκύπτουν ερωτήματα, σε σχέση με το ποιος μπορεί να έχει πρόσβαση σε αγαθά όπως τα τρόφιμα, ποιος αποκλείεται και γιατί, ποια μπορεί είναι η ποιότητα αυτών των αγαθών που χρησιμεύουν για την κάλυψη καθημερινών βασικών αναγκών και ποιες άλλες επιπτώσεις υπάρχουν στην κοινωνική ζωή των ανθρώπων που πλήττονται από επισιτιστική ανασφάλεια. Η παρούσα εργασία επικεντρώνεται στη μελέτη του πληθυσμού που προσφεύγει στη φιλανθρωπική επισιτιστική βοήθεια των συσσιτίων για να καλύψουν τις βασικές τους ανάγκες σε τρόφιμα.

Υποθέτουμε ότι ο πληθυσμός αυτός υφίσταται σοβαρές καταστάσεις επισιτιστικής ανασφάλειας και φτώχειας, και εξαιτίας αυτών των καταστάσεων προκύπτουν εμπόδια ως προς τη συμμετοχή τους σε πτυχές της κοινωνικής και πολιτισμικής ζωής. Σκοπός της εργασίας είναι να εξεταστούν οι συνθήκες που αυξάνουν τον κίνδυνο να βρεθεί κάποιος σε διατροφική ανασφάλεια και πώς αυτό σχετίζεται ευρύτερα με τη φτώχεια και τον κοινωνικό αποκλεισμό. Για το σκοπό αυτό θα διερευνηθεί το προφίλ των ανθρώπων που πλήττονται και οι μηχανισμοί που αναπτύσσουν για να προστατευθούν από αυτή, καθώς και οι βασικές διαστάσεις της επισιτιστικής ανασφάλειας ως προς τη φυσική και κοινωνική πρόσβαση των ατόμων σε τρόφιμα.

Στο θεωρητικό μέρος της εργασίας αρχικά αναλύεται το πλαίσιο και οι προσεγγίσεις που αφορούν την επισιτιστική ανασφάλεια, διευκρινίζεται η σημασία της επισιτιστικής φτώχειας και

οριοθετείται η έννοια της επισιτιστικής βοήθειας και του θεσμού των συσσιτίων. Επιπλέον, εξηγείται πως η φτώχεια και η υλική υστέρηση αποτελούν βασικούς τομείς της επισιτιστικής ανασφάλειας και παρουσιάζονται τα υπάρχοντα εργαλεία καθώς και η επιστημονική συζήτηση που έχει αναπτυχθεί γύρω από τις μεθόδους μέτρησής της. Τέλος παρουσιάζεται η κατάσταση που επικρατεί στην Ελλάδα ως προς τους βασικούς δείκτες που αφορούν στην επισιτιστική ανασφάλεια του πληθυσμού.

Στο εμπειρικό μέρος της εργασίας, αναλύονται τα αποτελέσματα τις έρευνας από τις απαντήσεις που έδωσαν οι ωφελούμενοι των συσσιτίων και παρουσιάζονται πληροφορίες για τη μορφή και τη συχνότητα της επισιτιστικής βοήθειας και τους προσωπικούς περιορισμούς στους οποίους υπόκεινται τα άτομα προκειμένου να ανταπεξέλθουν. Επιπλέον, εξετάζεται η δυνατότητα κοινωνικής και πολιτισμικής χρήσης του φαγητού και παρουσιάζεται η επισιτιστική ανασφάλεια των συμμετεχόντων, ως προς την υλική και την κοινωνική διάστασή της.

Τέλος, λαμβάνοντας υπόψη τα στοιχεία της έρευνας, εξάγονται συμπεράσματα ως προς τις συνθήκες που αυξάνουν τον κίνδυνο της επισιτιστικής ανασφάλειας, τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν όσοι λαμβάνουν επισιτιστική βοήθεια από το συσσίτιο, καθώς τις συνέπειες σε σχέση με την κοινωνική διάσταση της επισιτιστικής ανασφάλειας. Πρόθεση είναι αυτή η έρευνα να συμβάλλει στη καλύτερη κατανόηση της επισιτιστικής ανασφάλειας στην Ελλάδα, να αναδείξει τις ιδιαίτερες παραμέτρους της επισιτιστικής ανασφάλειας των ανθρώπων που κάνουν χρήση των συσσιτίων και να προσθέσει ένα λιθαράκι στην περιορισμένη ελληνική έρευνα και βιβλιογραφία, ελπίζοντας να παρακινήσει την εκπόνηση περαιτέρω πιο αναλυτικών ερευνών γύρω από τέτοια ζητήματα.

Θεωρητικές προσεγγίσεις της επισιτιστικής ανασφάλειας

Η επισιτιστική ανασφάλεια είναι πεδίο διεπιστημονικό. Πρόκειται για μία πολυδιάστατη και ευέλικτη έννοια που έχει ερμηνευτεί και χρησιμοποιηθεί από διαφορετικούς επιστημονικούς κλάδους. Οι θεωρίες και ερμηνείες που έχουν αναπτυχθεί, αποδίδουν την ανάπτυξη του φαινομένου σε διαφορετικά αίτια και εστιάζουν σε διαφορετικές διαστάσεις. Η μελέτη των ακαδημαϊκών συζητήσεων γύρω από όρους όπως η επισιτιστική ασφάλεια και ανασφάλεια είναι σημαντική επειδή υποδεικνύει όχι μόνο το πώς γίνεται αντιληπτό το φαινόμενο, αλλά και πώς αυτό αντιμετωπίζεται από την κοινωνία (Sumsion, 2023).

Ο επίσημος ορισμός που έχει επικρατήσει διεθνώς για την επισιτιστική ασφάλεια κατοχυρώθηκε το 1996 από τα κράτη που συμμετείχαν στην Παγκόσμια Διάσκεψη Κορυφής για τα Τρόφιμα (World Food Summit) εκφράζει, πώς επισιτιστική ασφάλεια υπάρχει *«όταν όλοι οι άνθρωποι, ανά πάσα στιγμή, έχουν φυσική, κοινωνική και οικονομική πρόσβαση σε επαρκή, ασφαλή και θρεπτική τροφή για την κάλυψη των διατροφικών τους αναγκών και διατροφικών προτιμήσεων, για μία δραστήρια και υγιεινή ζωή»* (FAO, 2002). Ο ορισμός αυτός προκύπτει από συγκερασμό διαφορετικών θεωρητικών προσεγγίσεων που αναπτύχθηκαν, προκειμένου να αναλύσουν την προέλευση της πείνας, συνεπώς και της επισιτιστικής ανασφάλειας, τους δομικούς παράγοντες και τα αίτια που μπορούν να οδηγήσουν σε αυτή.

Η εμπειρία της επισιτιστικής ανασφάλειας δεν είναι απαραίτητο ότι θα οδηγήσει σε πείνα. Η πείνα είναι μία κατάσταση υποκειμενικής φύσης (Sumsion, 2023), και στον ακαδημαϊκό χώρο περιγράφεται ως *«η οδυνηρή αίσθηση που προκαλείται από την επαναλαμβανόμενη και ακούσια έλλειψη τροφής, η οποία μπορεί να οφείλεται σε δίαιτα ή σκόπιμη παράλειψη φαγητού»*. Μία αντίστοιχη έννοια είναι ο υποσιτισμός, ο οποίος αναφέρεται σε *«πρωτεϊνοθερμιδική και βιταμινούχα έλλειψη εξαιτίας μη ισορροπημένων διατροφών»*. Η πείνα και ο υποσιτισμός, είναι καταστάσεις που ενδέχεται να προκύψουν υπό συνθήκες σοβαρής και παρατεταμένης επισιτιστικής ανασφάλειας, εξαιτίας οικονομικών, πολιτικών, κοινωνικών και ψυχολογικών παραγόντων που εμποδίζουν την πρόσβαση στα τρόφιμα (Borch, 2016).

Το αντίθετο της επισιτιστικής ασφάλειας, η επισιτιστική ανασφάλεια ανήλθε στην δημόσια συζήτηση μετά την παγκόσμια επισιτιστική κρίση του 1972-1974 (Hadley & Crooks, 2012). Έως τότε, η επισιτιστική ανασφάλεια αντιμετωπιζόταν κυρίως ως αποτέλεσμα ενός ελλείμματος στην παραγωγή και τον εφοδιασμό των τροφίμων σε παγκόσμιο και εθνικό επίπεδο

και οι προσπάθειες αντιμετώπισής της επικεντρώνονταν στη βελτίωση των γεωργικών αποδόσεων και ρύθμιση των εθνικών αποθεμάτων (Mortimore, 2013). Από το 1980 και μετά, η συμβολή του Amartya Sen με τη δημοσίευση του έργου του «Poverty and Famines» ήταν καθοριστικής σημασίας για την αλλαγή στον τρόπο που η επισιτιστική ανασφάλεια γινόταν αντιληπτή. Βασική θέση στο έργο του ήταν ότι ο κύριος παράγοντας που οδηγεί σε επισιτιστική ανασφάλεια ήταν η έλλειψη του δικαιώματος στην τροφή, δηλαδή η *άνιση πρόσβαση στα τρόφιμα* από την παραγωγή και το εμπόριο, έως την εργασία και τις κοινωνικές μεταβιβάσεις, και όχι η έλλειψη τροφής καθαυτή. Από το διάστημα αυτό και μετά, οι έρευνες που διεκπεραιώθηκαν βασισμένες στη θεωρία του Sen, μετατόπισαν το πεδίο ανάλυσης της επισιτιστικής ανασφάλειας από την εξέταση του φαινομένου σε παγκόσμιο και εθνικό επίπεδο, στην διερεύνηση του σε επίπεδο νοικοκυριού και σε ατομικό επίπεδο (Sumsion, 2023).

Επισιτιστική ανασφάλεια υπάρχει *«όταν οι άνθρωποι έχουν περιορισμένη ή αβέβαιη διαθεσιμότητα διατροφικά επαρκών και ασφαλών τροφίμων ή περιορισμένη ή αβέβαιη ικανότητα να αποκτούν τρόφιμα με κοινωνικά αποδεκτούς τρόπους, για παράδειγμα χωρίς να καταφεύγουν σε επείγουσες προμήθειες τροφίμων, επαιτεία, κλοπή ή άλλες στρατηγικές αντιμετώπισης»* (Bickel, Nord, Price, Hamilton, & Cook, 2000). Κατά τον Anderson (1990) επισιτιστική ανασφάλεια υπάρχει όταν η διαθεσιμότητα επαρκώς θρεπτικών και ασφαλών τροφίμων ή η δυνατότητα απόκτησης προσωπικά αποδεκτών τροφίμων με κοινωνικά αποδεκτούς τρόπους είναι αβέβαιη (Παπαηλία, 2020).

Έχουν υπάρξει αρκετοί ερευνητές που μέσα από εργασίες τους προσπάθησαν να συγκεντρώσουν και να κατηγοριοποιήσουν τους τρόπους με τους οποίους αιτιολογείται η επισιτιστική ανασφάλεια. Οι Newman et al (2006), στην προσπάθειά τους να κατασκευάσουν ένα αιτιοκρατικό μοντέλο για την πείνα, αποτυπώνουν τέσσερις διαφορετικές προσεγγίσεις που ερμηνεύουν την πείνα, μέσα από την κατηγοριοποίηση διαφορετικών θεωρητικών σκέψεων γύρω από το φαινόμενο.

Διαχωρίζουν μεταξύ των κλασσικών μελετών των συστημάτων διατροφής (Richards, 1939, Oteiza, 1987 κ.α.), όπου η πείνα αποδίδεται σε σχέσεις που συνδέουν την παραγωγή, τη διανομή και την κατανάλωση της τροφής. Η ανεπαρκής παραγωγή τροφίμων, οι μεγάλες ελλείψεις τροφίμων λόγω αλλαγών σε πολιτικές ή οικονομικές δομές, η άνιση διανομή των πόρων και οι αλλαγές στο φυσικό περιβάλλον, είναι οι αιτίες που οδηγούν σε φαινόμενα πείνας. Αντίθετα, οι προσεγγίσεις που υποστηρίζουν ότι η πείνα εμφανίζεται ως αποτυχία του

Δικαίωματος στην Τροφή, έχουν επηρεαστεί σε μεγάλο βαθμό από την εργασία του Amartya Sen (1981). Το δικαίωμα στην τροφή εκφράζεται ως το κοινωνικά αναγνωρισμένο δικαίωμα κάποιου να ελέγχει ορισμένους πόρους, οι οποίοι διαφέρουν ανάλογα με την δυνατότητα πρόσβασης που έχει κάποιος σε τρόφιμα. Για παράδειγμα, σε περιοχές όπου τα τρόφιμα αγοράζονται (συνήθως αστικές) η αγοραστική δύναμη του νοικοκυριού είναι βασική προϋπόθεση προκειμένου να εξασφαλιστεί η πρόσβασή του σε τροφή. Αντίστοιχα σε περιοχές όπου τα άτομα ασχολούνται με την καλλιέργεια των τροφίμων, έχει σημασία και η δυνατότητα που έχουν να απορροφούν το μέρος των τροφίμων που καλλιεργούν (Sen, 1986). Στις περιπτώσεις όπου οι άνθρωποι δεν διαθέτουν άλλους πόρους, μπορούν να εγγυώνται ένα ελάχιστο επίπεδο πρόσβασης στην τροφή μέσω των κοινωνικών ασφαλίσεων ή της κοινωνικής αλληλεγγύης (Loopstra και Lalor, 2017).

Στις προσεγγίσεις όπου η πείνα προσομοιώνεται ως κίνδυνος, δηλαδή ως μία απειλητική κατάσταση κατά των ανθρώπων και των αξιών τους, η έμφαση δίνεται στο πως δημιουργείται μία τέτοια κατάσταση, εξετάζοντας μία αλληλουχία από γεγονότα στο πλαίσιο επιλογών μεταξύ διαφορετικών εναλλακτικών για τη διαχείριση μιας κατάστασης πριν οδηγήσει σε ακραία φαινόμενα πείνας. Η ουσία εδώ βρίσκεται στο ότι υπάρχουν πολλά στάδια παρέμβασης και ελέγχου μιας κατάστασης, πριν ακόμη ή και αφού αυτή καταλήξει να αποτελέσει κίνδυνο (Newman, et al, 2006). Τέλος, οι προσεγγίσεις που εστιάζουν στη σχέση πληθυσμού και παραγωγής, συνδέουν την πείνα με παθογένειες που υπάρχουν στην οργάνωση της παραγωγής, η οποία αποκλείει κάποιους ανθρώπους από την πλήρη συμμετοχή κι τους εγκλωβίζει σε συνθήκες πείνας (Smith, 2005).

Αντίστοιχα, σε έρευνά τους οι Borch et al (2016), συγκέντρωσαν και ανέλυσαν όση βιβλιογραφία είχε αναπτυχθεί κατά το διάστημα 1975 – 2013 στην Ευρώπη προκειμένου να καταγράψουν πως εξελίχθηκε ο ακαδημαϊκός διάλογος γύρω από την επισιτιστική ανασφάλεια και παρατήρησαν πως υπήρξε αλλαγή στον τρόπο που κατανοείται και αποδίδεται η επισιτιστική ανασφάλεια, με το ενδιαφέρον να μετατοπίζεται από αίτια και λύσεις που εντοπίζονται στη σφαίρα της παραγωγής (production), στη σφαίρα της κατανάλωσης (consumption). Στο διάλογο που ανέπτυξαν, καταλήγουν ότι οι συζητήσεις γύρω από την επισιτιστική ανασφάλεια μπορούν να κατηγοριοποιηθούν σε αναλύσεις που εστιάζουν στην παραγωγή (production) και σε λόγους που σχετίζονται με το περιβάλλον και τη γεωπολιτική (π.χ. πόλεμοι, κλιματική αλλαγή κ.α.), σε αναλύσεις που εστιάζουν στην κατανάλωση (consumption), οι οποίες δίνουν έμφαση στην

(οικονομική κυρίως) πρόσβαση των καταναλωτών σε τρόφιμα, και σε αναλύσεις που εστιάζουν στην πολιτική (policy) οι οποίες αντλούν στοιχεία από τους προηγούμενους διαλόγους και εστιάζουν στην ύπαρξη πολιτικών και κοινωνικοοικονομικών παραγόντων, που επηρεάζουν την πρόσβαση των καταναλωτών σε τρόφιμα σε πολιτικό επίπεδο, υποστηρίζοντας ότι κύρια αιτία της μειωμένης πρόσβασης σε τρόφιμα είναι η φτώχεια και οι κοινωνική ανισότητα.

Γίνεται επομένως αντιληπτό, ότι η επισιτιστική ανασφάλεια περιγράφει περίπλοκες αλληλεπιδράσεις μεταξύ της υλικής διαθεσιμότητας των τροφίμων και της οικονομικής πρόσβασης στα τρόφιμα σε υπερεθνικό, εθνικό αλλά και σε ατομικό επίπεδο, όπου εξετάζεται κυρίως η οικονομική δυνατότητα πρόσβασης στα τρόφιμα σε επίπεδο νοικοκυριού. Η επισιτιστική ανασφάλεια των νοικοκυριών, η οποία αντανάκλα την αδυναμία των νοικοκυριών να αγοράσουν τρόφιμα ως βασική ανάγκη, λόγω έλλειψης πόρων, αποτελεί πτυχή της προσέγγισης για την *επισιτιστική φτώχεια (food poverty)* (Bartelmess, 2022), η οποία υιοθετείται και στην εν λόγω εργασία, ακριβώς γιατί αναδεικνύει δύο πολύ βασικές πτυχές του φαινομένου, όταν αυτό εξετάζεται στο μικρό-επίπεδο του νοικοκυριού, της οικονομικής και της κοινωνικής διάστασης της επισιτιστικής ανασφάλειας.

Η προσέγγιση της *επισιτιστικής φτώχειας*, εντάσσεται σε ένα πλαίσιο διατροφικής δικαιοσύνης (food justice) αντλώντας από προσεγγίσεις βασισμένες στα δικαιώματα (right – based approaches), καθώς ασχολείται με ζητήματα οικονομικών ανισοτήτων και υπογραμμίζει το οικονομικό δικαίωμα στην τροφή. Η προσέγγιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων αναδεικνύει την επισιτιστική φτώχεια και την επισιτιστική ανασφάλεια ως συμπτώματα ενός συστήματος που αποτυγχάνει να διασφαλίσει ότι άτομα και νοικοκυριά έχουν επαρκές εισόδημα και να εξασφαλίσει ότι τα τρόφιμα, που είναι διαθέσιμα να προμηθευτούν με χαμηλό κόστος, είναι ασφαλή και κατάλληλα για την υγεία (Dowler et al 2011). Παράλληλα, η προσέγγιση αυτή αναδεικνύει τις κοινωνικές διαστάσεις της επισιτιστικής ανασφάλειας. Σύμφωνα με τους Kohler, Feictinger, et al (1997) η *κοινωνική επισιτιστική φτώχεια* υποδηλώνει μία δίαιτα που «δεν επιτρέπει στους ανθρώπους να σχηματίζουν κοινωνικές σχέσεις, να αναλαμβάνουν ρόλους και λειτουργίες, να ασκούν δικαιώματα και ευθύνες ή να εκπληρώνουν ήθη και έθιμα που εκφράζονται με την κοινωνική και πολιτιστική χρήση των τροφίμων (cultural utilization of food) σε μία κοινωνία, με κοινωνικά αποδεκτούς τρόπους».

Συνοψίζοντας, οι βασικές διαστάσεις της επισιτιστικής ανασφάλειας που προκύπτουν από τις παραπάνω προσεγγίσεις αφορούν τη *διαθεσιμότητα (availability)* των τροφίμων σε

εθνικό επίπεδο που προέρχεται από την εγχώρια παραγωγή και τις εισαγωγές των τροφίμων, την αξιοποίηση (utilization) των τροφίμων για τη διασφάλιση της διατροφικής υγείας, ποιότητας και επάρκειας της διατροφικής πρόσληψης σε ατομικό επίπεδο, και την δυνατότητα πρόσβασης (access) σε τρόφιμα, με την έννοια της ικανότητας των νοικοκυριών να εξασφαλίσουν τρόφιμα από αγορά ή από άλλες πηγές (π.χ. κοινωνικές μεταφορές ή δωρεές) (Webb et al, 2003).

Επιπλέον, από την προσέγγιση της επισιτιστικής φτώχειας, η οποία βασίζεται σε μεγάλο βαθμό στην ανάλυση του Townsend (1988) για την κοινωνική διάσταση της έννοιας της φτώχειας, γίνεται διάκριση μεταξύ της υλικής επισιτιστικής φτώχειας (material food poverty) και της κοινωνικής επισιτιστικής φτώχειας (social food poverty). Οι υποδιαστάσεις της υλικής επισιτιστικής φτώχειας, είναι ισοδύναμες με εκείνες της επισιτιστικής ανασφάλειας και αναφέρονται στην δυνατότητα ή αδυναμία του νοικοκυριού να έχει πρόσβαση σε τρόφιμα μέσω χρήσης οικονομικών πόρων ή υπηρεσιών κοινωνικής ωφέλειας, και να εξασφαλίζουν τρόφιμα υψηλής διατροφικής αξίας και κατανάλωση υγιεινής και ασφαλούς τροφής. Οι υποδιαστάσεις της κοινωνικής επισιτιστικής φτώχειας, επικεντρώνονται σε κοινωνικές, πολιτισμικές και ψυχολογικές λειτουργίες του φαγητού και της διατροφής οι οποίες εμφανίζονται ως το αποτέλεσμα της στέρησης της υλικής διάστασης της επισιτιστικής φτώχειας (Bartelmeß, 2022). Επίσης, αναδεικνύουν την συμβολική αξία του φαγητού, η οποία συνδέεται στενά με την ταυτότητα, τις κοινωνικές σχέσεις, την ομαδική συμμετοχή και τη διαφοροποίηση (Fischler, 1988).

Σε αυτή την εργασία θα εξεταστεί η επισιτιστική ανασφάλεια, κυρίως υπό το πρίσμα της διάστασης της δυνατότητας πρόσβασης σε τρόφιμα σε επίπεδο νοικοκυριού, δηλαδή ανθρώπων που κατοικούν κάτω από την ίδια στέγη και μοιράζονται τους διαθέσιμους πόρους τους, αλλά και των κοινωνικών διαστάσεων που ενεργοποιούνται όταν η επισιτιστική φτώχεια βιώνεται. Κλειδί για την πρόσβαση αποτελεί η αγοραστική δύναμη των νοικοκυριών, η οποία φυσικά ποικίλλει σε σχέση με διάφορους κοινωνικο-οικονομικούς παράγοντες, όπως ενδεικτικά είναι οι τιμές των τροφίμων, οι συνθήκες της αγοράς εργασίας, και ο τύπος των νοικοκυριών, που επηρεάζουν το βιοτικό επίπεδο των νοικοκυριών. Τα νοικοκυριά που χρειάζονται βοήθεια σε τρόφιμα και απευθύνονται σε δομές για την υποστήριξή τους, συνήθως αντιμετωπίζουν τα πιο σοβαρά προβλήματα οικονομικής πίεσης και επισιτιστικής ανασφάλειας (Prayogo, Chater, et al, 2018).

Επισιτιστική βοήθεια: τα συσσίτια και ο ρόλος τους στο πλαίσιο της επισιτιστικής ανασφάλειας.

Η ανισότητα στο κόστος ζωής μπορεί να οδηγήσει τα άτομα που βρίσκονται σε οικονομικά ασθενέστερη θέση, να εξαρτώνται περισσότερο από την παροχή επισιτιστικής βοήθειας, η οποία μπορεί να προέρχεται από κρατικούς, φιланθρωπικούς ή αλληλέγγυους θεσμούς (Hardcastle & Caraher, 2021). Η επισιτιστική βοήθεια έχει ως σκοπό να διασφαλίσει ότι τα άτομα θα έχουν πρόσβαση σε επαρκή, ασφαλή και θρεπτική διατροφή προκειμένου να προληφθούν καταστάσεις ακραίας πείνας ή επιζήμιων μηχανισμών αντιμετώπισης (π.χ. υπερχρέωση ή ξεπούλημα περιουσίας) και χορηγείται συνήθως όταν υπάρχει σοβαρή απειλή για κάποιο πληθυσμό να βρεθεί σε κίνδυνο εξαιρετικής δυστυχίας λόγω της έλλειψης των μέσων διαβίωσης. Η παροχή επισιτιστικής βοήθειας μπορεί να πάρει τη μορφή τροφίμων, μετρητών, κουπονιών και άλλων πρώτων υλών, δεξιοτήτων ή γνώσεων (European Commission, 2010).

Η παρούσα εργασία επικεντρώνεται στην επισιτιστική βοήθεια που προσφέρεται μέσω της φιλανθρωπίας, καθώς έχει αποδειχθεί ότι η ανάγκη για επείγουσα επισιτιστική βοήθεια αυξάνεται σε όλη την Ευρώπη, με όλο και περισσότερους ανθρώπους να στρέφονται σε φιλανθρωπικές δράσεις επισιτιστικής βοήθειας προκειμένου να ικανοποιήσουν τη βασική τους ανάγκη σε τρόφιμα (Lambie-Mumford & Silvasti, 2020). Αρκετές μελέτες έχουν δείξει πως η άνοδος της φιλανθρωπίας για τα τρόφιμα την τελευταία δεκαετία συνέβη στο πλαίσιο μεταρρυθμίσεων που σχετίζονται με αλλαγές στα κράτη πρόνοιας και την εδραίωση της νεοφιλελεύθερης κοινωνικής πολιτικής στην Ευρώπη, όπου η συρρίκνωση των δημόσιων κοινωνικών δαπανών, η εγκατάλειψη του καθολικού χαρακτήρα κοινωνικών παροχών και οι μειώσεις στα δικαιώματα κοινωνικής ασφάλισης, ανέθεσαν σταδιακά την ευθύνη για τη φροντίδα όσων αντιμετωπίζουν επισιτιστική ανασφάλεια, από το κράτος, στον φιλανθρωπικό τομέα (Pfeiffer et al, 2011).

Ιδιαίτερα στην Ελλάδα, όπου μεγάλα κενά στην κοινωνική προστασία αναπληρώνονται από την οικογένεια και τα συγγενικά δίκτυα, οι επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης και των πολιτικών λιτότητας δημιούργησαν μία ευρύτερη φτωχοποίηση, αποδυναμώνοντας τη δυνατότητα αυτού του θεσμού να παρέχει προστασία, ιδιαίτερα προς τα πιο ευάλωτα μέλη του (Παπαθεοδώρου, Μισσός & Παπαναστασίου, 2021). Σε αυτό το πλαίσιο, η συμπίεση των μισθών, η έκρηξη της ανεργίας, και οι περιορισμοί στις κοινωνικές μεταβιβάσεις, υπονόμισαν

σημαντικά την ικανοποίηση των αναγκών και την αξιοπρεπή διαβίωση πολλών νοικοκυριών (Δημουλάς & Κουζής, 2018), με αποτέλεσμα αρκετά από αυτά να στραφούν στη φιλανθρωπική βοήθεια τροφίμων, στα συσσίτια, που είχαν επανέλθει μαζικά εκείνη την περίοδο (Μπουρίκος, Σωτηρόπουλος, 2014).

Αν και δεν υπάρχει μία συμφωνημένη ορολογία σχετικά με τους φορείς που προσφέρουν φιλανθρωπική επισιτιστική βοήθεια, σε τρόφιμα, στην Ευρώπη, αυτή μπορεί να προέρχεται από τράπεζες τροφίμων και φιλανθρωπικές οργανώσεις «έκτακτης ανάγκης» και «μη έκτακτης ανάγκης», για τις οποίες χρησιμοποιούνται διεθνώς διάφορες ορολογίες, όπως “foodbanks”, “soup kitchens”, “food pantries” κ.α. (Lambie-Mumford & Silvasti, 2020). Οι «τράπεζες τροφίμων», με εξαίρεση κάποιες χώρες στην Ευρώπη, λειτουργούν ως «μεσάζοντες», συλλέγοντας και αναδιανέμοντας τρόφιμα σε φορείς που έρχονται σε επαφή με τους ωφελούμενους, αλλά δεν αντιμετωπίζουν απευθείας τους παραλήπτες της βοήθειας. Αντιθέτως, οι φορείς «έκτακτης ανάγκης» περιλαμβάνουν μία σειρά φορέων, οι οποίοι διανέμουν τρόφιμα για να τα πάρουν οι άνθρωποι στο σπίτι και να τα προετοιμάσουν εκεί, ή παρέχουν έτοιμα γεύματα, τα οποία σερβίρονται στο χώρο του φορέα, ή παρέχουν καταφύγιο και έτοιμα γεύματα σε ανθρώπους που έχουν ανάγκη, ή και όλα αυτά μαζί. Από την άλλη, οι φορείς «μη έκτακτης ανάγκης» περιλαμβάνουν, για παράδειγμα, κέντρα ημερήσιας φροντίδας ή διημέρευσης, δομές προστασίας ή φιλοξενίας ευάλωτων ομάδων και προγράμματα κατασκηνώσεων (Mabli et al, 2010).

Για τις ανάγκες της εργασίας χρησιμοποιείται ο όρος *συσσίτια*, για να δηλώσει τους φορείς «έκτακτης ανάγκης», όπως περιγράφηκε παραπάνω, που προσφέρουν τρόφιμα ή γεύματα σε ανθρώπους που ανήκουν σε ευάλωτες ομάδες εξαιτίας διάφορων κοινωνικοοικονομικών παραγόντων. Οι φορείς αυτοί μπορεί να έχουν τη μορφή μη κερδοσκοπικών οργανώσεων, σωματείων, ενώσεων, ή εκκλησιαστικών φιλοπτώχων, οι οποίοι λειτουργούν σε επίπεδο γειτονιάς, γνωρίζουν προσωπικά τους ανθρώπους που έχουν ανάγκη και εκτός από τη συστηματική παροχή τροφίμων, μερικές φορές βοηθούν προσφέροντας και άλλες μορφές υλικής ή οικονομικής βοήθειας και συμβουλευτικής υποστήριξης (Τράπεζα Τροφίμων, 2023). Συνήθως υποστηρίζουν άτομα με χρόνια χαμηλά εισοδήματα που υποεξυπηρετούνται από το κράτος πρόνοιας και υφίστανται πιο έντονα τις επιπτώσεις της λιτότητας (MacLeod, Curl & Kearns, 2019), και σε γενικές γραμμές, παρόλο που θέτουν ορισμένα -συνήθως εισοδηματικά- κριτήρια για την αξιολόγηση της ανάγκης κάθε ωφελούμενου, εκτιμούν συνολικά την υλική και

κοινωνική κατάσταση ενός νοικοκυριού προκειμένου να το εντάξουν στο πρόγραμμα παροχής τροφίμων, ακόμη και αν το εισόδημα εμφανίζεται ελαφρώς υψηλότερο (Τράπεζα Τροφίμων, 2023).

Η πιθανότητα κάποιος που είναι επισιτιστικά ανασφαλής να λάβει (ή να μην λάβει) βοήθεια από το συσσίτιο επηρεάζεται από δύο βασικούς παράγοντες. Πρώτον, υπάρχουν παράγοντες σε ατομικό επίπεδο που σχετίζονται με τα συναισθήματα ως προς τη χρήση του συσσιτίου. Αρχικά, κάποιες μελέτες υπογραμμίζουν ότι τα συναισθήματα ντροπής διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο ως προς την επιλογή να ζητήσει κάποιος βοήθεια από το συσσίτιο, καθώς συνήθως τα άτομα παρουσιάζουν αντιστάσεις ως προς τη χρήση της φιλανθρωπίας τροφίμων, έως ότου οι συνθήκες διαβίωσής τους να είναι απελπιστικές. Σε πολλές περιπτώσεις, οι ωφελούμενοι περιγράφουν την εμπειρία τους από τη χρήση των συσσιτίων ως πηγή αμηχανίας και συναισθημάτων αποτυχίας (Van der Horst, Pascucci & Bol, 2014). Επιπλέον, η δυνατότητα (ή η αδυναμία) πρόσβασης σε άλλες μορφές άτυπης βοήθειας σε τρόφιμα ή οικονομική υποστήριξη από την οικογένεια, τους φίλους, πολιτιστικές ή θρησκευτικές κοινότητες ή τη γειτονιά επηρεάζουν τις επιλογές σχετικά με τη χρήση του συσσιτίου. Συνήθως, οι άνθρωποι εξαντλούν τα δίκτυα υποστήριξης που έχουν στη διάθεσή τους πριν στραφούν στη φιλανθρωπία (MacLeod, Curl & Kearns, 2019).

Δεύτερον, η διαθεσιμότητα, η δυνατότητα φυσικής πρόσβασης και τα λειτουργικά χαρακτηριστικά του φορέα επισιτιστικής βοήθειας έχουν αναγνωριστεί ως εμπόδια για τη χρήση των συσσιτίων. Φιλανθρωπικοί φορείς που βοηθάνε με τρόφιμα, δεν είναι εγγυημένο ότι θα υπάρχουν σε κάθε γειτονιά ή περιοχή. Η ικανότητα των συσσιτίων να παρέχουν παραδόσεις δεμάτων τροφίμων κατ' οίκον, μπορεί να ενισχύσει την πρόσβαση για άτομα με αναπηρία ή άτομα μεγάλης ηλικίας που δεν μπορούν εύκολα να μετακινηθούν, ή κατοικούν σε απομακρυσμένες περιοχές, και συνεπώς ενδέχεται να αποκλειστούν από τη βοήθεια εάν ο φορέας δεν προσφέρει αυτή την επιλογή (Lambie-Mumford et al, 2014). Επίσης, αρκετά συσσίτια είναι συνδεδεμένα με θρησκευτικές ομάδες ή λειτουργούν σε περιβάλλοντα που βασίζονται στη θρησκεία, όπως οι εκκλησίες. Για άτομα χωρίς πίστη ή διαφορετική πίστη, αυτό μπορεί να αποτελεί εμπόδιο στη χρήση του συσσιτίου (Purdam, Garratt & Esmail, 2016).

Άλλοι παράγοντες, όπως η διαθεσιμότητα του προσωπικού ή των εθελοντών, η χρηματοδότηση ή οι δωρεές που λαμβάνονται, η διαθεσιμότητα οχημάτων μεταφοράς και η διαθεσιμότητα εγκαταστάσεων για την αποθήκευση τροφίμων επηρεάζουν τη συχνότητα με την

οποία τα συσσίτια μπορούν να προσφέρουν βοήθεια. Τέλος, οι αντιλήψεις των ίδιων των συσσιτίων και οργανώσεων σχετικά με το φόβο εξάρτησης από την υποστήριξη του συσσιτίου, παίζουν σημαντικό ρόλο ως προς το πως, πόσο και κάθε πότε θα παρασχεθεί βοήθεια. Δηλαδή, εάν ένας φορέας έχει ως κριτήριο να προσφέρει τις υπηρεσίες του μόνο σε άτομα που βρίσκονται σε οξεία και έκτακτη οικονομική ανάγκη ή αντίθετα, να προσφέρει τακτική μορφή υποστήριξης για τη συμπλήρωση χρόνιων χαμηλών εισοδημάτων, μπορεί να επηρεάσει τη συχνότητα και το μέγεθος της βοήθειας, που θα προφέρουν σε ένα νοικοκυριό, ή την εισαγωγή κριτηρίων επιλεξιμότητας στο πρόγραμμα σίτισης (Loopstra & Mumford, 2023).

Αν και οι μελέτες σχετικά με τις επιλογές των ατόμων ως προς τη χρήση ή μη των συσσιτίων καταλήγουν σε κοινά συνήθως συμπεράσματα, τα αποτελέσματα μελετών που έχουν γίνει στις ανεπτυγμένες χώρες για το προφίλ και του λόγους που έχουν όσοι προβαίνουν στη χρήση του συσσιτίου, ποικίλουν σε διεθνές επίπεδο. Οι βασικότεροι λόγοι επίσκεψης είναι τα σοβαρά οικονομικά προβλήματα, η έλλειψη φαγητού ή η έλλειψη μέσων προετοιμασίας του φαγητού (Rauschenbach, Thompson et al, 1990), οι καθυστερήσεις στη λήψη επιδομάτων και τα δυσμενή γεγονότα στη ζωή τους (Prayogo, Chater et al, 2018). Δεν είναι εύκολο να εξαχθεί κάποιο συμπέρασμα ως προς το δημογραφικό προφίλ των ωφελομένων. Χωρίς η επισκόπηση σχετικών μελετών να είναι εξαντλητική στη συγκεκριμένη εργασία, κάποια κοινά στοιχεία που παρατηρήθηκαν είναι ότι οι άνθρωποι που απευθύνονται στα συσσίτια τείνουν να είναι ανύπαντροι ενήλικες, ή νοικοκυριά με λιγότερους ενήλικες (Prayogo, Chater et al, 2018), που συνήθως έχουν κατοικία (Rauschenbach, Thompson et al, 1990) και ένα μεγάλο μέρος των χρηστών είναι ηλικιωμένοι (Clancy, Bowering & Poppendieck, 1991), ενώ υπάρχει ασάφεια ως προς το φύλο, καθώς κάποιες έρευνες στη πλειοψηφία τους καταγράφουν κυρίως άνδρες (Clancy, Bowering & Poppendieck, 1991) που κάνουν χρήση του συσσιτίου και κάποιοι γυναίκες (Rauschenbach, Thompson et al, 1990). Παρόλα αυτά, σε παγκόσμιο επίπεδο η επισιτιστική ανασφάλεια είναι υψηλότερη μεταξύ των γυναικών, και λιγότερο μεταξύ των ανδρών (FAO, 2023).

Οι έρευνες που υπάρχουν στην Ελλάδα για το προφίλ των ανθρώπων που χρειάζονται ή δέχονται επισιτιστική βοήθεια και κάνουν χρήση των συσσιτίων είναι ελάχιστες, και κατά τη βιβλιογραφική ανασκόπηση βρέθηκαν μελέτες κυρίως μεταπτυχιακών φοιτητών (Γούλας Χρήστος, 2006) και οργανισμών, οι οποίοι όμως εστιάζουν στην πρόσβαση στη τροφή μιας συγκεκριμένης ομάδας (π.χ. προσφύγων) (Intersos Hellas, 2022). Πρόσφατη μελέτη της

Τράπεζας Τροφίμων (2023) για τις επισιτιστικές ανάγκες του γενικού πληθυσμού δείχνει πως η πλειοψηφία των ανθρώπων που εξυπηρετούνται από τα συσσίτια αδυνατούν να καλύψουν τουλάχιστον ένα γεύμα την εβδομάδα και χρειάζονται συνήθως βοήθεια σε τρόφιμα κάθε εβδομάδα ή καθημερινά, ενώ στην πλειοψηφία τους αντιμετωπίζουν υψηλή ανεργία και πολύ χαμηλά εισοδήματα ή συντάξεις. Μεταξύ άλλων αναγκών δυσκολεύονται να καλύψουν ιδιαίτερα δαπάνες κοινής ωφέλειας και στέγασης και χρειάζονται όλο και πιο συχνά υποστήριξη σε τρόφιμα εξαιτίας τις αύξησης των τιμών στα τρόφιμα.

Για όλους τους λόγους που αναλύθηκαν παραπάνω, δεν σημαίνει πως στο συσσίτιο απευθύνονται όλοι όσοι είναι επισιτιστικά ανασφαλείς. Ένα μεγάλο μέρος του πληθυσμού, ενώ υφίσταται επισιτιστική ανασφάλεια και χρειάζεται επισιτιστική βοήθεια, δεν απευθύνεται σε τέτοιες δομές (Loopstra & Mumford, 2023). Η μελέτη αυτών των περιπτώσεων δεν είναι καθόλου εύκολη, και οι άνθρωποι αυτοί μπορεί να υφίστανται πολύ πιο σοβαρή επισιτιστική ανασφάλεια, από κάποιον που επιλέγει να πάρει βοήθεια από το συσσίτιο. Σε κάθε περίπτωση, σε σύγκριση με άλλες μειονεκτούσες ομάδες, όσοι κάνουν χρήση των συσσιτίων, βιώνουν μεγαλύτερη οικονομική πίεση, δυσμενή γεγονότα ζωής και επισιτιστική ανασφάλεια, ως αποτέλεσμα της ακραίας φτώχειας που συνήθως υφίστανται (Prayogo, Chater, et al, 2018).

Φτώχεια, αποστέρηση και επισιτιστική ανασφάλεια

Η επισιτιστική ανασφάλεια των νοικοκυριών χρησιμοποιείται ως σημαντικός δείκτης της φτώχειας. Σύμφωνα με το Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ο φτωχός πληθυσμός ορίζεται ως *«τα άτομα και τα νοικοκυριά, τα οποία δεν διαθέτουν αρκετούς πόρους (υλικούς, πολιτισμικούς και κοινωνικούς) ώστε να μην συμμετέχουν σε ικανοποιητικό βαθμό στον κοινωνικοοικονομικό ιστό της χώρας στην οποία ζουν»*. Ως πόροι ορίζονται *«τα αγαθά, τα εισοδήματα και οι υπηρεσίες από δημόσιες και ιδιωτικές πηγές»*, λαμβάνοντας υπόψη την υλική, πολιτισμική και κοινωνική μορφή που μπορεί αυτά να παίρνουν. Τα φτωχά νοικοκυριά βιώνουν πολλαπλά μειονεκτήματα όπως ανεργία, χαμηλό εισόδημα, κακή στέγαση, ανεπαρκή υγειονομική περίθαλψη και εμπόδια σε ευκαιρίες μάθησης και αναψυχής, τα οποία επιδρούν στην επισιτιστική ανασφάλεια και μπορούν να καθορίσουν το επίπεδο της πρόσβασής τους σε τρόφιμα (Lecerf, 2016).

Η ανεπάρκεια χρηματικών πόρων ενός νοικοκυριού, οι οποίοι θα εξασφάλιζαν ένα αξιοπρεπές επίπεδο διαβίωσης, παραπέμπει στην κατανόηση της φτώχειας ποσοτικά και απόλυτα. Αντίστοιχα, η αδυναμία κοινωνικό-οικονομικής συμμετοχής σε μία χώρα, εξαιτίας της έλλειψης του αντίστοιχου εισοδηματικού και βιοτικού επιπέδου που επικρατεί στον πληθυσμό της χώρας, παραπέμπει στην κατανόηση της φτώχειας ως σχετικής. Επομένως, η υλική αποστέρηση των ατόμων σε είδη βασικής ανάγκης, όπως είναι η τροφή και το πόσιμο νερό, η στέγη, η ένδυση και η πρόσβαση σε ιατροφαρμακευτική περίθαλψη, αλλά και η ευρύτερη δυνατότητα συμμετοχής, μέσω του εισοδήματός τους, σε τομείς που συμμετέχουν και τα άλλα νοικοκυριά της χώρας στην οποία ζει, καθορίζει το επίπεδο της συμμετοχής τους στην κοινωνία όπου ζουν (Παπαθεοδώρου, κ.α. 2008). Στις χώρες της Ευρώπης, η σχετική φτώχεια ορίζεται ως το ποσοστό του πληθυσμού που ζει με εισόδημα μικρότερο του 60% του διάμεσου εισοδήματος της χώρας. Το μέγεθος αυτό θεωρείται ως το όριο της φτώχειας, και όσοι διαθέτουν εισόδημα μικρότερο από αυτό κρίνεται πως απειλούνται από τον κίνδυνο να βρεθούν σε φτώχεια και κοινωνικό αποκλεισμό (Serafino & Tonkin, 2017)

Η φτώχεια γίνεται συνήθως αντιληπτή ως μία περισσότερο στατική διαδικασία από εκείνη του κοινωνικού αποκλεισμού (Ντούνης, 2013) και είναι εξ ορισμού συνδεδεμένη με την υλική στέρηση, συνεπώς και την στέρηση σε τρόφιμα, εμπεριέχει όμως και κοινωνικές διαστάσεις. Η υλική στέρηση αναφέρεται σε μία κατάσταση οικονομικής πίεσης που εξωθεί σε καταναγκαστικό περιορισμό διάφορων αγαθών και δαπανών, όπως η διατροφή με κρέας, κοτόπουλο, ψάρι ή λαχανικά, η επαρκής θέρμανση, η κατοχή διαρκών αγαθών (π.χ. πλυντήριο, τηλεόραση, τηλέφωνο ή αυτοκίνητο), καθώς και η δυνατότητα έγκαιρης αποπληρωμής δανείων, λογαριασμών κοινής ωφέλειας, δόσεων ενοικίασης και σχετικά έξοδα (Eurostat, 2015). Επομένως, η φτώχεια εμποδίζει τα άτομα να ικανοποιήσουν ανάγκες, που επιτρέπουν στους ανθρώπους όχι μόνο να ζήσουν, αλλά και να εργαστούν προκειμένου να αποκτήσουν εισόδημα (Spicker, 2004).

Ο κοινωνικός αποκλεισμός είναι μία διαδικασία που δεν στηρίζεται μόνο στην οικονομική κατάσταση των ατόμων, αλλά σε μία κοινωνική κατάσταση που συγκεντρώνει φαινόμενα περιθωριοποίησης, κοινωνικής αποβολής και στιγματισμού (Μπουρδούνη, 2022). Τα νοικοκυριά που αντιμετωπίζουν επισιτιστική ανασφάλεια, αντιμετωπίζουν συνήθως και σοβαρά προβλήματα φτώχειας, τα οποία τους εμποδίζουν από την επαρκή και ολοκληρωμένη πρόσβασή τους σε τροφή. Η σχέση φτώχειας, επισιτιστικής ανασφάλειας και κοινωνικού αποκλεισμού,

είναι μία σχέση αλληλεπίδρασης, καθώς δεν είναι μόνο η φτώχεια που οδηγεί τα νοικοκυριά σε επισιτιστική ανασφάλεια, αλλά συμβαίνει και το αντίστροφο. Η επισιτιστική ανασφάλεια μπορεί επίσης να οδηγήσει σε φτώχεια, καθώς κάνει τους ανθρώπους αδύναμους και ανίκανους να συμμετέχουν στην κοινωνική και εργασιακή ζωή (Χουλιάρας, 2005). Η υλική υστέρηση τροφής, εξαιτίας της φτώχειας, επιδρά και κοινωνικά στα άτομα, προκαλώντας πολλές φορές περιθωριοποίηση και αδυναμία κοινωνικής συμμετοχής.

Οι κοινωνιολογικές εννοιολογήσεις της φτώχειας εξετάζουν τις εμπειρίες της φτωχοποίησης σε σχέση με τον τρόπο ζωής, ο οποίος πιθανότατα να μην μπορεί να διατηρηθεί λόγω των διάφορων μορφών αποστέρησης που τα άτομα να υφίστανται. Βασικές ανάγκες, όπως η διατροφή, συνδέονται με κοινωνικές λειτουργίες και περιλαμβάνουν πάντα πτυχές της κοινωνικής συμμετοχής. Για παράδειγμα, η πράξη της επίσκεψης σε φίλους όπου σεββίρεται ένα ποτό ή γεύμα συνδέεται όχι μόνο με διατροφικές αλλά και κοινωνικές ανάγκες, το ίδιο ισχύει και με πρακτικές τροφίμων όπως οι εορτασμοί και οι πολιτισμικές παραδόσεις που βασίζονται στο φαγητό (Bartelmeß, 2022).

Το φαγητό έχει ισχυρή συμβολική αξία που υπερβαίνει την ικανοποίηση των βιολογικών αναγκών και συνδέεται στενά με την ταυτότητα, τις κοινωνικές σχέσεις, την ομαδική συμμετοχή και τη διαφοροποίηση (Fischler, 1988). Τα τρόφιμα στα οποία στρέφονται οι άνθρωποι συνδέονται στενά με την ταυτότητά τους και η ακούσια αποχή από αυτά μπορεί να οδηγήσει σε επισιτιστική φτώχεια και κοινωνικό αποκλεισμό (O'Connell, 2019).

Η μη συμμετοχή στους ρόλους τις σχέσεις, τα έθιμα, τα δικαιώματα και τις ευθύνες που συνεπάγεται η συμμετοχή στην κοινωνία συνδέεται στενά με την υλική στέρηση τροφής και συνήθως συμβαίνει ταυτόχρονα (Townsend, 1988). Συνεπώς, η κοινωνική στέρηση και το να υποφέρει συνεπώς κάποιος από επισιτιστική φτώχεια σε διαστάσεις της κοινωνικής ζωής, μπορεί να συμβαδίζει με το αίσθημα του κοινωνικού αποκλεισμού.

Επομένως, θα λέγαμε ότι η φτώχεια, συνδέεται με την επισιτιστική ανασφάλεια, από την άποψη της υλικής υστέρησης τροφίμων, ενώ η επισιτιστική φτώχεια παραπέμπει περισσότερο στον κοινωνικό αποκλεισμό, καθώς επηρεάζει πτυχές της κοινωνικής ζωής, που δεν μπορούν να ακολουθηθούν εξαιτίας της ανεπαρκούς πρόσβασης σε τρόφιμα. Σε κάθε περίπτωση, γίνεται σαφές ότι η τροφή και η διατροφή μπορούν να είναι ουσιαστικοί μηχανισμοί κοινωνικο-

πολιτισμικής συμμετοχής και επιδρούν τόσο στην ποιότητα της ζωής των ατόμων, όσο και στην υποκειμενική τους ευημερία¹.

Η μέτρηση της επισιτιστικής ανασφάλειας

Η επισιτιστική ανασφάλεια είναι ένα φαινόμενο πολυπαραγοντικό, και οι δείκτες που έχουν συσταθεί ανά καιρούς για την παρακολούθηση του φαινομένου σε παγκόσμιο επίπεδο ποικίλλουν από περιορισμένες μετρήσεις συγκεκριμένων μεταβλητών (π.χ. εισόδημα, ποσοστό υποσιτισμού, κ.α.) σε πιο πολύπλοκους δείκτες που έχουν ως στόχο να συνοψίσουν τις πολλαπλές διαστάσεις της. Αν και η επισιτιστική ανασφάλεια είναι μία σχετικά καλά καθορισμένη έννοια, η επισιτιστική φτώχεια δεν έχει οριστεί ή αναλυθεί με επάρκεια σε παγκόσμιο επίπεδο, και δεν υπάρχει κάποιος επίσημος δείκτης που να την αντιπροσωπεύει (Barrett, 2010). Οι διαφορετικές διαστάσεις της επισιτιστικής φτώχειας προσεγγίζονται από δείκτες που έχουν δημιουργηθεί για την παρακολούθηση της επισιτιστικής ανασφάλειας και από δείκτες που παρακολουθούν τη φτώχεια, καθώς ακουμπάει και στις δύο αυτές έννοιες.

Σε όποιο επίπεδο και εάν εξεταστεί, η επισιτιστική ανασφάλεια αποτελεί μία από τις πιο ουσιαστικές διαστάσεις της ευημερίας των ατόμων και συνεπώς των νοικοκυριών και η παρακολούθησή της συμβάλλει στην κατανόηση αυτής της όψης της ευημερίας του πληθυσμού και στην αναγνώριση των υποομάδων του πληθυσμού οι οποίοι βιώνουν ασυνήθιστα σοβαρές καταστάσεις αυτού του φαινομένου (Webb, 2006).

Αν και η πρόσβαση στα τρόφιμα προκύπτει κυρίως από περιορισμούς σε οικονομικούς πόρους, οι παραδοσιακοί δείκτες του εισοδήματος και της φτώχειας δεν προσφέρουν αρκετές πληροφορίες για την επισιτιστική ανασφάλεια. Έρευνες για την επισιτιστική ανασφάλεια δείχνουν ότι μερικά νοικοκυριά χαμηλού εισοδήματος μπορεί να είναι επισιτιστικά ασφαλή, ενώ ένα μικρό μέρος των μη φτωχών νοικοκυριών να παρουσιάζονται ως επισιτιστικά ανασφαλή. Ο λόγος που συμβαίνει αυτό δεν έχει κατανοηθεί πλήρως. Αποδίδεται συνήθως σε απρόσμενες αλλαγές στις συνθήκες ζωής, στο κόστος των αγαθών, στη ποικιλομορφία των αποφάσεων του

¹ Ο όρος ‘ποιότητα ζωής’, αναφέρεται στο βιοτικό επίπεδο των ανθρώπων που συμφωνεί με τις επιθυμίες τους και ευνοεί την ολοκλήρωσή τους ως βιολογικά και πνευματικά όντα. Η ανάγκη που υπήρξε για την ερμηνεία της ασυμβατότητας μεταξύ υλικής ευμάρειας και υψηλών ποσοστών εκδήλωσης ατομικών και κοινωνικών προβλημάτων, οδήγησε στην αναζήτηση υποκειμενικών δεικτών ευημερίας. Η ‘υποκειμενική ευημερία’ επικεντρώνεται στις ατομικές εκτιμήσεις, και την ικανοποίηση των ανθρώπων με βάση την εσωτερική τους εμπειρία και τη δική τους οπτική (Στρατουδάκη 2011).

νοικοκυριού σχετικά με τον τρόπο αντιμετώπισης των διάφορων προβλημάτων και την προτεραιοποίηση βασικών αναγκών (Borch, 2016).

Οι καταστάσεις που υφίστανται τα νοικοκυριά, εξαιτίας των περιορισμένων οικονομικών πόρων, και χαρακτηρίζει το φαινόμενο συγκεντρώνονται ως εξής (Bickel, 2000):

- Άγχος για τον προϋπολογισμό τροφίμων του νοικοκυριού ή για το ότι θα ξεμείνουν από τρόφιμα.
- Η εμπειρία να ξεμείνουν από φαγητό και χωρίς χρήματα για να το αποκτήσουν.
- Αντιλήψεις ότι το φαγητό που κατανάλωσαν μέλη του νοικοκυριού δεν ήταν επαρκές ως προς την ποσότητα ή την ποιότητα.
- Προσαρμογές στη συνηθισμένη κατανάλωση φαγητού, αντικατάσταση με λιγότερα ή φθηνότερα γεύματα.
- Περιπτώσεις μειωμένης πρόσληψης φαγητού ή επιπτώσεις από τη μειωμένη πρόσληψη φαγητού, όπως αισθήματα πείνας και μείωσης βάρους σε παιδιά και ενήλικες του νοικοκυριού.

Οι παραπάνω καταστάσεις αποτέλεσαν βάση για την κατασκευή ποικίλων κλιμάκων μέτρησης της επισιτιστικής ανασφάλειας. Τα θέματα που καλύπτονται, δείχνουν ότι τα νοικοκυριά περνούν από διαφορετικά στάδια όσο η επισιτιστική ανασφάλεια γίνεται πιο σοβαρή.

Στο πρώτο στάδιο, τα νοικοκυριά βιώνουν ανεπάρκεια σε προμήθειες τροφίμων και προϋπολογισμούς τροφίμων, αισθάνονται άγχος για την επάρκεια της τροφής τους για την κάλυψη των βασικών αναγκών και κάνουν προσαρμογές στους προϋπολογισμούς των τροφίμων και στα είδη φαγητού που σερβίρονται. Καθώς η κατάσταση γίνεται πιο σοβαρή, η πρόσληψη τροφής των ενηλίκων μειώνεται και οι ενήλικες βιώνουν πείνα, αλλά γλιτώνουν τα εξαρτώμενα μέλη από αυτήν την εμπειρία. Στο τρίτο στάδιο, τα παιδιά υποφέρουν επίσης από μειωμένη πρόσληψη τροφής και πείνα και οι μειώσεις στην πρόσληψη τροφής από τους ενήλικες είναι πιο δραματικές (Bickel, 2000).

Οι Leroy et al (2015) σε μία προσπάθεια να καταγράψουν τους υπάρχοντες δείκτες που χρησιμοποιούνται για τη μέτρηση της επισιτιστικής ανασφάλειας, προκειμένου να βελτιωθεί η αξιολόγηση της διάστασης της πρόσβασης της επισιτιστικής ανασφάλειας στα νοικοκυριά των Η.Π.Α., προσδιόρισαν εννέα σχετικούς δείκτες, τους οποίους ομαδοποίησαν σε τρεις μεγάλες κατηγορίες. Δείκτες που βασίζονται στην εμπειρία της επισιτιστικής ανασφάλειας (experience – based), δείκτες προσανατολισμένους στις στρατηγικές αντιμετώπισης (coping strategies) των

νοικοκυριών και τέλος, σε δείκτες που υπολογίζουν την διατροφική ποικιλομορφία (dietary diversity), οι οποίοι εξετάζουν τον αριθμό των τροφίμων ή τις κατηγορίες τροφίμων που καταναλώθηκαν σε μία περίοδο αναφοράς.

Οι δείκτες που βασίζονται στην εμπειρία της επισιτιστικής ανασφάλειας (experience-based), αναπτύχθηκαν για να μετρήσουν εάν τα νοικοκυριά είχαν αρκετό φαγητό ή χρήματα για να καλύψουν τις βασικές ανάγκες σε τρόφιμα, αλλά και ποιες ήταν οι υποκειμενικές αντιδράσεις και συμπεριφορές τους ως προς αυτήν την κατάσταση. Μεταξύ άλλων, η κλίμακα αξιολόγησης της επισιτιστικής ανασφάλειας των νοικοκυριών Household Food Insecurity Assessment Scale (HFIAS), η οποία βασίστηκε σε μία εκτενή ανασκόπηση προηγούμενων δεικτών, εξετάζει τα κοινά σημεία στην εμπειρία και την έκφραση της επισιτιστικής ανασφάλειας σε τέσσερις βασικούς τομείς: την αβεβαιότητα (μακροπρόθεσμα) και ανησυχία (βραχυπρόθεσμα) για τα τρόφιμα, την ανεπαρκή ποιότητα τροφίμων (τρόφιμα ανθυγιεινά και δίαιτες περιορισμένες σε ποικιλία), την ανεπαρκή ποσότητα των τροφίμων (εξάντληση τροφής, μη επαρκής κατανάλωση), και τα κοινωνικά μη αποδεκτά τρόφιμα (μη αποδεκτοί τρόποι απόκτησης τροφής ή κατανάλωση τροφών που προκαλούν ντροπή ή αμηχανία) (Coates, 2007). Οι δείκτες² που χρησιμοποιούνται συνήθως σε αυτή την κατηγορία έχουν αποδειχθεί χρήσιμοι για την παρακολούθηση των αλλαγών μεταξύ των διαφορετικών ομάδων νοικοκυριών και των συνεπειών της επισιτιστικής ανασφάλειας μεταξύ ενηλίκων και παιδιών. Οι δείκτες που βασίζονται στην εμπειρία αντικατοπτρίζουν την κακή πρόσβαση τόσο στην ποσότητα όσο και στην ποιότητα των τροφίμων, με την ποιότητα να ορίζεται ως η μη ανάγκη υιοθέτησης πρακτικών που ευνοούν την απόκτηση φθηνότερων, λιγότερο ελκυστικών και λιγότερο θρεπτικών τροφίμων (Leroy et al, 2015).

Οι δείκτες που βασίζονται στις στρατηγικές αντιμετώπισης (coping strategies) των νοικοκυριών, αναφέρονται στα μέτρα που λαμβάνουν τα άτομα ενός νοικοκυριού, προκειμένου να αντιμετωπίζουν ή να μετριάσουν τις συνέπειες της επισιτιστικής ανασφάλειας. Ο δείκτης στρατηγικών αντιμετώπισης (Coping Strategy Index – CSI) αξιολογεί τη συχνότητα εμφάνισης ολόένα και πιο σοβαρών στρατηγικών αντιμετώπισης, δηλαδή συμπεριφορές τις οποίες επιδεικνύουν οι άνθρωποι όταν δεν έχουν πρόσβαση σε αρκετό φαγητό, και εξετάζει τις διατροφικές αλλαγές, τα βραχυπρόθεσμα μέτρα για την αύξηση της διαθεσιμότητας της τροφής

² Οι κλίμακες που χρησιμοποιούνται συνήθως (HFSSM, ELCSA και HFIAS) αποτελούνται από παρόμοια σύνολα δεικτών που καλύπτουν τα ίδια στοιχεία της επισιτιστικής ανασφάλειας, με μικρές διαφοροποιήσεις (βλ. Frongillo, 2022).

ή τη μείωση του αριθμού των ατόμων που πρέπει να σιτίζονται στο νοικοκυριό και τις επιλογές των νοικοκυριών για τον περιορισμό ή τη διαχείριση της έλλειψης τροφίμων. Τέτοιοι δείκτες ωφελούν σημαντικά την κατανόηση των τρόπων αντίδρασης των νοικοκυριών, που δεν έχουν πρόσβαση σε αρκετό φαγητό, αλλά δεν είναι απολύτως κατάλληλοι για την εξέταση της διάστασης της πρόσβασης της επισιτιστικής ανασφάλειας (WFP, 2021).

Σε μία πιο πρόσφατη μελέτη, εστιασμένη στα ευρωπαϊκά δεδομένα, οι Bartelmess, Jasiok et al (2022) κάνουν μία ανασκόπηση για τους δείκτες και τα εργαλεία που χρησιμοποιούνται μέχρι στιγμής για τη μέτρηση της επισιτιστικής ανασφάλειας και της φτώχειας. Όσον αφορά τους δείκτες της επισιτιστικής ανασφάλειας, καταλήγουν στο ότι οι περισσότεροι εξετάζουν την υλική επισιτιστική φτώχεια και δεν περιλαμβάνουν πλευρές όπου η στέρηση σε τρόφιμα μπορεί να έχει κοινωνικές συνέπειες. Για παράδειγμα, δεν καταγράφουν το βαθμό στον οποίο τα ευάλωτα άτομα ή νοικοκυριά αποφεύγουν πολιτισμικές και εθιμικές διατροφικές συνήθειες στην καθημερινή τους ζωή και δεν κάνουν ξεκάθαρο εάν η μη συμμετοχή σε πολιτισμικές διατροφικές συνήθειες και πρακτικές επηρεάζει τον κοινωνικό αποκλεισμό και την ψυχική υγεία.

Ως προς τους δείκτες που χρησιμοποιούνται σε ευρωπαϊκό επίπεδο για τη μέτρηση της φτώχειας, καταλήγουν στο ότι μόνο δύο από τις επτά μεταβλητές του δείκτη της Υλικής και Κοινωνικής Υστέρησης (material and social deprivation – MSD) που χρησιμοποιούνται στην έρευνα Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης (EU-SILC), αναφέρονται στην επισιτιστική ανασφάλεια. Η πρώτη μεταβλητή, μετρά το ποσοστό του πληθυσμού που δεν μπορεί να αντέξει οικονομικά την τακτική κατανάλωση κρέατος, ψαριού ή ενός χορτοφαγικού ισοδύναμου (πρωτεΐνες) και η δεύτερη μεταβλητή, αναφέρεται στην ικανότητα των ατόμων ή των νοικοκυριών να συναντιούνται με φίλους ή οικογένεια για ένα ποτό ή γεύμα τουλάχιστον μία φορά το μήνα. Οι δείκτες αυτοί αντικατοπτρίζουν αυτό που θεωρείται πολιτιστικά ισορροπημένο γεύμα και αποδεκτή διατροφική συνήθεια στην Ευρώπη. Το κοινό ποτό ή το φαγητό θεωρείται ως κοινωνική δραστηριότητα, και επομένως η ικανότητα να το κάνει κάποιος τακτικά λειτουργεί ως δείκτης κοινωνικής συμμετοχής.

Στις δύο μελέτες που αναφέρθηκαν, των Leroy et al (2015) και των Bartelmess et al (2022), κοινό σημείο στο οποίο καταλήγουν αποτελεί ότι οι μέχρι στιγμής οι υπάρχοντες και χρησιμοποιούμενοι δείκτες δεν εξετάζουν συνολικά και όλες τις διαστάσεις της επισιτιστικής ανασφάλειας, αλλά εστιάζουν σε πληροφορίες που σχετίζονται κυρίως με την ποσότητα και την

ποιότητα της πρόσβασης σε τρόφιμα παραλείποντας άλλες παραμέτρους, όπως είναι η κοινωνική και πολιτισμική χρήση των τροφίμων. Καταλήγουν στο ότι έχουν γίνει αρκετές προσπάθειες ως προς την παρακολούθηση της επισιτιστικής ανασφάλειας, της υλικής διάστασης της επισιτιστικής φτώχειας, ωστόσο, τα υπάρχοντα εργαλεία μέτρησης δεν επαρκούν για να εξετάσουν τις κοινωνικές διαστάσεις της επισιτιστικής φτώχειας.

Στους υπάρχοντες δείκτες η έλλειψη της κοινωνικής συμμετοχής στα τρόφιμα δεν εξετάζονται ανεξάρτητα από την υλική στέρηση, και δεν προσφέρουν πληροφορίες για πολιτιστικά στοιχεία και πρακτικές που καθορίζουν τη συμμετοχή στη διατροφική κουλτούρα μιας χώρας (όπως η δυνατότητα προετοιμασίας εορταστικών γευμάτων), ούτε εντοπίζουν άλλους πιθανούς πόρους, οι οποίοι δύναται να επιτρέπουν σε άτομα με υλική στέρηση να διατηρούν τα κοινωνικο-πολιτισμικά αποδεκτά πρότυπα διατροφής (Yildiz & Leonhäuser, 2014)

Η κατάσταση της επισιτιστικής φτώχειας στην Ελλάδα

Η επισιτιστική ανασφάλεια και η αδυναμία πρόσβασης σε τρόφιμα, είναι χαρακτηριστικό όλων των κοινωνιών και ιδιαίτερα έντονο φαινόμενο στις μη ανεπτυγμένες κοινωνίες. Μετά την μεγάλη έκταση που πήρε το φαινόμενο κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, η συζήτηση γύρω από την επισιτιστική ανασφάλεια επανήλθε έντονα στον ανεπτυγμένο κόσμο με αφορμή την παγκόσμια κρίση του 2007-2008, όταν οι αυξημένες τιμές των τροφίμων οδήγησαν σε πολλαπλές διαμαρτυρίες (Ghosh, 2010).

Ειδικά η Ελλάδα παρουσιάζει μια ιδιαίτερη περίπτωση για τη μελέτη της επισιτιστικής ανασφάλειας στο ευρωπαϊκό χώρο, κυρίως λόγω της σημαντικής επίδρασης των μακροοικονομικών πολιτικών στην πρόσβαση σε τρόφιμα. Η οξεία οικονομική κρίση, μαζί με όλες τις συνέπειες που ακολούθησαν σε κοινωνικοασφαλιστικό και οικονομικό πεδίο, είχαν ως αποτέλεσμα την συρρίκνωση της αγοραστικής δυνατότητας του πληθυσμού, την ίδια στιγμή που ό,τι κοινωνικές ασφαλίσσεις υπήρχαν για την προστασία των πιο ευάλωτων απομακρύνονταν με αποτέλεσμα να αυξάνονται ραγδαία φαινόμενα φτώχειας και κοινωνικών ανισοτήτων (Δημουλάς, 2018), απόλυτης ένδειας και αποστέρησης (ΕΙΑΔ, 2015). Τα αυξανόμενα φαινόμενα φτώχειας και οι οικονομικές δυσκολίες, σαφώς περιορίσαν την πρόσβαση πολλών ανθρώπων σε τρόφιμα.

Η επισιτιστική ανασφάλεια, όπως αναλύθηκε και παραπάνω, επηρεάζεται από παράγοντες όπως το επίπεδο εισοδήματος ενός νοικοκυριού, το εργασιακό καθεστώς και μια σειρά άλλων κοινωνικοοικονομικών χαρακτηριστικών. Οι παράγοντες αυτοί, επηρεάζουν τη δυνατότητα κατανάλωσης αγαθών και υπηρεσιών των νοικοκυριών και όταν τα νοικοκυριά δεν έχουν τη δυνατότητα να εξωμαλύνουν την καταναλωτική τους δυνατότητα αντλώντας από άλλες πηγές, πέραν του εισοδήματός τους, όπως είναι οι αποταμιεύσεις ή η βοήθεια από άλλα μέλη της οικογένειας, μπορεί να οδηγηθούν σε επισιτιστική ανασφάλεια εφόσον το βιοτικό τους επίπεδο υποβαθμίζεται (Serafin & Tonkin, 2017).

Σε αυτό το κεφάλαιο, προκειμένου να περιγραφθεί η κατάσταση που επικρατεί ως προς τη φτώχεια και την επισιτιστική ανασφάλεια στην Ελλάδα, γίνεται ανάλυση δευτερογενών δεδομένων από δείκτες της Eurostat που προέρχονται από την Έρευνα Οικογενειακών Προϋπολογισμών (Household Budget Survey – HBS), την έρευνα Ευρωπαϊκών Εισοδημάτων και Συνθηκών Διαβίωσης (EU-SILC), καθώς και δείκτες των ίδιων ερευνών που προέρχονται από την ΕΛΣΤΑΤ, για να αποτυπωθούν πιο πρόσφατα δεδομένα.

Συγκεκριμένα θα αναλυθούν δεδομένα που αναφέρονται σε δείκτες: α) για δυνατότητα κατανάλωσης αγαθών και το καταναλωτικό πρότυπο³ των ελληνικών νοικοκυριών, β) για τον κίνδυνο φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού στην Ελλάδα, την υλική και κοινωνική υστέρηση και σοβαρή στέρηση που υφίστανται τα ελληνικά νοικοκυριά, και γ) σε δείκτες που περιγράφουν την υλική και κοινωνική διάσταση της επισιτιστικής φτώχειας, ως προς τη δυνατότητα διατροφής με κρέας ή αντίστοιχο ισοδύναμο και τη δυνατότητα συνάντησης με φίλους για γεύμα ή δείπνο, καθώς και τα χαρακτηριστικά αυτών των διαστάσεων ως προς τον τύπο των νοικοκυριών, την ηλικιακή ομάδα του πληθυσμού και την εισοδηματική κατηγορία (εάν βρίσκονται πάνω ή κάτω από το όριο της φτώχειας). Συμπεριλαμβάνεται ένας επιπλέον δείκτης ad-hoc της EU-SILC, που παρουσιάζει την κατανάλωση φρέσκων φρούτων και λαχανικών του πληθυσμού, ανάλογα με το εάν τα άτομα βρίσκονται πάνω ή κάτω από το όριο της φτώχειας.

Η καταναλωτική δαπάνη των νοικοκυριών, είναι ένα σημαντικός δείκτης που πρέπει να εξετάζεται για την κατανόηση του κινδύνου της επισιτιστικής ανασφάλειας, καθώς αντιπροσωπεύει τη δυνατότητα των νοικοκυριών να προμηθεύονται αγαθά και υπηρεσίες και

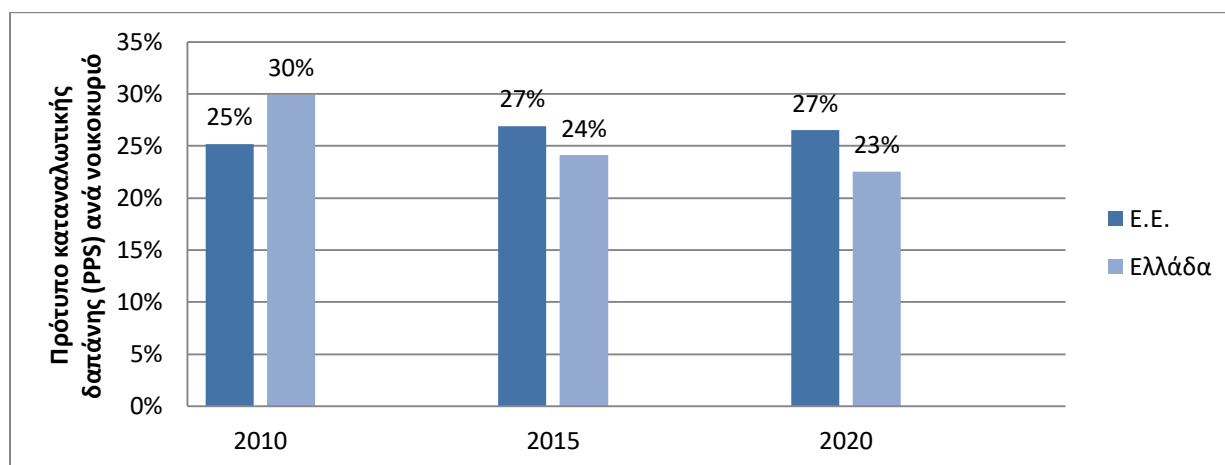
³Αναφερόμαστε στην ταξινόμηση της ατομική κατανάλωσης ανά κατηγορία ειδών (COICOP – Classification of Individual Consumption by purpose), η οποία αναπτύχθηκε από τη στατιστική υπηρεσία του ΟΗΕ για την ταξινόμηση και ανάλυση των ατομικών καταναλωτικών δαπανών που πραγματοποιούνται από νοικοκυριά.

αντικατοπτρίζει την πρόσβαση τους σε αυτά, δίνοντας ορισμένα στοιχεία για το επίπεδο της οικονομικής τους ευημερίας (Eurostat, 2023). Αντίστοιχα, ο δείκτης κινδύνου φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού και υλικής και οικονομικής αποστέρησης είναι σημαντικοί γιατί συμβάλουν στην κατανόηση του ευρύτερου πλαισίου στο οποίο εντάσσεται η επισιτιστική ανασφάλεια και αναγνωρίζονται οι κοινωνικές ομάδες που είναι πιο ευάλωτες στη φτώχεια και ενδέχεται, επομένως να βιώσουν επισιτιστική ανασφάλεια. Οι δείκτες της επισιτιστικής ανασφάλειας, παρουσιάζουν μία σαφή εικόνα του πληθυσμού γύρω από τις δύο βασικές διαστάσεις της επισιτιστικής φτώχειας. Τα δεδομένα που προκύπτουν αναλύονται στη συνέχεια.

Η δυνατότητα και το πρότυπο κατανάλωσης αγαθών των ελληνικών νοικοκυριών

Στο Διάγραμμα 1 παρουσιάζεται η μέση καταναλωτική δαπάνη ανά νοικοκυριό σε Ελλάδα και Ευρώπη τις τελευταίες τρεις πενταετίες.

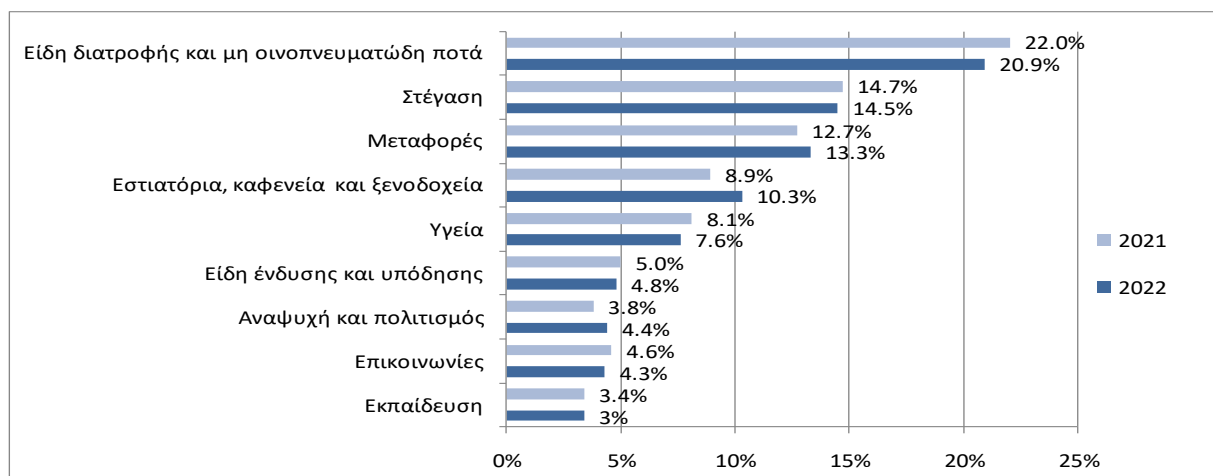
Διάγραμμα 1. Μέση καταναλωτική δαπάνη ανά νοικοκυριό σε Ελλάδα και ΕΕ.

Η καταναλωτική δυνατότητα των νοικοκυριών στην Ευρώπη παρουσιάζει μικρή αύξηση κατά τη δεκαετία 2010 (25%) – 2020 (27%). Σε αντίθεση, η καταναλωτική δυνατότητα των ελληνικών νοικοκυριών, η οποία το 2010 ξεπερνούσε κατά τέσσερις μονάδες (29,9%) τον Ευρωπαϊκό μέσο όρο, μειώθηκε σημαντικά μέσα σε δύο πενταετίες (2015: 24.1%) φτάνοντας έως και τέσσερις μονάδες κάτω από τον ευρωπαϊκό μέσο όρο το 2020 (22,5%). Συνεπώς, η δυνατότητα των νοικοκυριών στην Ελλάδα να καταναλώνουν αγαθά, μειώθηκε με τα χρόνια.

Όσον αφορά τη μηνιαία καταναλωτική δαπάνη των νοικοκυριών, ανά κατηγορία δαπάνης στην Ελλάδα για τα έτη 2021 - 2022, αυτή παρουσιάζεται στο Διάγραμμα 2.

Διάγραμμα 2. Ποσοστιαία κατανομή μηνιαίων δαπανών (αγορές), για αγαθά και υπηρεσίες ΕΟΠ 2022 - ΕΟΠ 2021

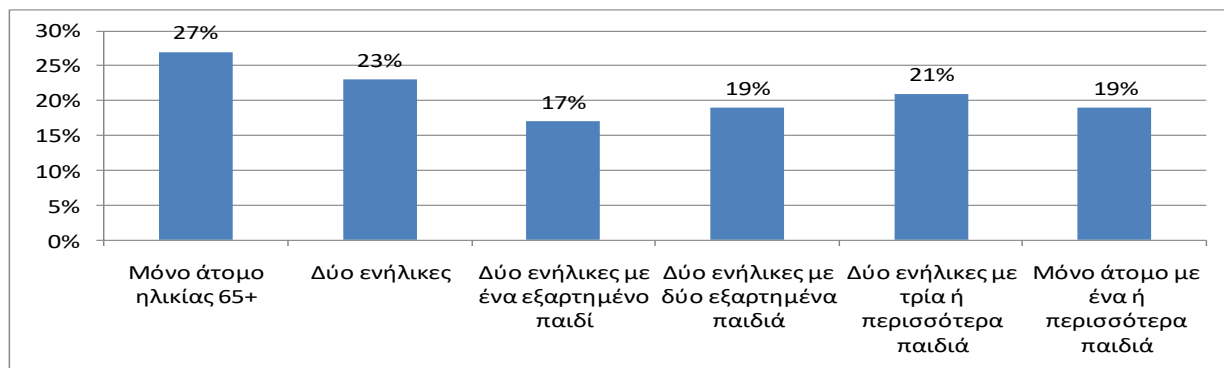
Τα ελληνικά νοικοκυριά, τα έτη 2022 και 2021, αφιέρωσαν το μεγαλύτερο μέρος των μηνιαίων δαπανών τους σε είδη διατροφής και μη οиноπνευματώδη ποτά, με πολύ μικρή μείωση του ποσοστού δαπάνης από το 2021 (22%) στο 2022 (20,9%). Ακολουθούν οι δαπάνες στέγασης (συμπεριλαμβανομένων των εξόδων για ηλεκτρικό ρεύμα και νερό) (14,5%) και μεταφορών (13,3%), οι οποίες δεν μεταβλήθηκαν ιδιαίτερα μεταξύ 2021 και 2022. Οι δαπάνες για εστιατόρια, καφενεία και ξενοδοχεία αυξήθηκαν λίγο το 2022 (10,3%) σε σχέση με το προηγούμενο έτος (8,9%).

Το μικρότερο μέρος των εξόδων τους αφιέρωσαν το 2022 στις υπηρεσίες υγείας (7,6%), επικοινωνιών (4,3%), αναψυχής (4,4%) και εκπαίδευσης (3%), καθώς και για αγορά ειδών ένδυσης και υπόδησης (4,8%). Πιο εμφανείς είναι οι μεταβολές του καταναλωτικού προτύπου για τις μεταφορές και τα εστιατόρια ή ξενοδοχεία, όπου οι δαπάνες αυξήθηκαν ελαφρώς για τη χρονική περίοδο 2021 – 2022, ενώ οι δαπάνες σε είδη διατροφής μειώθηκαν λίγο.

Στο Διάγραμμα 3 παρουσιάζεται η μέση μηνιαία καταναλωτική δαπάνη που αφιέρωσαν τα νοικοκυριά συγκεκριμένα για την προμήθεια ειδών διατροφής και μη αλκοολούχων ποτών, ανάλογα με τον τύπο του νοικοκυριού.

Υψηλότερες δαπάνες για είδη διατροφής έχουν τα ηλικιωμένα άτομα που ζουν μόνα τους (27%) και ακολουθούν τα νοικοκυριά με δύο ενήλικες που ζουν μόνοι (23%) ή έχουν τρία ή περισσότερα παιδιά (21%).

Διάγραμμα 3. Ποσοστιαία (%) κατανομή μέσης μηνιαίας δαπάνης για είδη διατροφής και μη αλκοολούχα ποτά, κατά τύπο νοικοκυριού (ΕΟΠ: 2022)

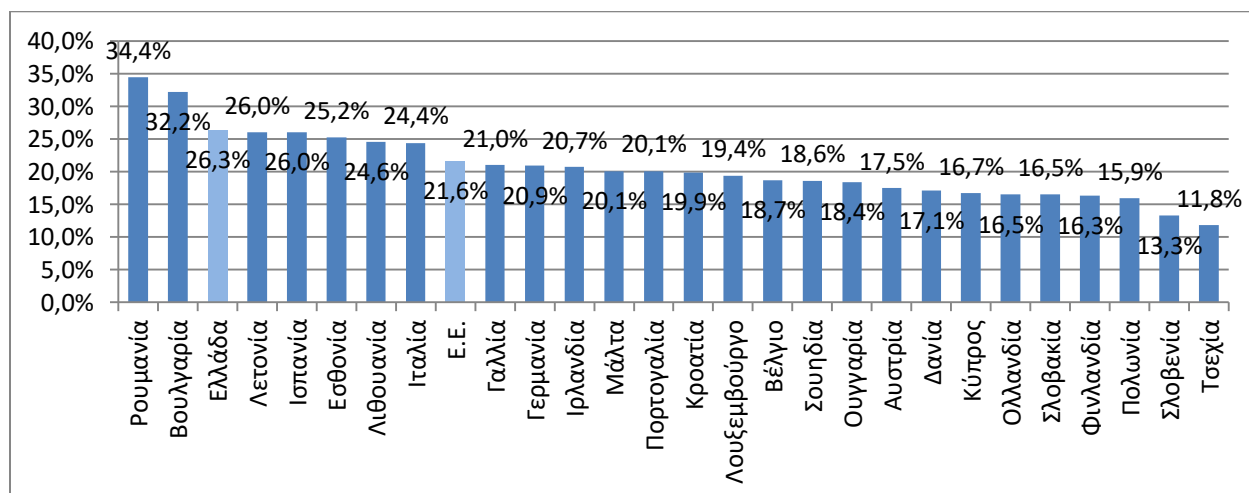

Χαμηλότερες δαπάνες σε είδη διατροφής έχουν οι μονογονεϊκές οικογένειες με εξαρτημένα παιδιά (19%) και τα νοικοκυριά με δύο ενήλικες και δύο εξαρτημένα παιδιά (19%). Τα νοικοκυριά με δύο ενήλικες και ένα εξαρτημένο παιδί έχουν τη χαμηλότερη μηνιαία δαπάνη για είδη διατροφής (17%).

Ο κίνδυνος φτώχειας και η υλική και κοινωνική αποστέρηση των νοικοκυριών.

Στο Διάγραμμα 4 παρουσιάζεται το ποσοστό των ατόμων σε κίνδυνο φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού το 2022 στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

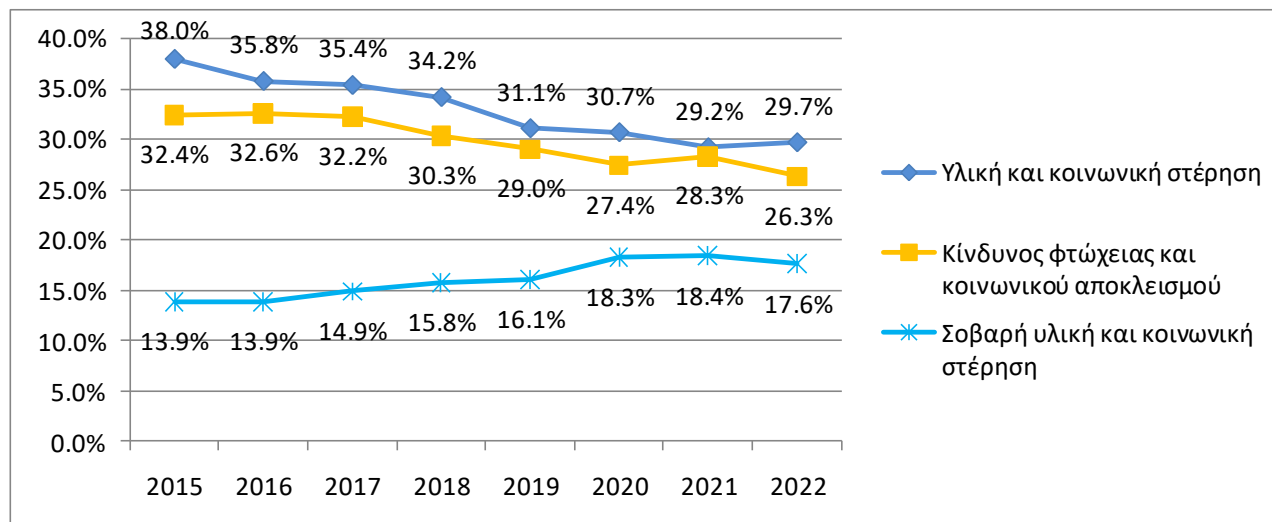
Διάγραμμα 4. Ποσοστό των ατόμων σε κίνδυνο φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού το 2022 στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Η Ελλάδα βρίσκεται μεταξύ των τριών πρώτων χωρών με τα υψηλότερα ποσοστά ατόμων που βρίσκονται σε κίνδυνο φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού. Οι χώρες με τα μεγαλύτερα ποσοστά ανθρώπων που βρίσκονται σε κίνδυνο φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού είναι η Ρουμανία (34,4%) και η Βουλγαρία (32,2%), ενώ στην Ελλάδα λίγο λιγότερο από το 1/3 του συνολικού πληθυσμού (26,3%) βρίσκεται σε κίνδυνο φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού.

Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 5, η κατάσταση αυτή συγκέντρωνε πολύ σημαντικότερα ποσοστά κατά τη διάρκεια της κρίσης αλλά έκτοτε σταδιακά μειώνεται, παραμένοντας όμως ακόμη σε υψηλά ποσοστά και αρκετά πιο πάνω από το ευρωπαϊκό μέσο όρο.

Διάγραμμα 5. Ποσοστιαία κατανομή (%) πληθυσμού σε κίνδυνο φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού, υλικής και κοινωνικής υστέρησης και επισιτιστικής ανασφάλειας στην Ελλάδα (2015 -2022)

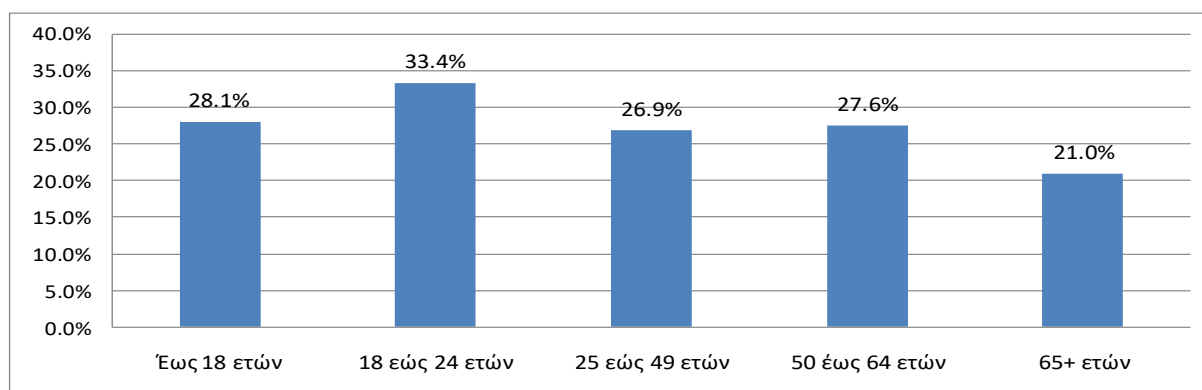

Ο κίνδυνος φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού και η υλική και κοινωνική υστέρηση μειώνονται σταδιακά κατά τη διάρκεια των ετών. Σε αντίθεση, το ποσοστό του πληθυσμού που πλήττεται από σοβαρή υλική και κοινωνικής υστέρηση αυξήθηκε ιδιαίτερα κατά τα έτη 2022 (18,3%) και 2021 (18,4%)

Ανά ηλικιακή κατηγορία, βλέπουμε στο Διάγραμμα 6 πως οι νεότεροι σε ηλικία πλήττονται περισσότερο από τον κίνδυνο φτώχειας, τόσο στην Ελλάδα όσο και στην ΕΕ. Το 33,4% των νέων ηλικίας 18 έως 24 ετών και το 28,1% των ανήλικων στην Ελλάδα βρίσκονται

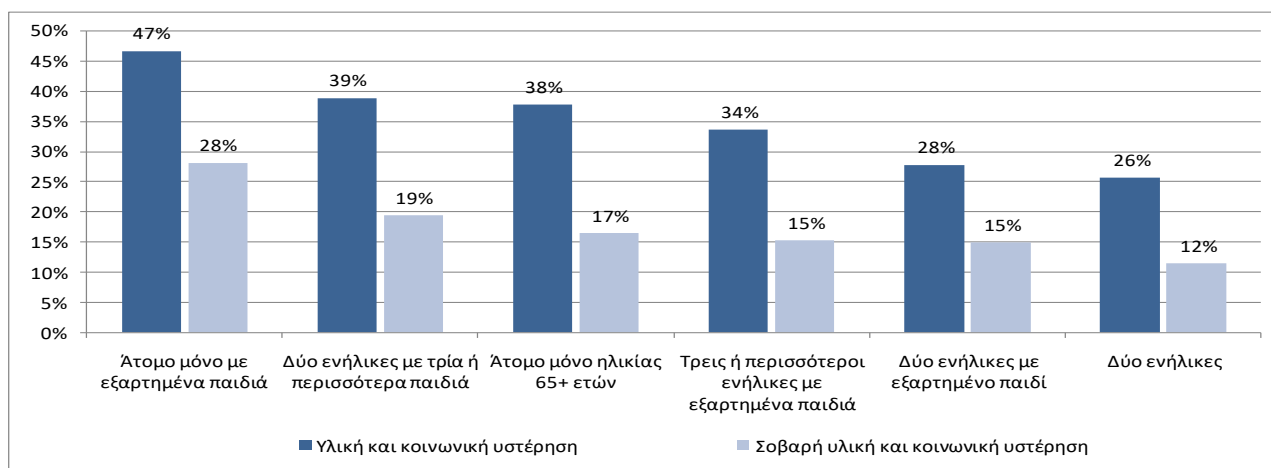
σε κατάσταση κινδύνου φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού. Σημαντική είναι η διαφορά μεταξύ Ελλάδας και Ευρώπης για τα μεσήλικα άτομα ηλικίας 50-64 ετών τα οποία είναι στην τρίτη υψηλότερη κατηγορία. Σε μεγαλύτερο κίνδυνο φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού βρίσκονται οι νεότεροι σε ηλικία, και συγκεκριμένα οι νέοι ηλικίας 18 έως 24 ετών (33,4%) και οι νέοι κάτω των 18 ετών (28,1%). Ακολουθούν τα άτομα ηλικίας 50 έως 64 ετών (27,6%) και 25 έως 49 ετών (26,9%). Ελαφρώς χαμηλότερα ποσοστά κινδύνου εμφανίζουν τα άτομα ηλικίας άνω των 65 ετών (21%).

Διάγραμμα 6. Ποσοστό (%) πληθυσμού σε κίνδυνος φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού ανά ηλικιακή ομάδα στην Ελλάδα (2020)

Όσον αφορά την κατάσταση της υλικής και κοινωνικής αποστέρησης των νοικοκυριών στην Ελλάδα, αυτή παρουσιάζεται στο Διάγραμμα 7.

Διάγραμμα 7. Ποσοστιαία κατανομή πληθυσμού με υλική και κοινωνική υστέρηση και σοβαρή υλική και κοινωνική υστέρηση στην Ελλάδα (2022), ανά σύνθεση νοικοκυριού.

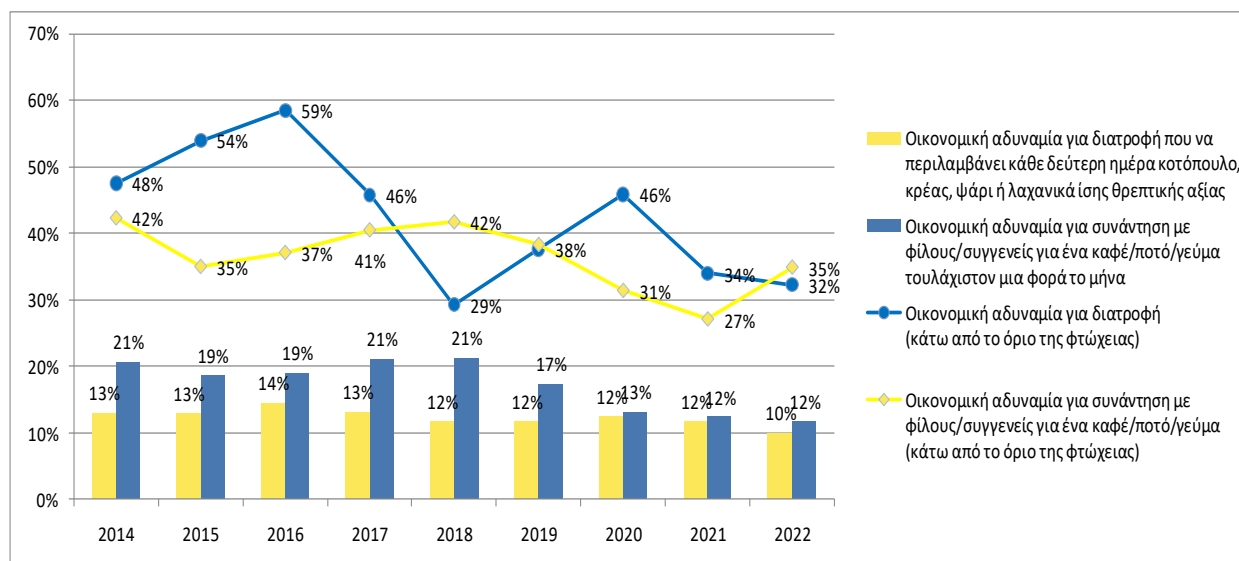

Οι μονογονεϊκές οικογένειες με εξαρτημένα παιδιά υφίστανται τις μεγαλύτερες υλικές και κοινωνικές στερήσεις (47%) και συγκεντρώνουν αρκετά υψηλά ποσοστά σε σοβαρές υλικές στερήσεις (28%). Ακολουθούν τα πολυμελή νοικοκυριά με δύο ενήλικες και τρία ή περισσότερα παιδιά τα οποία έχουν ελαφρώς μεγαλύτερα ποσοστά υλικής υστέρησης (39%) και σοβαρής υλικής υστέρησης (19%) από τα πολυμελή νοικοκυριά με τρεις ή περισσότερους ενήλικες και εξαρτημένα παιδιά (34% υλική υστέρηση, 15% σοβαρή υλική υστέρηση). Σε νοικοκυριά με μοναχικούς ηλικιωμένους η υλική υστέρηση φτάνει στο 38% του πληθυσμού και στο 17% για σοβαρή εκδοχή υλικής υστέρησης. Χαμηλότερα είναι τα ποσοστά υλικής υστέρησης (26%) και σοβαρής υλικής υστέρησης (12%) στα νοικοκυριά με δύο ενήλικες που ζουν μόνοι, ενώ τα νοικοκυριά με δυο ενήλικες οι οποίοι έχουν ένα εξαρτημένο παιδί έχουν ελαφρώς μεγαλύτερα ποσοστά υλικής και κοινωνικής υστέρησης (28%) και σοβαρής υστέρησης (15%).

Η επισιτιστική ανασφάλεια των ελληνικών νοικοκυριών.

Όσον αφορά την επισιτιστική ανασφάλεια των ανθρώπων την τελευταία δεκαετία στην Ελλάδα τα δεδομένα που προσφέρονται από τη Eurostat αφορούν την προσβασιμότητα σε τροφή και η δυνατότητα των ανθρώπων να βρίσκονται με φίλους για φαγητό παρουσιάζεται στο Διάγραμμα 8.

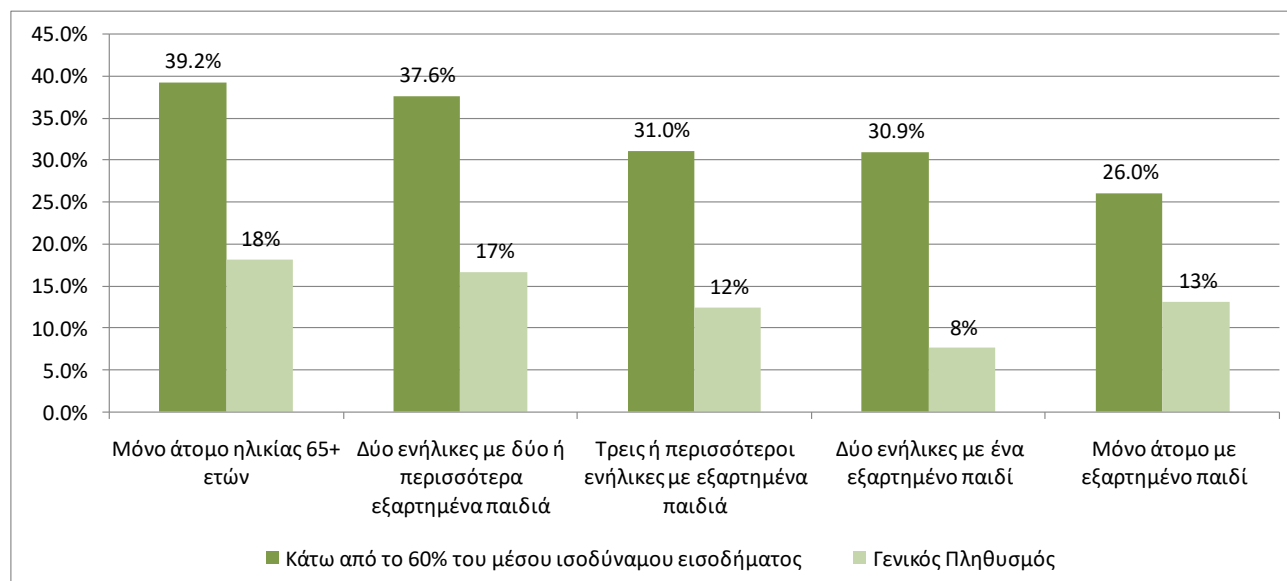
Διάγραμμα 8. Ποσοστιαία (%) κατανομή πληθυσμού με οικονομική αδυναμία για διατροφή με κοτόπουλο κρέας ή ψάρι κάθε δεύτερη μέρα και για συνάντηση με φίλους για ένα καφέ ή γεύμα μία φορά το μήνα στην Ελλάδα, ανά εισοδηματική κατηγορία (2014 – 2022).

Η αδυναμία του πληθυσμού να βρίσκεται με φίλους για φαγητό συγκεντρώνει αρκετά υψηλότερα ποσοστά από την αδυναμία για διατροφή που να περιλαμβάνει κάθε δεύτερη ημέρα κρέας, ψάρι ή λαχανικά ίσης θρεπτικής αξίας. Λίγο λιγότεροι από τους μισούς Έλληνες το 2014 δεν είχαν τη δυνατότητα να βρίσκονται με φίλους για γεύμα ή καφέ (42,3%), η οποία μειώθηκε σχεδόν κατά το μισό το 2021 (27,1%) και αυξήθηκε και πάλι το 2022 (34,9%) παραμένοντας όμως σε χαμηλότερα ποσοστά από την περίοδο της κρίσης. Αντίστοιχα μειώθηκε ελαφρώς και η αδυναμία του γενικού πληθυσμού για διατροφή που να περιλαμβάνει κάθε δεύτερη ημέρα κρέας, ψάρι ή λαχανικά ίσης αξίας, από 13% το 2014 σε 10% το 2022. Το ποσοστό αυτό, σε σύγκριση με άλλες χώρες της Ευρώπης θεωρείται υψηλό, με την Ελλάδα να έρχεται τέταρτη στις χώρες με τη μεγαλύτερη επισιτιστική ανασφάλεια, με τον ευρωπαϊκό μέσο όρο να κυμαίνεται στο 8,3% στο γενικό πληθυσμό. Τα ποσοστά αυτά εμφανίζονται τριπλάσια όταν εξετάζεται η αδυναμία επαρκούς διατροφής στον πληθυσμό που βρίσκεται σε κίνδυνο φτώχειας και αποκλεισμού στην Ελλάδα (32,3%)

Όσον αφορά το ποσοστό των νοικοκυριών που δεν μπορούν να αντέξουν οικονομικά την τακτική κατανάλωση κρέατος, ψαριού ή ενός χορτοφαγικού ισοδύναμου (πρωτεΐνες), ανάλογα με τον τύπο κάθε νοικοκυριού, παρουσιάζεται στο Διάγραμμα 9

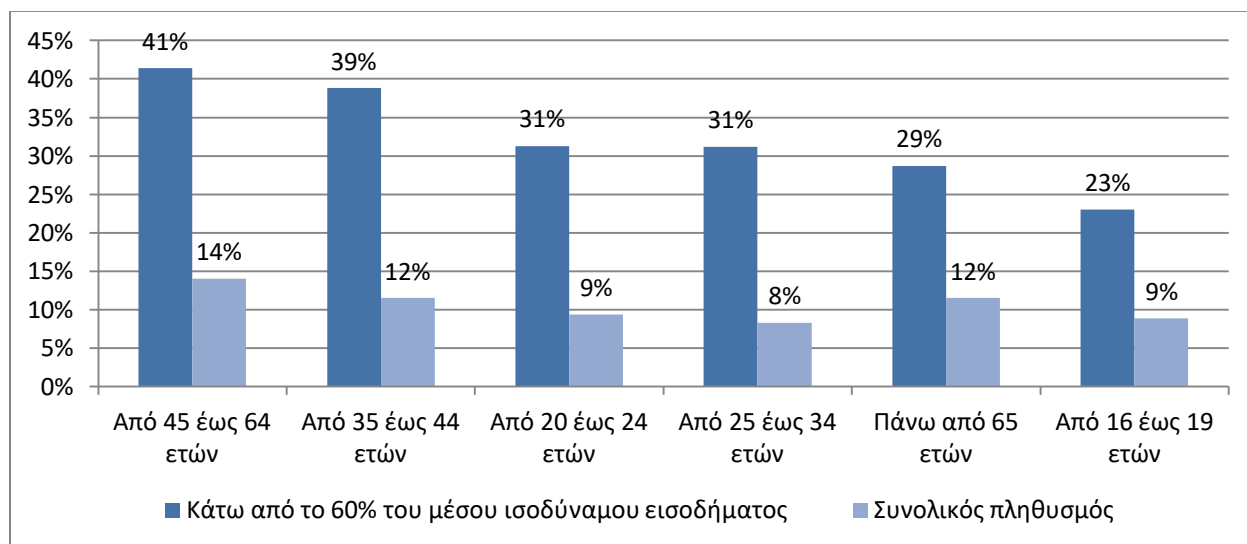
Διάγραμμα 9. Ποσοστιαία (%) κατανομή πληθυσμού με οικονομική αδυναμία για διατροφή που να περιλαμβάνει κάθε δεύτερη μέρα κοτόπουλο, κρέας, ψάρι, ή λαχανικά ίσης θρεπτικής αξίας (Ελλάδα -2022), ανά τύπο οικογένειας.

Τα ηλικιωμένα άτομα που ζουν μόνα τους, αντιμετωπίζουν μεγαλύτερα προβλήματα πρόσβασης σε επαρκή τροφή (18%) και ιδιαίτερα εκείνοι που ζουν κάτω από το όριο της φτώχειας (39,2%). Ένα επίσης σημαντικό ποσοστό των οικογενειών που αποτελούνται από ένα ζευγάρι και δύο ή περισσότερα παιδιά και βρίσκονται κάτω από το όριο της φτώχειας (37,6%) δεν μπορεί να αντέξει οικονομικά την κατανάλωση κρέατος ή χορτοφαγικού ισοδύναμου κάθε δεύτερη μέρα. Ακολουθούν οι πολυπληθείς οικογένειες με εξαρτημένα παιδιά (31%) και οι δύο ενήλικες με ένα παιδί (30,9%). Τέλος, οι μονογονεϊκές οικογένειες που βρίσκονται κάτω από το όριο της φτώχειας συγκεντρώνουν χαμηλότερο ποσοστό αδυναμίας εξασφάλισης ενός επαρκούς γεύματος κάθε δεύτερη μέρα (26%), το ποσοστό είναι λίγο πιο ψηλά στις μονογονεϊκές οικογένειες που δεν βρίσκονται κάτω από το όριο της φτώχειας.

Όσον αφορά τη διάσταση της επισιτιστικής φτώχειας, που συνδέεται με την συνάντηση φίλων για ένα γεύμα ή ποτό, η κατάσταση στο πληθυσμό ανάλογα την ομάδα ηλικίας που έχουν τα άτομα παρουσιάζεται στο Διάγραμμα 10.

Διάγραμμα 10. Ποσοστιαία (%) κατανομή πληθυσμού με οικονομική αδυναμία για συνάντηση με φίλους για ένα καφέ ή γεύμα μία φορά το μήνα στην Ελλάδα (2022), ανά ηλικιακή ομάδα.

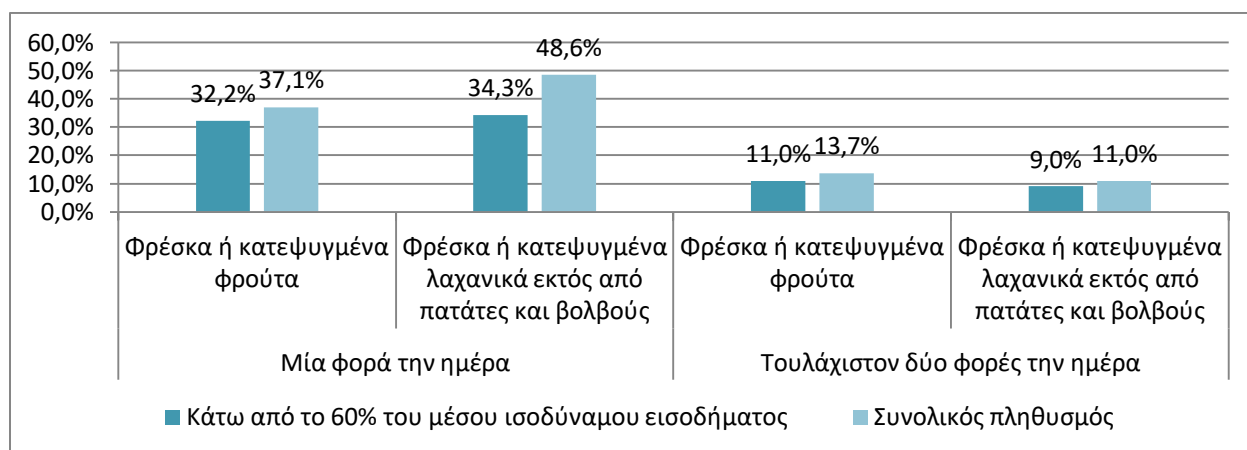

Για τον πληθυσμό που βρίσκεται κάτω από το όριο της φτώχειας, πολύ αυξημένα είναι τα ποσοστά αδυναμίας συνάντησης με φίλους στα άτομα ηλικίας 45 έως 64 ετών (41%) και 35 έως 44 ετών (39%). Οι νεαρότερες ηλικίες που βρίσκονται κάτω από το όριο της φτώχειας, εμφανίζουν χαμηλότερα ποσοστά αδυναμίας, 31% όσοι είναι 20 έως 24 ετών και αντίστοιχα 25 έως 34 ετών, ποσοστά όμως πολύ υψηλότερα από ότι στους νέους ίδιας ηλικιακής κατηγορίας

που δεν ανήκουν σε φτωχά νοικοκυριά (9% και 8% αντίστοιχα). Οι ηλικιωμένοι που ανήκουν στο μη φτωχό πληθυσμό έχουν σχετικά υψηλά ποσοστά αδυναμίας (12%) σε σχέση με τον υπόλοιπο μη φτωχό πληθυσμό, ενώ οι ηλικιωμένοι φτωχοί (29%) βρίσκονται σε ελαφρώς καλύτερη θέση από τον υπόλοιπο φτωχό πληθυσμό. Οι έφηβοι νέοι ηλικίας 16 έως 19 ετών έχουν σαφώς χαμηλότερα ποσοστά από όλο τον υπόλοιπο πληθυσμό.

Τέλος, η πρόσβαση και κατανάλωση φρέσκων και υγιεινών τροφίμων, όπως φρούτα και λαχανικά μία ή τουλάχιστον δύο φορές την ημέρα, από το φτωχό και μη φτωχό πληθυσμό, παρουσιάζεται στο Διάγραμμα 11.

Διάγραμμα 11. Ποσοστιαία (%) κατανομή ανθρώπων που καταναλώνουν μία ή δύο φορές την ημέρα, φρούτα, λαχανικά και σαλάτες, κατά εισοδηματική κατηγορία.

Δεν εμφανίζονται σημαντικές διαφορές μεταξύ φτωχού (32,2%) και μη φτωχού πληθυσμού (37,1%) που καταναλώνει φρούτα μία φορά την ημέρα, ενώ υπάρχει μία μικρή διαφοροποίηση ως προς την κατανάλωση λαχανικών μία φορά την ημέρα από τα φτωχά (34,3%) και μη φτωχά (48,6%) νοικοκυριά. Η κατάσταση αλλάζει σημαντικά για την κατανάλωση φρούτων και λαχανικών τουλάχιστον δύο φορές την ημέρα, όπου τα ποσοστά είναι σημαντικά περιορισμένα. Μόνο 1 στα 100 ελληνικά νοικοκυριά καταναλώνουν φρούτα και λαχανικά δύο ή περισσότερες φορές την ημέρα, ανεξάρτητα από το εάν βρίσκονται κάτω ή πάνω από το όριο της φτώχειας.

Μεθοδολογία

Κύρια στόχευση της μελέτης είναι η διερεύνηση των κοινωνικών διαστάσεων της επισιτιστικής ανασφάλειας. Για την απάντηση των ερευνητικών ερωτημάτων επιλέχθηκε η μεικτή μέθοδος διεξαγωγής έρευνας με ενσωματωμένη σχεδίαση ποιοτικών δεδομένων σε ένα ποσοτικό πλαίσιο για να αποκτηθεί μία πιο ολοκληρωμένη κατανόηση του ερευνητικού θέματος. Η συλλογή των στοιχείων έγινε με τη μέθοδο της έρευνας πεδίου, μέσω ατομικών ερωτηματολογίων, που απευθύνθηκαν σε ανθρώπους οι οποίοι λαμβάνουν τρόφιμα σε τακτική βάση από τα συστήματα που συμπεριλήφθηκαν στην έρευνα.

Λαμβάνοντας υπόψη τις θέσεις και διαστάσεις της επισιτιστικής ανασφάλειας, που αναλύθηκαν παραπάνω, τα βασικά ερωτήματα που τέθηκαν στους ερωτώμενους κατά την έρευνα πεδίου αφορούσαν τις εξής θεματικές: i) Τη μορφή και τη συχνότητα της επισιτιστικής βοήθειας που λαμβάνουν, ii) τις αιτίες που οδήγησαν τα άτομα να απευθυνθούν στο σύστημα για βοήθεια, iii) τους εναλλακτικούς τρόπους ή στρατηγικές πρόσβασης σε τρόφιμα, iv) την εκτίμηση της επισιτιστικής τους ανασφάλειας μέσα από την εξέταση εμπειριών ως προς τη πρόσβαση στα τρόφιμα (HFIAS), v) την επιβολή προσωπικών περιορισμών για την κάλυψη επισιτιστικών αναγκών, vi) την προτεραιοποίηση μεταξύ επισιτιστικών και άλλων βασικών αναγκών, vii) τη δυνατότητα κοινωνικής και πολιτισμικής χρήσης του φαγητού.

Για τη συλλογή δεδομένων χρησιμοποιήθηκε δομημένο ερωτηματολόγιο που περιελάμβανε i) ερωτήσεις κλειστού τύπου, ii) συνδυασμό ερωτήσεων κλίμακας Guttman και Likert, iii) ερωτήσεις ανοιχτού τύπου. Στο ερωτηματολόγιο ενσωματώθηκαν ερωτήσεις από την κλίμακα μέτρησης της επισιτιστικής ανασφάλειας των νοικοκυριών (HFIAS – Household Food Insecurity Scale). Ο τρόπος διεξαγωγής της έρευνας έγινε με εκφώνηση του ερωτηματολογίου στους ερωτώμενους και η συλλογή ποσοτικών και ποιοτικών δεδομένων διενεργήθηκε ταυτόχρονα με επακριβή καταγραφή σχολίων και περιγραφών που έδιναν οι ερωτώμενοι κατά τη συμπλήρωση του ερωτηματολογίου. Η έρευνα υπακούει στους κανόνες δεοντολογίας του Διεθνούς Στατιστικού Ινστιτούτου και κατά τη διεξαγωγή της έρευνας οι συμμετέχοντες ενημερώθηκαν για τα δικαιώματά τους και διασφαλίστηκε εμπιστευτικότητα των προσωπικών τους δεδομένων.

Συνολικά συγκεντρώθηκαν 52 *ερωτηματολόγια*, με πληθυσμό αναφοράς προερχόμενο από τρία συσσίτια στην Περιφερειακή Ενότητα Πειραιά, ένα στο Βόρειο Τομέα Αθηνών, δύο στον Κεντρικό Τομέα Αθηνών και δύο συσσίτια από το Νότιο Τομέα Αθηνών. ***Η επιλογή των συγκεκριμένων συσσιτίων ήταν τυχαία***, καθώς σκοπός της έρευνας ήταν η μελέτη των χαρακτηριστικών των ανθρώπων που απευθύνονται σε συσσίτια, και όχι η διαμόρφωση ενός στατιστικά αντιπροσωπευτικού δείγματος. Επιχειρήθηκε η εξαγωγή συμπερασμάτων σχετικά με τα επίπεδα της επισιτιστικής ανασφάλειας, η καταγραφή της εμπειρίας των ερωτώμενων και των ενδεχόμενων στρατηγικών αντιμετώπισης που ακολουθούν (coping strategies). Στους περιορισμούς της έρευνας συγκαταλέγεται το γεγονός ότι συμμετείχαν άτομα με τα οποία, πρώτον, υπήρχε η δυνατότητα συνεννόησης, δηλαδή δεν λήφθηκαν υπόψη άτομα που αντιμετωπίζουν σοβαρές ψυχικές ασθένειες ή άλλες σοβαρές αναπηρίες, και δεύτερον, συμμετείχαν άτομα τα οποία έχουν τη δυνατότητα φυσικής πρόσβασης στο χώρο του συσσιτίου, αποκλείστηκαν δηλαδή άτομα με δυσκολίες μετακίνησης, ή άτομα που λόγω ντροπής μπορεί να μην πηγαίνουν στο συσσίτιο αλλά να τους γίνεται παράδοση φαγητού κατ οίκον. Τα ποσοτικά δεδομένα που συγκεντρώθηκαν αναλύθηκαν μέσω του στατιστικού προγράμματος IBM SPSS Statistics 20.

Το δείγμα και οι συμμετέχοντες στην έρευνα

Στον Πίνακα 1 παρουσιάζεται το δημογραφικό και κοινωνικό προφίλ των ανθρώπων που συμμετείχαν στην έρευνα.

Πίνακας 1. Δημογραφικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά των αποκρινόμενων

Μεταβλητή	Συχνότητα	Ποσοστό (%)
Φύλο		
Άνδρες	21	40,4
Γυναίκες	31	59,6
Ηλικία		
20-29	1	1,9
30-44	9	17,3
45-54	13	25
55-64	10	19,2
65-74	16	30,8
75+	3	5,8
Τύπος Νοικοκυριού		
Μόνος/η ενήλικας	22	42,3
Μόνος/η ενήλικας με εξαρτώμενα παιδιά	6	11,5
Δύο Ενήλικες	7	13,5
Δύο ενήλικες με εξαρτώμενα παιδιά	9	17,3
Τρείς ή περισσότεροι ενήλικες	4	7,7
Τρείς ή περισσότεροι ενήλικες με εξαρτώμενα παιδιά	4	7,7
Εκπαίδευση		
Χωρίς εκπαίδευση	1	1,9
Πρωτοβάθμια	11	21,2
Δευτεροβάθμια	22	42,3
Τριτοβάθμια	18	34,6
Απασχόληση		
Απασχολούμενοι με πλήρες ωράριο	4	7,7
Απασχολούμενοι μερικώς ή περιστασιακά	10	19,2
Άνεργοι	13	25
Οικονομικά μη ενεργοί	15	28,8
Συνταξιούχοι	10	19,2
Μέγεθος Νοικοκυριού (σε άτομα)		
1	22	42,3
2-3	17	32,7
4-5	10	19,2
6+	3	5,8
Κατοικία		
Ιδιόκτητη	23	44,2
Ενοίκιο	21	40,4
Άλλο	8	15,4

N= 52.

Στην έρευνα συμμετείχαν σχετικά ισόποσα άνδρες και γυναίκες, με ελαφρώς περισσότερες γυναίκες (59,6%) από ότι άνδρες (40,4%), ηλικίας κυρίως 55 έως 74 ετών (55,8%). Το δείγμα αποτελείται μόνο από ένα άτομο ηλικίας 21 ετών, το οποίο μαζί με τον ανήλικο αδερφό, είχαν προσέλθει στο συσσίτιο για να λάβουν τα πράγματα της εβδομάδας για την πολύτεκνη μονογονεϊκή οικογένειά τους, ενώ αντίστοιχα μόνο τρία άτομα που συμμετέχουν στο δείγμα είναι άνω των 75 ετών (5,8%). Είναι ως επί τω πλείστων μόνοι ενήλικες (53,8%), οι οποίοι κυρίως ζουν μόνοι (42,3%), ή έχουν στην κατοχή τους εξαρτώμενα παιδιά (11,5%).

Οι περισσότεροι συμμετέχοντες έχουν τελειώσει τουλάχιστον τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, με το 34,6% να έχει ολοκληρώσει και την τριτοβάθμια εκπαίδευση. Η πλειοψηφία του δείγματος δεν εργάζεται, εκ των οποίων το 28,8% είναι οικονομικά μη ενεργοί, κυρίως λόγω ηλικίας, φροντίδας άλλων μελών, ή κάποιας αναπηρίας, και το 25% είναι άνεργα άτομα που αναζητούν εργασία. Τα άτομα που εργάζονται είναι ελάχιστα (26,9%) ενώ η πλειοψηφία αυτών δεν έχει επαρκές εισόδημα καθώς εργάζεται περιστασιακά ή με μειωμένη απασχόληση (19,2%). Τα περισσότερα άτομα μένουν ως επί τω πλείστων σε νοικοκυριά μικρού μεγέθους, από 1 έως 3 άτομα (75%), ενώ λίγα είναι τα νοικοκυριά με πάνω από 4 άτομα (25%). Στην έρευνα συμμετείχαν ισόποσα άτομα που κατοικούν σε ιδιόκτητη κατοικία (44,2%) και σε ενοίκιο (40,4%), ενώ ελάχιστοι ήταν εκείνοι όπου έμεναν σε σπίτι με δάνειο ή ήταν φιλοξενούμενοι και επισφαλώς άστεγοι (15,4%).

Οι μετρήσεις

Η πρώτη ενότητα που θα αναλυθεί και αφορά τη μορφή, τη συχνότητα και τα αίτια της επισιτιστικής βοήθειας, περιλαμβάνει μία μεταβλητή ονοματικής κλίμακας μοναδικής επιλογής, που καταγράφουν το είδος των τροφίμων, δύο μεταβλητές τακτικής κλίμακας και μοναδικής επιλογής, για τη συχνότητα της βοήθειας με τιμές 1= Καθημερινά, 2= Μερικές φορές την εβδομάδα, 3= Μία φορά το μήνα, 4= Μερικές φορές το χρόνο, και για το χρόνο χρήσης του συσσιτίου με τιμές 1= Λιγότερο από 4 μήνες, 2= πέντε μήνες με ένα χρόνο, 3= ένα με δύο χρόνια, 4= τρία με πέντε χρόνια και 5= Πάνω από 8 χρόνια. Επιπλέον συμπεριλαμβάνει δύο ονομαστικές μεταβλητές πολλαπλής επιλογής για τις αιτίες χρήσης του συσσιτίου και τους τρόπους προμήθειας τροφίμων.

Η δεύτερη ενότητα αφορά τη συχνότητα με την οποία τα άτομα εφαρμόζουν προσωπικούς περιορισμούς ως προς τις δαπάνες που επιλέγουν. Μέσα από τέσσερις μεταβλητές

κλίμακας Likert, μετράται η συχνότητα περιορισμού δαπανών σε αγαθά και υπηρεσίες αρεσκείας, η συχνότητα περιορισμού δαπανών σε αγαθά ανάγκης, η συχνότητα περιορισμού των μεταφορών, η συχνότητα περιορισμού εξόδων με φίλους, οι οποίες παίρνουν τιμές 1 έως 5 (1= Πολύ συχνά, 2= Συχνά, 3= Μερικές φορές, 4= Σπάνια) και οι ερωτώμενοι επιλέγουν μία από αυτές τις επιλογές. Επιπλέον συμπεριλαμβάνει μία μεταβλητή ονομαστικής κλίμακας και πολλαπλής επιλογής για άλλες ανάγκες που τα άτομα περιορίζουν προκειμένου να καλύψουν το φαγητό.

Η τρίτη ενότητα αφορά τη δυνατότητα κοινωνικής και πολιτισμικής χρήσης του φαγητού και περιλαμβάνει δύο μεταβλητές κλίμακας Likert, που μετρούν τη συχνότητα προετοιμασίας παραδοσιακών φαγητών και τη δυνατότητα συγκέντρωσης με φίλων στο σπίτι για ένα γεύμα, και παίρνουν τιμές 1 έως 5 (1= Πολύ συχνά, 2= Συχνά, 3= Μερικές φορές, 4= Σπάνια) και οι ερωτώμενοι επιλέγουν μία από αυτές τις επιλογές.

Στην τελευταία ενότητα μετράται το επίπεδο της επισιτιστικής ανασφάλειας των νοικοκυριών, βασιζόμενοι στην επίσημη κλίμακα μέτρησης της επισιτιστικής ανασφάλειας των νοικοκυριών (HFIAS). Οι εννέα μεταβλητές διχοτομικής κλίμακας μετρούν την ανησυχία σε σχέση με τα τρόφιμα, την αδυναμία κατανάλωσης επιθυμητών τροφίμων, την κατανάλωση περιορισμένης ποικιλίας τροφίμων, την κατανάλωση μη επιθυμητών τροφίμων, την κατανάλωση μικρότερης μερίδας φαγητού, την παράλειψη γεύματος, την απουσία τροφίμων, την πείνα το βράδυ και την αφαγία για μια ημέρα, που παίρνουν τιμές 1= Ναι, 2= Όχι. Για όσους ερωτώμενους απαντούν θετικά, υπάρχουν επιπλέον μεταβλητές για κάθε παραπάνω μεταβλητή, που μετρούν τη συχνότητα με την οποία συμβαίνει η κατάσταση για την οποία απάντησαν θετικά, και παίρνουν τιμές 1= Σπάνια, 2= Μερικές Φορές, 3= Πολύ συχνά και οι ερωτώμενοι επιλέγουν μία από αυτές τις συχνότητες. Αν απάντησαν θετικά η βαθμολογία της μεταβλητής είναι μηδέν. Στη συνέχεια οι τιμές που έδωσαν οι ερωτώμενοι σε κάθε μεταβλητή αθροίζονται και προκύπτει το συνολικό επίπεδο της επισιτιστικής τους ανασφάλειας σε μία κλίμακα 0 έως 27, όπου 0= επισιτιστικά ανασφαλείς (απάντησαν σε όλες τις μεταβλητές ότι η κατάσταση που περιγράφεται στη μεταβλητή δεν συμβαίνει ποτέ) και 27= σοβαρά επισιτιστικά ανασφαλείς (απάντησαν σε όλες τις μεταβλητές ότι η κατάσταση που περιγράφεται στη μεταβλητή συμβαίνει πολύ συχνά).

Στατιστική ανάλυση

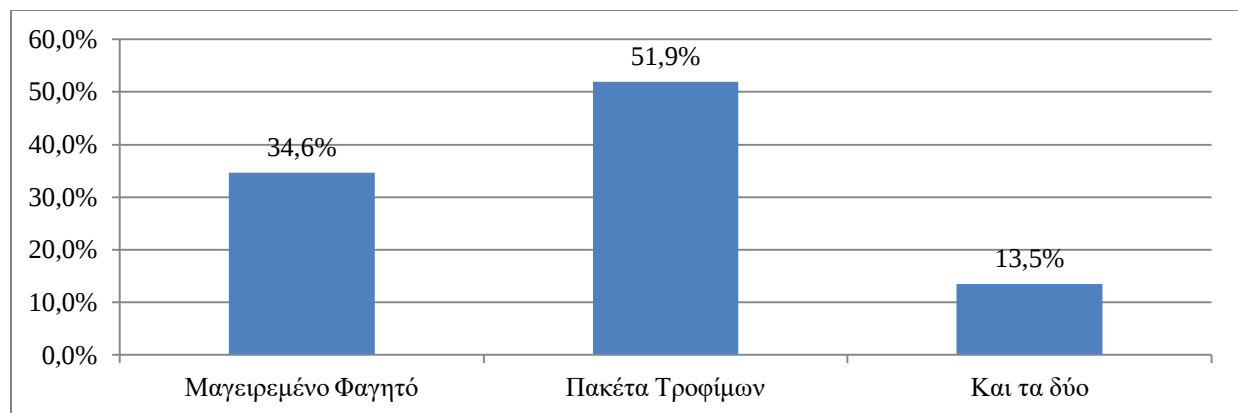
Αρχικά γίνεται περιγραφική στατιστική των μεταβλητών και αναλύονται οι κατανομές των συχνοτήτων σε κάθε μεταβλητή. Στη συνέχεια υπολογίζεται το σκορ του δείκτη HFIAS και οι εμπλεκόμενοι στην έρευνα, ομαδοποιούνται σε τέσσερις κατηγορίες ανάλογα με το επίπεδο της επισιτιστικής τους ανασφάλειας: i) επισιτιστικά ασφαλείς, ii) ήπια επισιτιστική ανασφάλεια, iii) μέτρια επισιτιστική ανασφάλεια iv) σοβαρή επισιτιστική ανασφάλεια. Η κατασκευή των επιπέδων και η τοποθέτηση των αποκρινόμενων σε κατηγορίες ανάλογα την βαθμολογία που συγκέντρωσαν στην κλίμακα HFIAS. Η κατανομή των αποκρινόμενων σε επίπεδα έγινε με τη χρήση Compute, ακολουθώντας τις κατευθυντήριες οδηγίες της επίσημης κλίμακας (Coates et al, 2007).

Αποτελέσματα

Η μορφή, η συχνότητα και οι αιτίες της επισιτιστικής βοήθειας

Στο Διάγραμμα 12 παρουσιάζεται το είδος των τροφίμων που λαμβάνουν από το συσσίτιο οι συμμετέχοντες στην έρευνα.

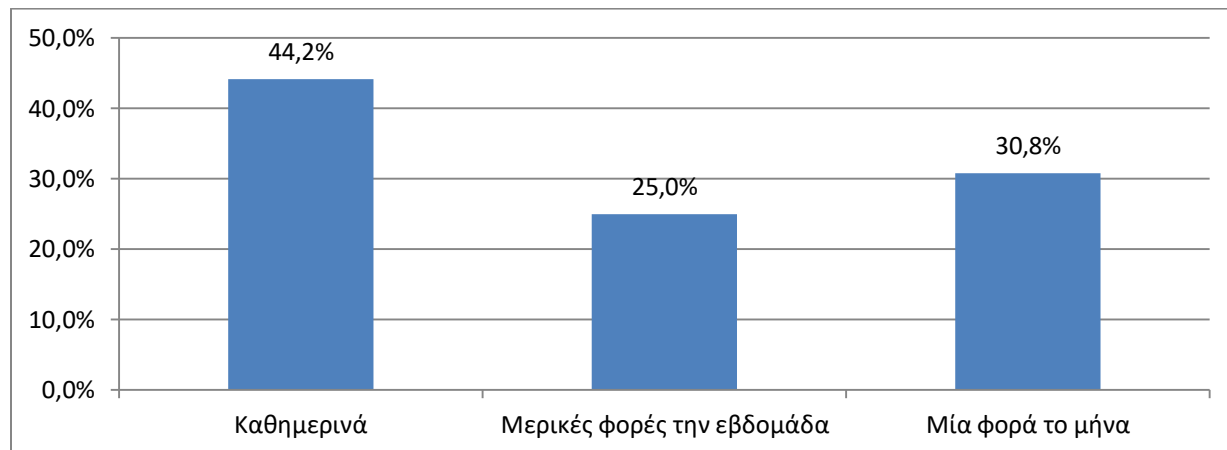
Διάγραμμα 12. Είδη τροφίμων που λαμβάνουν από το συσσίτιο οι αποκρινόμενοι

Οι περισσότεροι λαμβάνουν πακέτα τροφίμων (51,9%), δηλαδή τσάντες με συσκευασμένα και αμαγείρευτα τρόφιμα τα οποία προετοιμάζουν και μαγειρεύουν οι ίδιοι στο σπίτι. Ένα σημαντικό ποσοστό (34,6%) παίρνει μερίδες μαγειρεμένου φαγητού από το συσσίτιο, το οποίο είναι έτοιμο για κατανάλωση και δεν χρειάζεται προετοιμασία, ενώ ένα μικρότερο ποσοστό

ανθρώπων λαμβάνει φαγητό και με τους δύο τρόπους. Στο Διάγραμμα 13, παρουσιάζεται η συχνότητα με την οποία οι συμμετέχοντες λαμβάνουν τρόφιμα από το συσσίτιο

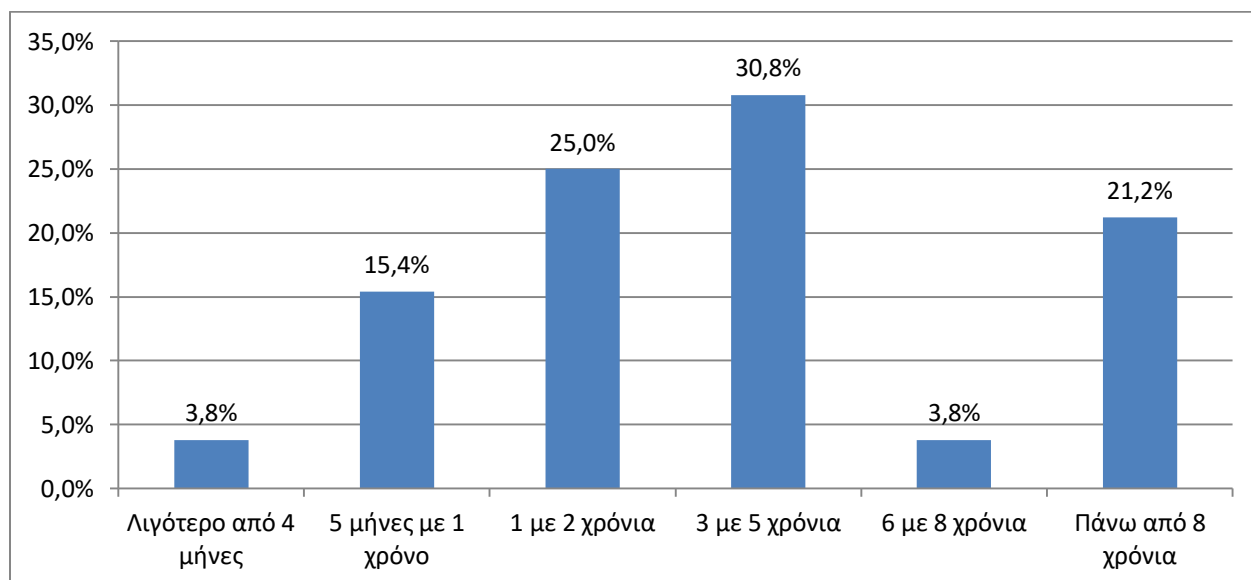
Διάγραμμα 13. Συχνότητα με την οποία οι συμμετέχοντες λαμβάνουν τρόφιμα από το συσσίτιο

Όσον αφορά τη συχνότητα με την οποία παίρνουν τρόφιμα από το συσσίτιο (Διάγραμμα 2) ένα μεγάλο μέρος του πληθυσμού αναφοράς παίρνει τρόφιμα ή μαγειρεμένο φαγητό σε καθημερινή βάση από το συσσίτιο της περιοχής (44,2%). Οι υπόλοιποι λαμβάνουν τρόφιμα μία φορά τον μήνα (30,8%) ή μερικές φορές την εβδομάδα (25%). Συνηθίζεται σε εορτές Χριστουγέννων και Πάσχα, λόγω του ότι ορισμένα συσσίτια κλείνουν, να παίρνουν επιπλέον τρόφιμα για τις εβδομάδες των εορτών.

Σε γενικές γραμμές, ο συνολικός χρόνος χρήσης του συσσιτίου είναι υψηλός, η διάρκεια χρήσης παρουσιάζεται στο Διάγραμμα 14.

Διάγραμμα 14. Ο χρόνος χρήσης του συσσιτίου από τους αποκρινόμενους.

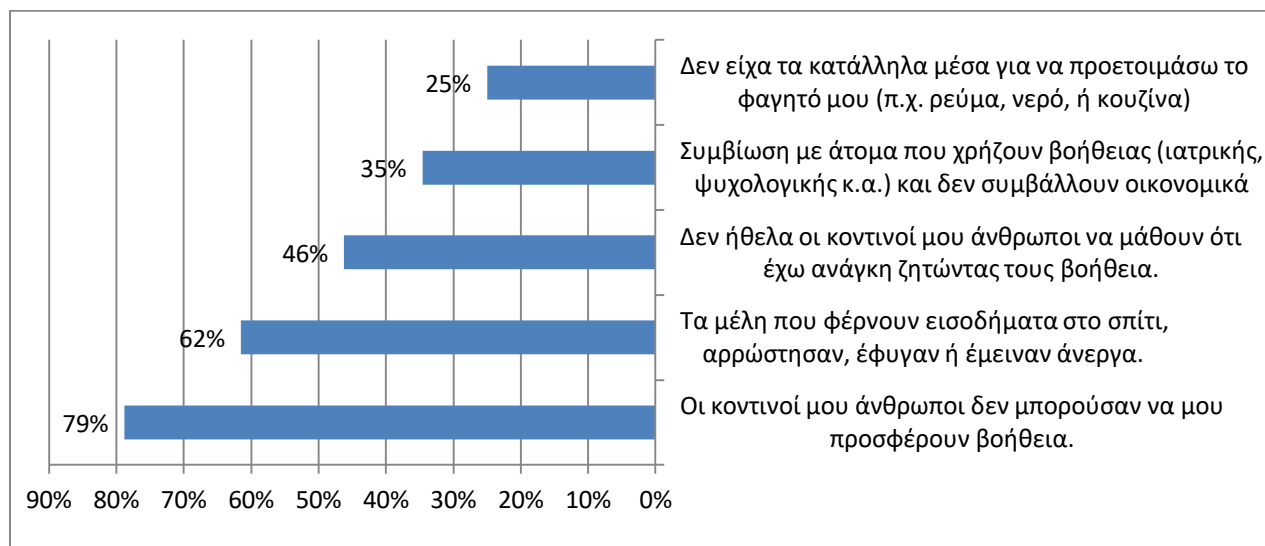
Η τάση που παρατηρείται είναι ότι περίπου οι μισοί συμμετέχοντες (55,8%) λαμβάνουν βοήθεια σε τρόφιμα από το συσσίτιο από 1 έως 5 έτη, με επικρατέστερη απάντηση τα 3-5 έτη (30,8%). Ένα μικρότερο ποσοστό λαμβάνει βοήθεια πάνω από οκτώ χρόνια (21,2%), και ελάχιστοι κάνουν χρήση του συσσιτίου πάνω από 6 χρόνια και λιγότερα από 8 χρόνια (3,8%). Οι υπόλοιποι έχουν λιγότερο από 1 χρόνο χρήσης (15,4%) ή ξεκίνησαν τους τελευταίους 4 μήνες να χρησιμοποιούν τη βοήθεια αυτή (3,8%).

Οι περισσότεροι λαμβάνουν βοήθεια για αρκετά χρόνια, ενώ λόγω της επισφαλούς εργασίας και της ασταθούς οικονομικής τους κατάστασης, πολύ συχνό φαινόμενο είναι να απομακρύνονται από το συσσίτιο όταν η κατάστασή τους βελτιώνεται αλλά να επιστρέφουν και πάλι σε αυτό τις περιόδους που αντιμετωπίζουν δυσκολίες.

«Τα τελευταία 15 χρόνια έχουμε χρειαστεί βοήθεια περιστασιακά, είτε γιατί βρίσκαμε δουλειά στο δήμο ή κάνοντας κάποιες δουλειές πρόχειρες π.χ. να μαζεύω σίδερα ως παλιατζής και έτσι φιλοκαλύπταμε τις ανάγκες. Πριν λίγα χρόνια που δεν είχα σύνταξη ούτε και σταθερή εργασία και έκανα μόνο μερικά μεροκάματα, μαύρα, από δω κ εκεί, ξεκίνησα να έρχομαι πάλι εδώ».

Στο Διάγραμμα 15 παρουσιάζονται οι λόγοι για τους οποίους απευθύνθηκαν στο συσσίτιο για βοήθεια σε τρόφιμα.

Διάγραμμα 15. Γιατί οι αποκρινόμενοι απευθύνθηκαν στο συσσίτιο για βοήθεια.

Ένας από τους βασικότερους λόγους που απευθύνονται στο συσσίτιο για βοήθεια είναι η έλλειψη υποστηρικτικού δικτύου ή η αδυναμία των υποστηρικτικών δικτύων να προσφέρουν

βοήθεια για μεγάλο διάστημα, καθώς το 79% των συμμετεχόντων απαντά πως οι κοντινοί τους άνθρωποι δεν μπορούσαν να τους προσφέρουν βοήθεια.

Συνήθως το κοντινό οικογενειακό περιβάλλον αντιμετωπίζει εξίσου οικονομικές δυσκολίες και δυσκολεύεται να ανταποκριθεί και να προσφέρει βοήθεια.

«Ντρέπομαι και δεν θέλω να ζητάω βοήθεια από τους δικούς μου. Δεν μπορούν να βοηθήσουν κιόλας. Εγώ δίνω σε μάνα και αδερφό που έχουν πρόβλημα υγείας και δεν τους λέμε ότι είναι από εδώ. Το φτιάχνουμε έτσι ώστε να φαίνεται σαν μαγειρεμένο. Είμαστε οικογένεια και από το συσσίτιο παίρνουμε μερίδες για όλους. Όποτε δεν έχω μεροκάματα έρχομαι εδώ. Η σύζυγος είναι με αναπηρία και το παιδί τελείωσε σχολείο στον ΟΑΕΔ και βοηθάει έμμεσα στην οικογένεια λόγω του επιδόματος που παίρνει.»

Ενώ σε άλλες περιπτώσεις το υποστηρικτικό περιβάλλον συνήθιζε να προσφέρει βοήθεια όσο το άτομο βρισκόταν σε μέγιστη ανάγκη και δεν υπήρχε κάποια εναλλακτική λύση.

«Από συγγενείς και φίλους έπαιρνα όταν έκανα οικογένεια. Τώρα ελαφρύνθηκαν και οι ίδιοι που παίρνω από εδώ (το συσσίτιο) και από το κοινωνικό παντοπωλείο.»

Αρκετές ήταν οι περιπτώσεις όπου τα ίδια τα άτομα δεν ήθελαν να ζητήσουν βοήθεια από κοντινά τους πρόσωπα. Λίγο λιγότεροι από τους μισούς απάντησαν πως δεν ήθελαν οι κοντινοί τους άνθρωποι να μάθουν ότι έχουν ανάγκη ζητώντας τους βοήθεια (46%). Είτε για λόγους αξιοπρέπειας.

«Οι κοντινοί μπορούσαν, αλλά εγώ δεν ήθελα να ζητήσω βοήθεια. Τα τρόφιμα από εδώ ήταν πρόσθετη βοήθεια στα οικονομικά, γιατί μόνο ο σύζυγος εργάζεται, είμαστε πολύτεκνοι και ότι μας δίνεται είναι χρήσιμο»

Είτε γιατί δεν ήθελαν να τους επιβαρύνουν οικονομικά.

«Τα πρώτα χρόνια το έκρυβα από γνωστούς αλλά μετά αναγκαστικά είπα την αλήθεια. Οι κοντινοί μου ότι μπορούν κάνουν. Έχω ένα γιο παντρεμένο με δύο παιδιά που κάνει ντιλίβερι, η γυναίκα του καμαριέρα, και εγώ περιμένω να πάρω σύνταξη και μένω σε ιδιόκτητη γκαρσονιέρα. Φώτα νερά μου δίνει ο αδερφός. Είναι πολύ δύσκολο όταν είσαι 55+ ετών να βρεις δουλειά»

Αμέσως επόμενη συχνότερη απάντηση είναι οι οικονομικοί λόγοι (61,5%) που οδήγησαν τους συμμετέχοντες να αναζητήσουν βοήθεια από το συσσίτιο, οι οποίοι μπορεί να οφείλονταν σε ανεργία, ασθένεια ή απομάκρυνση (λόγω θανάτου ή διαζυγίου) των ατόμων που συνεισφέρονε οικονομικά στο νοικοκυριό.

«Ο σύζυγος εν ζωή ήταν ΑΜΕΑ 80%, πέθανε από έμφραγμα λόγω εμβολίου. Έπαιρνα μία σύνταξη 300 ευρώ και με 2 παιδιά τα εισοδήματα ήταν περιορισμένα, ενώ εγώ έχω θέματα υγείας και ανεύρυσμα στην καρδιά».

Ένα μεγάλο μέρος των συμμετεχόντων ξεκίνησε να λαμβάνει τρόφιμα μέσα στην κρίση, όταν η ανεργία είχε αυξηθεί δραματικά, ενώ παράλληλα συντρέχανε και άλλοι λόγοι.

«Χρειαστήκαμε βοήθεια πολύ έντονα στην κρίση, όταν έμεινε άνεργος ο ένας γονιός και ο άλλος γονιός μόλις είχε πεθάνει, ενώ στην οικογένεια γεννήθηκε και άλλο παιδί».

Το αίσθημα της ντροπής ήταν ένα από τα πιο συχνά πράγματα που ανέφεραν οι ερωτώμενοι αμέσως μετά τις οικονομικές δυσκολίες όταν ανέλυναν τους λόγους για τους οποίους χρειάστηκε να πάρουν τρόφιμα από το συσσίτιο.

«Είχα άσχημα αισθήματα τις πρώτες φορές που ερχόμουν για βοήθεια στο συσσίτιο. Δεν φανταζόμουν ότι θα χρειαστεί να πάρω τρόφιμα. Τώρα το έχω συνηθίσει, αλλά έχω ελπίδα, πως αν γίνει κάτι (χειρότερο) είμαι προετοιμασμένη. Τα παιδιά θα με βοηθήσουν σπάνια από το εισόδημά τους, αν περισσεύει. Ξέρουν ότι οικονομικά χρειάζομαι βοήθεια. Δεν έχω σύνταξη οπότε δεν φτάνουν (τα χρήματα)»

Άλλοι λόγοι προσφυγής στο συσσίτιο που συντρέχουν μαζί με όσα αναφέρθηκαν, βρίσκονται στο ότι τα άτομα δεν είχαν τα κατάλληλα μέσα να προετοιμάσουν το φαγητό τους όπως οικιακό εξοπλισμό, ρεύμα κ.α. (25%). Αρκετοί έχουν προσφύγει σε εναλλακτικές λύσεις προκειμένου να εξοικονομήσουν πόρους από το ρεύμα ή το νερό που θα καταναλώσουν προκειμένου να προετοιμάσουν φαγητό.

«Ένα μάτι (πετρογκαζ) υπάρχει μόνο στην κουζίνα αλλά βολευόμαστε. Δεν έχω από όλα τα υλικά που χρειάζομαι για να μαγειρέψω. [...] Κυρίως λόγω ηλικίας ήρθα (στο συσσίτιο), αλλά έχω και προβλήματα υγείας. Η επιτροπή ΚΕΠΑ λέει ότι η αναπηρία μου δεν φτάνει για να μου δώσουν επίδομα».

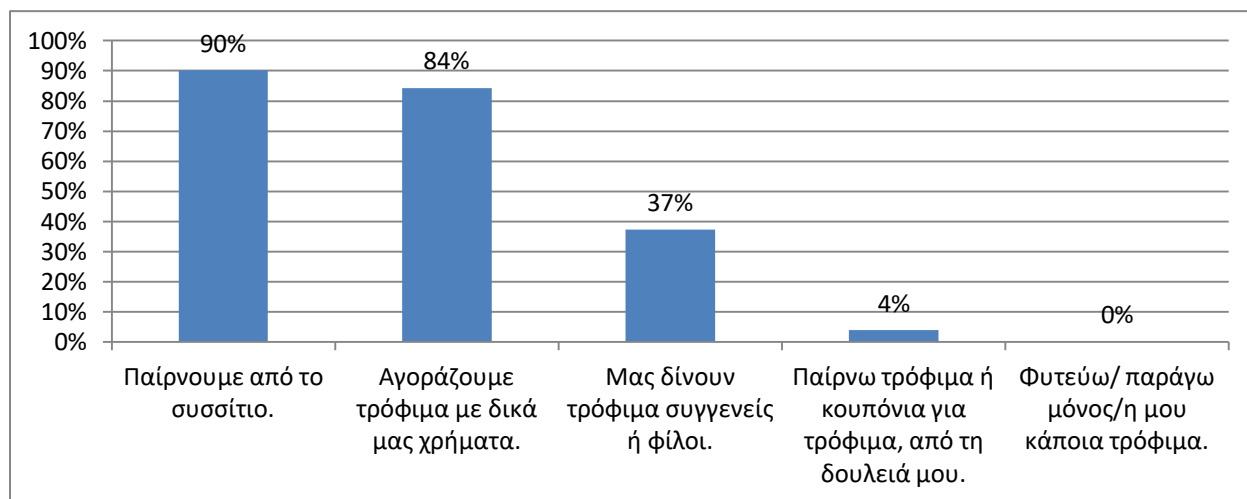
Αρκετοί απάντησαν πως η ύπαρξη μελών στο νοικοκυριό τα οποία χρειάζονται εξειδικευμένη βοήθεια (ιατρική, ψυχολογική κ.α.) και δεν μπορούν να συμβάλλουν στον οικογενειακό προϋπολογισμό (34,4%) ήταν ένας από τους λόγους για τους οποίους χρειάστηκε να προσφύγουν στο συσσίτιο για βοήθεια.

«Σύζυγος με χρόνια χρήση αλκοόλ και ναρκωτικών. Λόγω των επιπτώσεών τους δούλευε μόνο περιστασιακά. Υπήρχε μικρό εισόδημα λόγω υποαπασχόλησης, 3 παιδιών και ανεργίας»

Σε πολλές περιπτώσεις υπήρχαν νοικοκυριά τα οποία είχαν αναλάβει την αποκλειστική φροντίδα κάποιου μέλους ΑμεΑ, είτε της στενής είτε της ευρύτερης οικογένειας, ενώ στα μέλη που χρειάζονται αποκλειστική φροντίδα συμπεριλήφθηκαν και τα νοικοκυριά με βρέφη.

Στο Διάγραμμα 16, παρουσιάζονται οι πηγές από τις οποίες προμηθεύονται τρόφιμα οι συμμετέχοντες. Η πλειοψηφία των αποκρινόμενων απαντά πως προμηθεύονται τρόφιμα κυρίως από το συσσίτιο (90,2%) και λιγότερο μέσω της αγοράς τροφίμων από κάποιο κατάστημα (84,3%). Λιγότεροι αναφέρουν πως παράλληλα με την αγορά τροφίμων ή τη βοήθεια του συσσιτίου, παίρνουν τρόφιμα και από συγγενείς ή φίλους (37,3%). Ελάχιστοι είναι εκείνοι που απαντούν ότι παίρνουν τρόφιμα ή κουπόνια για τρόφιμα από τη δουλειά τους (3,9%), ενώ κανένα άτομο δεν φυτεύει ή παράγει μόνο του τρόφιμα.

Διάγραμμα 16. Τρόποι προμήθειας των απαραίτητων τροφίμων για το νοικοκυριό.

Όσον αφορά την αγορά τροφίμων, περισσότεροι αναφέρουν πως αγοράζουν μόνο τα απολύτως απαραίτητα, ή λίγα πράγματα που τους είναι αναγκαία και δεν προσφέρονται από το συσσίτιο, εφόσον όμως τακτοποιήσουν άλλα έξοδα που πρέπει να καλύψουν.

«Με ότι μένει από τα 200 ευρώ ΚΕΑ, εφόσον έχω πληρώσει ΕΝΦΙΑ, λογαριασμούς κ.α. αγοράζω τα πολύ βασικά και πολύ σπάνια. Κυρίως από το συσσίτιο παίρνω βοήθεια και θα αγοράσω ψωμί τοστ ή λαχανικά που δεν δίνονται από εδώ. Όποτε πάω σουπερμάρκετ κοιτάζω το πιο οικονομικό. Κάποιες φορές μαζεύω κάποια χρήματα από μηχανές ανακύκλωσης μπουκαλιών και τα χρησιμοποιώ για (να πάρω) λίγα πράγματα στο σουπερμάρκετ. Κάποια φίλη μερικές φορές αγοράζει λίγα τρόφιμα για εμένα, αλλά έχω μειώσει αρκετά το βιοτικό μου επίπεδο. Τρόφιμα παίρνω και από το ΤΕΒΑ».

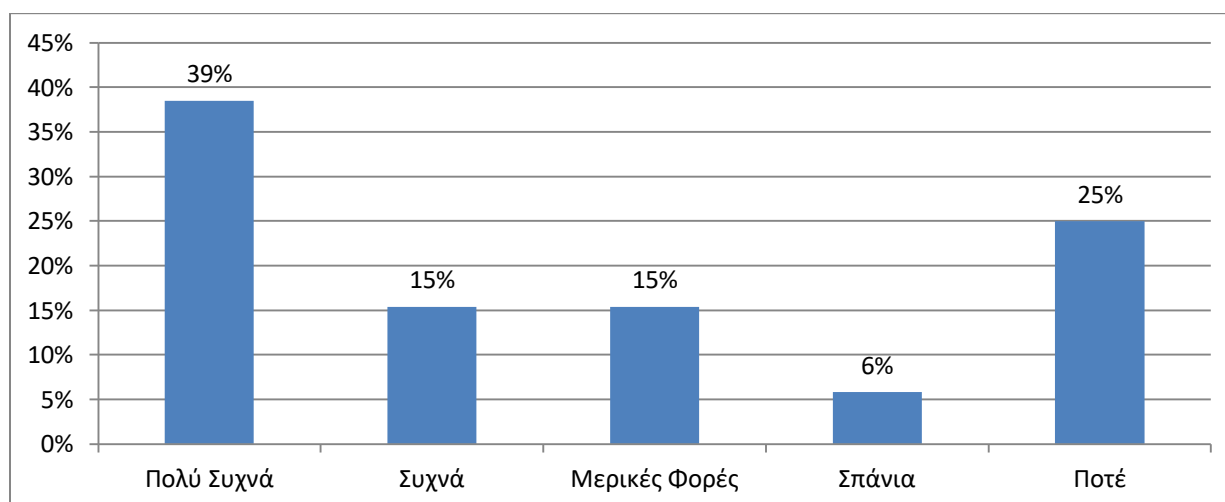
Αρκετές φορές αναφέρουν ότι προσπαθούν να κάνουν οικονομία στα τρόφιμα που καταναλώνουν για να φτάσουν μέχρι το τέλος του μήνα, ή της επόμενης παραλαβής φαγητού από το συσσίτιο, ενώ αρκετοί αναφέρουν πως χρειάζεται να συνδυάσουν διαφορετικές πηγές οργανωμένης επισιτιστικής βοήθειας, είτε προέρχεται από εκκλησιαστικό είτε δημόσιο φορέα, προκειμένου να καλύψουν της ανάγκες τους ώστε να μη χρειαστεί να προβούν σε αγορά τροφίμων ή άλλα έξοδα.

«Πολύ σπάνια θα αγοράσω τρόφιμα. Όταν περισσεύει κάτι θα μου δώσουν και οι δικοί μου, αλλά αποφεύγω να μαγειρεύω για να τα βγάλω πέρα με φώτα - νερά που τα δίνει ο αδερφός μου. [...] Βρίσκω φαγητό σε διάφορα στέκια που ξέρω ότι μοιράζουν ή στην εκκλησία, γιατί λόγω υγείας πρέπει να έχω και ειδική διατροφή»

Προσωπικοί περιορισμοί, προτεραιοποίηση δαπανών και κοινωνικοποίηση.

Οι συμμετέχοντες στην έρευνα, εξαιτίας της ασφυκτικής οικονομικής κατάστασης, αλλά και προκειμένου να καλύψουν τις ανάγκες τους σε φαγητό οδηγούνται σε μία σειρά προσωπικών περιορισμών. Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 17, λίγοι περισσότεροι από τους μισούς συμμετέχοντες (53,9%) περιορίζουν πολύ συχνά (38,5%) ή συχνά (15,4%) τα έξοδα σε πράγματα που τους αρέσει να κάνουν.

Διάγραμμα 17. Συχνότητα περιορισμού δαπανών σε πράγματα που τους αρέσουν

Οι υπόλοιποι περιορίζουν πράγματα που τους αρέσει να κάνουν μερικές φορές (15,4%) ή σπάνια (5,8%). Μόνο το ¼ των συμμετεχόντων απάντησαν πως δεν χρειάστηκε να περιοριστούν

(25%). Όπως γίνεται αντιληπτό, τα πιο συχνά πράγματα που αναφέρουν ότι περιορίσαν, για να τα βγάλουν πέρα είναι η διασκέδαση/ψυχαγωγία και οι έξοδοι με φίλους

«Έχω περιορίσει το να πιω ένα καφέ (έξω) ή να πάω σε εστιατόριο να φάω. Το κόστος είναι πολύ υψηλό. Ή σε συναυλία, που ήθελε να πάει η κόρη μου με 15 ευρώ. Με 15 ευρώ αγοράζω κρέας. Έχουμε στερηθεί κάποια πράγματα, αυτό όμως δεν σημαίνει ότι μας έχει κάνει να πεινάσουμε ή ότι μας έχει επηρεάσει ψυχολογικά. Βρίσκουμε άλλους τρόπους, π.χ. θα πάμε σε δωρεάν συναυλίες ή θα βγούμε για βόλτες χωρίς μεγάλο κόστος, π.χ. μια εκδρομή πικ-νικ. Ή δεν θα βγω εγώ για να βγει το παιδί».

Καθώς και τα πιο ιδιαίτερα τρόφιμα.

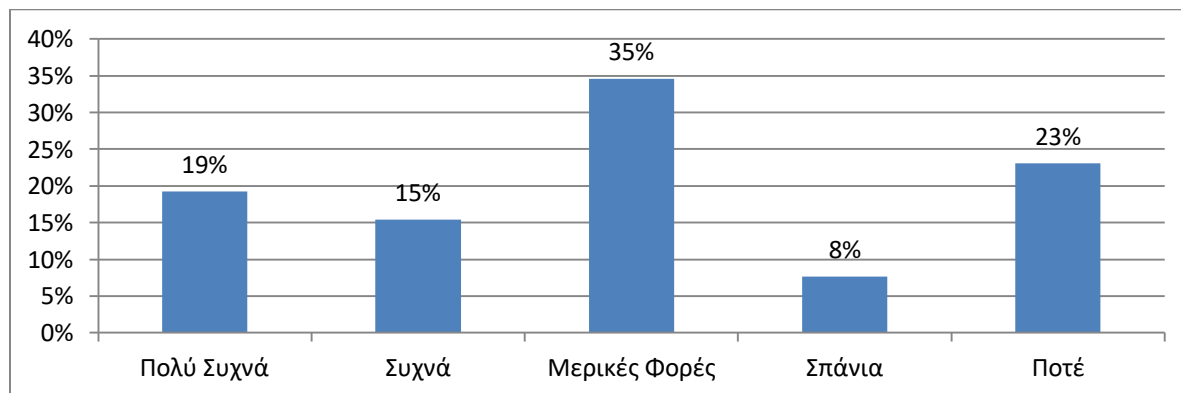
«Δεν θα πάρω παγωτό ή πεκορίνο που μου αρέσει γιατί είναι ακριβό. Δεν μπορώ να πάρω κρέας ή ψάρι, μόνο κοτόπουλο, ενώ θα προτιμούσα μοσχαρίσιο. Δεν ανάβω φούρνο αν και θα ήθελα κάτι ψητό. Δεν μπορώ λόγω πολύ ακριβού ρεύματος, ενώ μου αρέσει»

Οι συμμετέχοντες στην έρευνα ανέφεραν πολύ συχνά ότι οι περιορισμοί αναγκαστικά μεταφέρονταν και στα παιδιά τους.

«Εγώ περιορίζομαι, ναι, αλλά ιδιαίτερα τα παιδιά καθώς πρέπει να τους αρνούμαι βόλτες τους με φίλους. Όποτε μου λένε ‘οι φίλες θα πάνε εκεί’ εγώ λέω ‘όχι’. Η κόρη μου είναι στο Λύκειο. Δεν πήγε εκδρομή με το σχολείο στο εξωτερικό γιατί δεν μπορούσαμε να το στηρίξουμε. Μας πήραν τηλέφωνο από το σχολείο για να τη βοηθήσουν να πάει αλλά ντράπηκα και δεν δέχθηκα».

Όσον αφορά τον περιορισμό των εξόδων σε πράγματα που οι ίδιοι ή η οικογένειά τους έχουν ανάγκη, παρουσιάζονται στο Διάγραμμα 18.

Διάγραμμα 18. Συχνότητα περιορισμού δαπανών σε πράγματα που είχαν ανάγκη.

Οι συμμετέχοντες απαντούν συχνότερα πως χρειάστηκε να περιοριστούν μερικές φορές (34,6%) και συχνά ή πολύ συχνά (34,6%), ενώ λιγότεροι απαντούν ότι περιόρισαν σπάνια (7,7%) ή δεν περιόρισαν (23,1%) πράγματα που είχε ανάγκη η οικογένεια. Τα πράγματα που αναφέρουν πιο συχνά ότι περιόρισαν ενώ είχαν ανάγκη είναι αγορά προϊόντων, που αφορά σε τρόφιμα υψηλότερης διατροφικής αξίας (π.χ. ταχίνι, ψάρι, κρέας κ.α.), είτε πρόκειται για ένδυση/υπόδηση ή αγορά κάποιας υπηρεσίας η οποία κρίνεται απαραίτητη, με πιο συχνές τις υπηρεσίες εκπαίδευσης.

«Μπορεί να μην φάγαμε πολύ κρέας, ή να μην πήραμε πολλά ρούχα για να καλύψουμε φροντιστήρια αγγλικών και λυκείου κυρίως».

Η αναφορά στη διατροφή με είδη υψηλότερης διατροφικής αξίας είναι συχνή, ως ανάγκη την οποία χρειάστηκε να περιορίσουν, ιδιαίτερα από τους ανθρώπους μεγαλύτερης ηλικίας που αντιμετωπίζουν προβλήματα υγείας και πρέπει να τρέφονται υγιεινά.

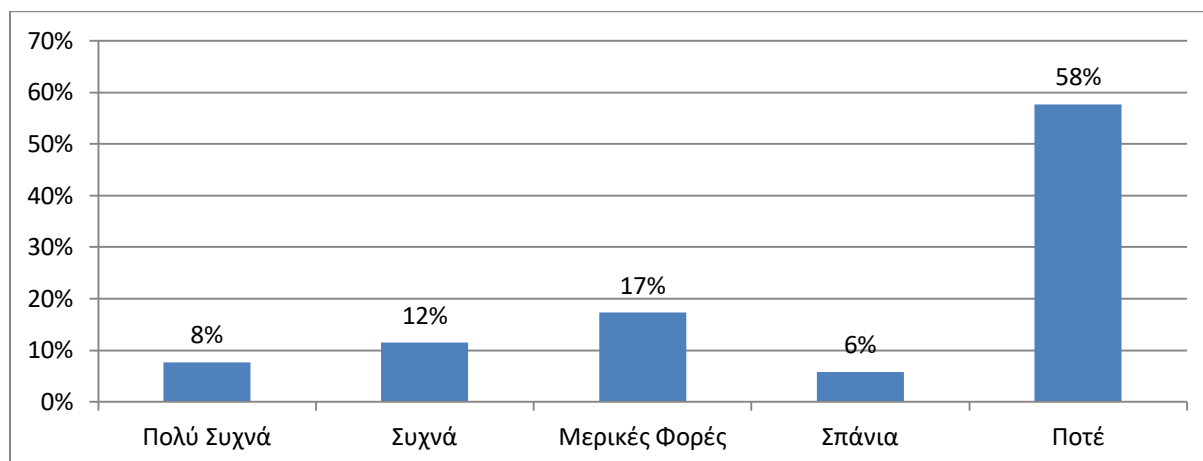
«Δεν θα πάρω ρούχα ή μία τσάντα που θέλω να αλλάξω ή παπούτσι για να πάρω φαγητό. Θέλω να αλλάξω μαξιλαροθήκη αλλά προτίμησα να αγοράσω λίγο μέλι.».

Μερικοί ανέφεραν πως όχι μόνο χρειάστηκε να περιορίσουν τις δαπάνες σε πράγματα τα οποία είχαν ανάγκη, αλλά χρειάστηκε να καταφύγουν και σε πώληση αυτών, προκειμένου να ανταπεξέλθουν.

«Περίορισα κυρίως την αγορά προϊόντων. Έχει χρειαστεί να πουλήσω και ρούχα δικά μου για επιβίωση. Συχνά μαζεύω τενεκεδάκια ή πλαστικά μπουκάλια και τα γυρίζω πίσω για να πάρω κάποια ψιλά. [...] Φοβάμαι μην τα πάρουν (τα τενεκεδάκια). Είχε τύχει στο παρελθόν να μου τα κλέψουν»

Στην ερώτηση για το εάν χρειάστηκε να περιορίσουν σημαντικά τις μεταφορές τους με αμάξι ή με μέσα μαζικής μεταφοράς, προκειμένου να καλύψουν έξοδα σε πιο απαιτητικές ανάγκες όπως το φαγητό, πολύ λίγοι είναι εκείνοι που απαντούν ότι περιόρισαν συχνά (11,5%) ή πολύ συχνά (7,7%) τις μεταφορές τους (Διάγραμμα 19).

Διάγραμμα 19. Περιορισμός μεταφορών (με αμάξι, μέσα μαζικής μεταφοράς, ταξιδιών κ.α.)

Οι περισσότεροι απαντούν πως δεν χρειάστηκε να περιορίσουν τις μεταφορές τους (57,7%), κάτι που οφείλεται κυρίως είτε στο ότι οι περισσότεροι μετακινούνται με τα μέσα μαζικής μεταφοράς δωρεάν, καθώς λόγω ανεργίας ή απορίας λαμβάνουν την δωρεάν κάρτα μετακίνησης , είτε στο ότι λόγω ηλικίας ή άλλων καταστάσεων μετακινούνται κυρίως σε κοντινές αποστάσεις με τα πόδια.

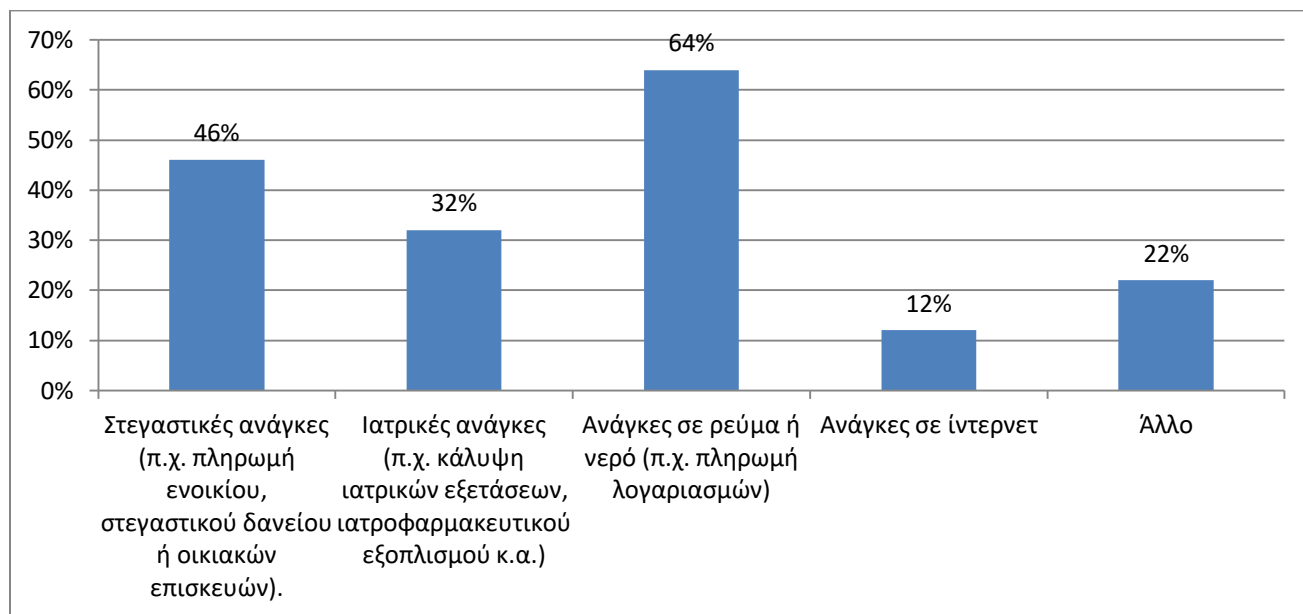
«Για τις μεταφορές χρησιμοποιώ μέσα μαζικής μεταφοράς πολύ συχνά για δικηγόρους, ΚΕΠΑ, συσσίτια, και τρόφιμα. Ευτυχώς έχω κάρτα ανεργίας και δεν πληρώνω. Χωρίς αυτή καλύτερα να μείνεις στο σπίτι.»

Ωστόσο όσοι χρειάστηκε να χρησιμοποιήσουν μέσα μεταφοράς, περιόρισαν κάτι άλλο προκειμένου να ανταποκριθούν.

«Πληρώνω ταξί για το νοσοκομείο 7 EUR και για αυτό δεν πήγα λαϊκή. Άλλες φορές για να μην πάρω ταξί κάνω 3 ώρες διαδρομή γιατί με 10 EUR που θα δώσω στο ταξί εγώ θα ζήσω μία εβδομάδα. Πάω με τα πόδια όπου μπορώ».

Όσον αφορά άλλες βασικές ανάγκες για τις οποίες χρειάστηκε να περιορίσουν ή να διακόψουν τα έξοδα που θα έκαναν σε δαπάνες τροφίμων, προκειμένου να καλυφθούν, αυτές παρουσιάζονται στο Διάγραμμα 20.

Διάγραμμα 20. Ανάγκες για τις οποίες για τουλάχιστον μία φορά δεν αγόρασαν τρόφιμα ή περιορίσαν σημαντικά την αγορά τους προκειμένου να τις καλύψουν.

Γίνεται εμφανές πως η ανάγκη αποπληρωμής λογαριασμών για ρεύμα και νερό είναι η πιο συχνή περίπτωση όπου οι περισσότεροι συμμετέχοντες (64%) περιορίζουν σημαντικά ή δεν αγοράζουν καθόλου τρόφιμα προκειμένου να ανταποκριθούν στα έξοδα ύδρευσης και ηλεκτρισμού. Πολλοί αναφέρουν ότι οι λογαριασμοί τους παραμένουν απλήρωτοι, κάνουν διακανονισμούς ή πληρώνουν με δόσεις για να ανταπεξέλθουν και εξαντλούν το μεγαλύτερο μέρος του εισοδήματός τους εκεί ή ότι τους έχει γίνει τουλάχιστον μία φορά διακοπή ρεύματος.

«Συνήθως, έτσι και αλλιώς, δεν μου φτάνουν τα χρήματα για να αγοράσω τρόφιμα. Όταν πληρώνω λιγότερο ρεύμα ή νερό μπορεί να μείνουν 10-20 ευρώ για σουπερμάρκετ αλλά γενικά δεν πάω, αφού δεν έχω».

Επίσης αρκετοί είναι εκείνοι που για να αποφύγουν την κατανάλωση ρεύματος δεν μαγειρεύουν ή μαγειρεύουν με πιο οικονομικές μεθόδους, για παράδειγμα με τη χρήση πετρογκάζ.

Ακολουθούν τα στεγαστικά έξοδα (πληρωμή ενοικίου, στεγαστικών δανείων, στεγαστικές επισκευές, κ.α.) για τα οποία οι συμμετέχοντες (46%) δήλωσαν ότι έχουν περιορίσει ή σταματήσει την αγορά τροφίμων, προκειμένου να ανταποκριθούν οικονομικά.

«Πρώτα το ενοίκιο και μετά όλα τα υπόλοιπα. Θεωρώ πως είμαι καλή νοικήρσιςσα, είμαι 18 χρόνια στο ίδιο σπίτι. Δεν έχω τη δυνατότητα να εξασφαλίσω καλύτερες συνθήκες π.χ.

χρειάζομαι καινούριο στρώμα αλλά δεν το έχω αλλάζει ακόμη. Προτεραιοποιώ (τις ανάγκες). Λόγω ανεργίας, πάω στο δημόσιο για γιατρούς και έτσι καλύπτομαι »

«Για να πληρώσουμε το δάνειο του σπιτιού ερχόμαστε στο συσσίτιο. Για ιατρικές εξετάσεις ευτυχώς μας έχει καλύψει το δημόσιο, οπότε δεν χρειάστηκε να κόψουμε από το φαγητό»

Οι ιατρικές ανάγκες (κάλυψη ιατρικών εξετάσεων και φαρμάκων) ιατροφαρμακευτικού εξοπλισμού είναι λιγότερο συχνός λόγος για τον οποίο οι συμμετέχοντες χρειάστηκε να περιορίσουν ή να διακόψουν την αγορά τροφίμων (32%). Σε αυτό βοηθάει αρκετά το ότι οι περισσότεροι έχουν δωρεάν ιατροφαρμακευτική κάλυψη, όπως προβλέπεται από το ΕΣΥ ωστόσο όταν πρόκειται για άτομα με σπάνιες ασθένειες ή που χρειάζονται εξετάσεις ή φάρμακα που δεν καλύπτονται από το ΕΣΥ, τότε οι δυσκολίες είναι πιο αυξημένες.

«Για ιατρικές ανάγκες δεν χρειάστηκε (να περιορίσω τα τρόφιμα). Έχω δωρεάν, με μικρή συμμετοχή σαν άπορος. Θέλω να πάω στο γιατρό γιατί έχω πρόβλημα με τα μάτια μου, αλλά το σκέφτομαι λόγω οικονομικών»

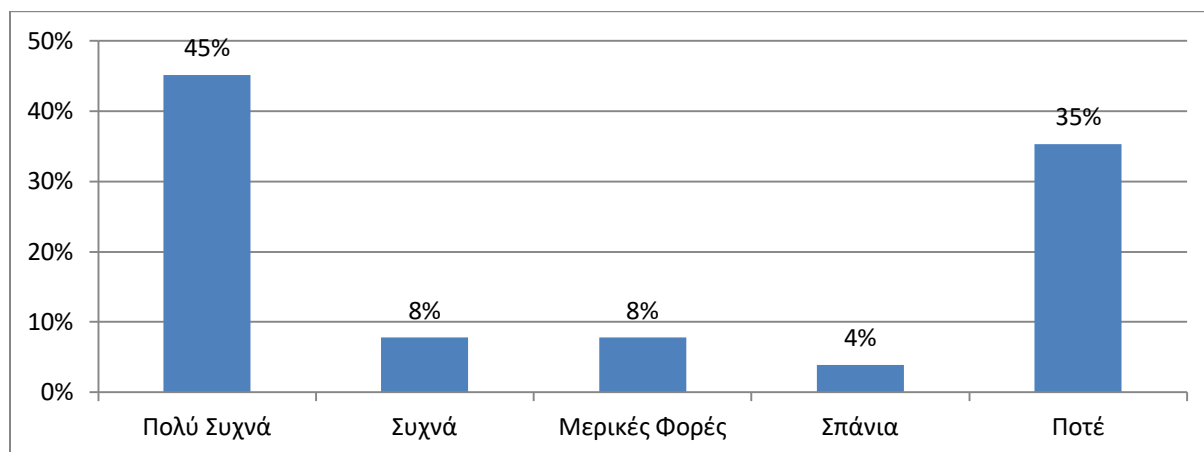
«Πρώτα το φαρμακείο και μετά τα τρόφιμα. Ακόμη και με συμμετοχή 25% είναι ακριβές οι μαγνητικές. Στο φαρμακείο πληρώνω όποτε μπορώ»

Περιορισμούς στα τρόφιμα για την κάλυψη αναγκών σε ίντερνετ αναφέρει ένα πολύ μικρό ποσοστό των συμμετεχόντων (12%). Ένα σημαντικό μέρος δεν διαθέτει σταθερό ίντερνετ ή χρησιμοποιεί δεδομένα στο κινητό με οικονομία για ό,τι χρειάζεται. Ορισμένοι συμμετέχοντες (22%) ανέφεραν και άλλες ανάγκες για τις οποίες χρειάστηκε να περιορίσουν τα έξοδα σε τρόφιμα, κυρίως για φροντιστήρια αγγλικών και λυκείου.

Τέλος, στο Διάγραμμα 21 παρουσιάζονται οι συχνότητες περιορισμών όσον αφορά τις εξόδους με φίλους και γνωστούς.

Περισσότεροι από τους μισούς συμμετέχοντες απαντούν πως περιόρισαν ή σταμάτησαν πολύ συχνά (45,1%) ή συχνά (7,8%) τις εξόδους με φίλους. Όπως φάνηκε και προηγουμένως, οι έξοδοι για ένα καφέ ήταν από τα πρώτα πράγματα που λόγω οικονομικής δυσκολίας περιόρισαν οι συμμετέχοντες στην έρευνα. Άλλοι λόγοι για τους οποίους σταμάτησαν τις εξόδους, οφειλόταν σε καταστάσεις αυτό-περιθωριοποίησης, και σε αισθήματα ότι δεν μπορούν να ταιριάζουν με τους υπόλοιπους ανθρώπους λόγω της οικονομικής τους κατάστασης ή να μοιραστούν τα ίδια προβλήματα με τον 'άλλο'.

Διάγραμμα 21. Συχνότητα περιορισμού ή διακοπής εξόδων με φίλους και γνωστούς.

«Προτιμώ να μένω μόνη μου για να μην φορτώνω τους άλλους ανθρώπους, δεν θέλω να τους βαραίνω με τα προβλήματά μου. Άλλοι μπορεί να θέλουν να συζητήσουν για μόδα ή σχέσεις, δεν είναι πράγματα που μπορώ να συμμετέχω. Η γυναίκα που μου δίνει το φαί στην εκκλησία κάποιες φορές θα με καλέσει για φαγητό, αλλά δεν θα πάω, για να μην της μιλάω για το πρόβλημά μου».

Παρόλα αυτά ένα σημαντικό μέρος των συμμετεχόντων απάντησε πως δεν χρειάστηκε να περιορίσει τις εξόδους με φίλους (35,3%). Ωστόσο, η απάντηση αυτή συνήθως συνοδευόταν από φράσεις όπως «δεν έχω φίλους» και «δεν εμπιστεύομαι».

«Με φίλους δεν βγαίνω. Όταν είσαι μπατίρης δεν σε θέλει κανένας»

Σε άλλες περιπτώσεις, βρίσκουν οικονομικές εναλλακτικές για να συναναστραφούν με φίλους.

«Για καφέ που πηγαίνουμε με μία φίλη μου, πάμε σε ένα μεγάλο σουπερμάρκετ και πίνουμε δωρεάν καφέ»

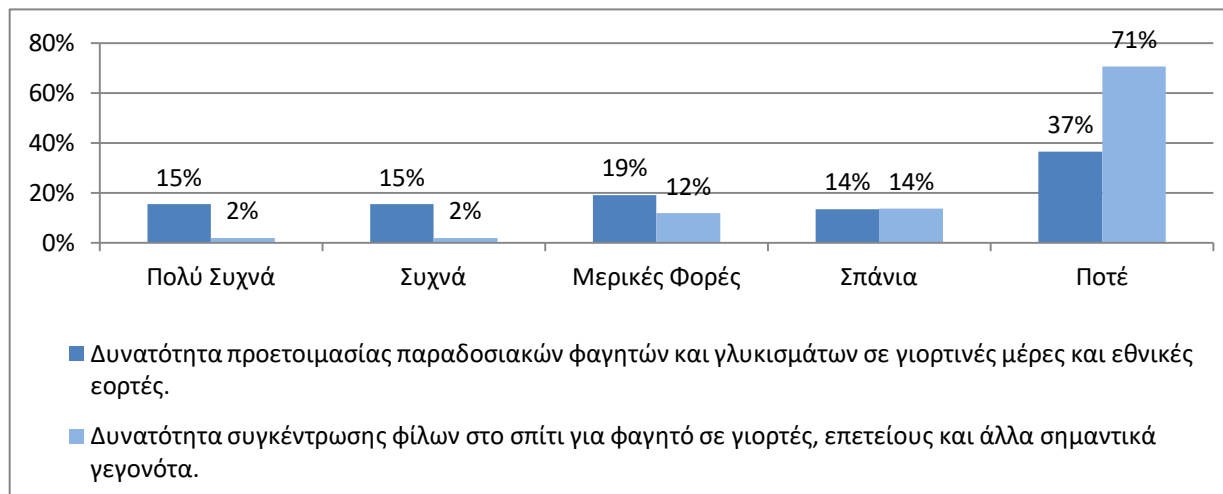
Δυνατότητα κοινωνικής και πολιτισμικής χρήσης φαγητού.

Μέσα από το φαγητό δεν καλύπτονται μόνο οι φυσιολογικές ανάγκες επιβίωσης. Αντιθέτως, η τροφή είναι ένα μέσο κοινωνικοποίησης και συναναστροφής, που έχει έντονα πολιτισμική χρήση και αντανakλά τις παραδόσεις και τα έθιμα κάθε τόπου, αποτελώντας ένα κομμάτι της ταυτότητας των υποκειμένων.

Στο Διάγραμμα 22 παρουσιάζεται η δυνατότητα των συμμετεχόντων να συμμετέχουν σε δραστηριότητες γύρω από την κοινωνική και πολιτισμική χρήση του φαγητού, όπως η προετοιμασία παραδοσιακών φαγητών και γλυκών σε εθνικές εορτές και γιορτινές μέρες, και η

πρόσκληση φίλων για γεύμα στο σπίτι για τον εορτασμό σημαντικών περιστάσεων, εορτών, επετείων και άλλων σημαντικών γεγονότων.

Διάγραμμα 22. Δυνατότητα κοινωνικής και πολιτισμικής χρήσης φαγητού

Όπως φαίνεται παραπάνω, περισσότεροι από τους μισούς συμμετέχοντες (69,2%) δυσκολεύονται να προετοιμάσουν τα παραδοσιακά φαγητά και γλυκά που απαιτούν οι εορταστικές περίοδοι (εθνικές εορτές, Χριστούγεννα, Πάσχα). Συγκεκριμένα, ένα μεγάλο ποσοστό απαντά πως δεν έχει καθόλου αυτή τη δυνατότητα (36,5%), ενώ οι υπόλοιποι απαντούν πως φτιάχνουν τα αντίστοιχα φαγητά σε γιορτές σπάνια (13,5%) ή μερικές φορές (19,2%).

Συνήθως θα καταναλώσουν μόνο ότι γλυκά και φαγητά θα τους δώσουν από το συσσίτιο εκείνες τις ημέρες. Άλλοι θα μοιραστούν τα έξοδα τα φαγητά και γλυκά που θα έφτιαχναν για το σπίτι τους με άλλα μέλη της ευρύτερης οικογένειας, ή θα φτιάξουν περιορισμένα ένα είδος. Άλλοι λόγω μοναχικότητας επιλέγουν να μην φτιάξουν.

«Όταν είναι γιορτές μαζευόμαστε στο σπίτι των παιδιών και φτιάχνουμε γλυκά ή φαγητά. Το γιορτάζω μόνο όταν θα μου κάνουν τα παιδιά το τραπέζι π.χ. σπάνια θα φτιάξω ένα χαλβά για τα παιδιά»

«Το χωρίζουμε μέσα στην οικογένεια. Π.χ. Χριστούγεννα θα φτιάξει κάτι η μαμά και θα φάμε, το Πάσχα θα πάμε στη γιαγιά, σε κάποια άλλη εορτή θα πάμε στη θεία. Για να το μοιράζουμε».

Λίγοι είναι οι αποκρινόμενοι που έχουν αυτή τη δυνατότητα συχνά (15,4%) ή πολύ συχνά (15,4%).

«Προνοούμε και το βλέπουμε ως σεβασμό προς τον εαυτό μας και το έθιμο. Να μην υπάρχει μιζέρια»

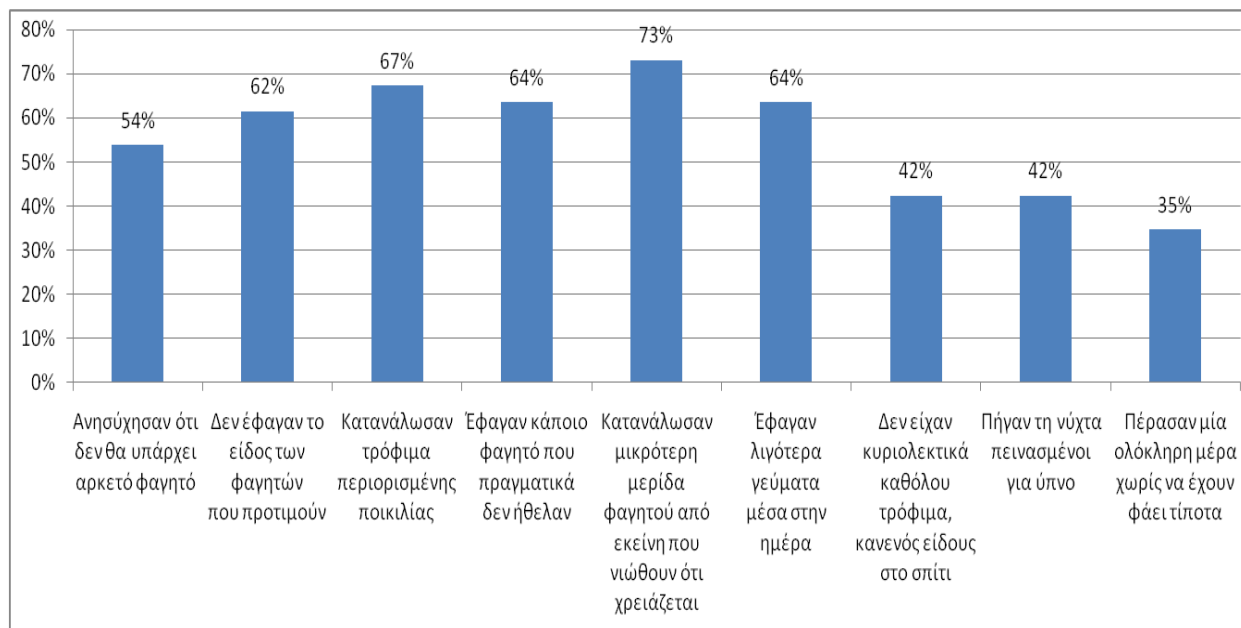
Η αδυναμία των συμμετεχόντων να συμμετέχουν κοινωνικά και πολιτισμικά μέσω του φαγητού, γίνεται πολύ πιο ευκρινής σε σχέση με την πρόσκληση προσώπων στο σπίτι για φαγητό σε γιορτές, επετείους και άλλα σημαντικά γεγονότα, με τη συντριπτική πλειοψηφία (70,6%) να απαντά πως δεν προσκαλούν ποτέ στο σπίτι κόσμο για φαγητό, γιατί δεν έχουν αυτή τη δυνατότητα. Οι υπόλοιποι απαντούν πως θα καλέσουν σπάνια (13,7%) ή μερικές φορές (11,8%) κόσμο στο σπίτι για φαγητό. Οι λόγοι που αναφέρουν είναι κυρίως οικονομικής φύσης.

«Ζω σε ένα μικρό και οικονομικό δωμάτιο, κόβουμε γενικά για να έχουμε για το μωρό. Το σπίτι δεν είναι κατάλληλο για γιορτές και κόσμο».

Επισιτιστική ανασφάλεια των συμμετεχόντων

Στη συνέχεια αναλύονται οι ερωτήσεις που αφορούν την επισιτιστική ανασφάλεια των συμμετεχόντων στην έρευνα και μετρούν κυρίως την πρόσβασή τους στα τρόφιμα τον τελευταίο μήνα από τη στιγμή που διενεργήθηκε η έρευνα. Οι συχνότητες των απαντήσεων παρουσιάζονται στο Διάγραμμα 23.

Διάγραμμα 23. Δυσκολίες που αντιμετώπισαν σχετικά με την πρόσβασή τους στα τρόφιμα (HFIAS)

Λίγοι περισσότεροι από τους μισούς συμμετέχοντες ανησυχούν ότι δεν θα υπάρχει αρκετό φαγητό στο νοικοκυριό τους (53,8%). Ωστόσο, κάποιοι αναφέρουν πως η παροχή τροφίμων από το συσσίτιο βοήθησε στον μετριασμό αυτής της ανησυχίας.

«Ανησυχία δεν είχαμε όχι, γιατί έχουμε το συσσίτιο και τρώμε λιτά όχι ό,τι θέλουμε. Όσον αφορά την προτίμηση, το είχαμε λύσει μέσα μας. Ό,τι υπάρχει θα το φάμε χωρίς νάζι. Μόνο για το παιδί κάνουμε σπάνια κάτι καλύτερο για να μην πάρει χαμπάρι ότι παίρνουμε από εδώ τροφή».

Η ανησυχία για το εάν θα υπάρχει αρκετό φαγητό στο νοικοκυριό είναι πιο αυξημένη ανάμεσα στα νοικοκυριά που έχουν παιδιά σε μικρές ηλικίες.

«Για το παιδί ανησυχώ οριακά κάθε μήνα. Λόγω του παιδιού μπορεί να μην φάω το είδος των φαγητών που προτιμάω, για να μην στερηθεί εκείνο κάποιο τρόφιμο. Το μωρό θέλει ειδική διατροφή, μοσχάρι, λαχανικά και φρούτα καθημερινά. Αυτό δεν είναι εύκολο να το καλύψουμε. Προς τα τέλη του μήνα, που τελειώνουν τα τρόφιμα της βοήθειας, τρώω λιγότερα γεύματα»

Όπως φαίνεται από το διάγραμμα 23, λόγω έλλειψης χρημάτων, οι περισσότεροι δεν έφαγαν το είδος των φαγητών που προτιμούσαν (61,5%), έφαγαν κάποιο φαγητό που δεν ήθελαν καθόλου να φάνε (63,5%), ή χρειάστηκε να φάνε λιγότερα γεύματα μέσα στην ημέρα (63,5%).

Οι προτιμήσεις στα τρόφιμα είναι κάτι που παραμελείται αναγκαστικά από τους συμμετέχοντες στην έρευνα, σπάνια αναφέρουν ότι θα φάνε επιλεκτικά κάποια φαγητά και αυτό συνήθως γίνεται για λόγους υγείας και όχι λόγω προτιμήσεων.

«Τρώω ότι βρω. Δεν έχω προτίμηση, δεν μπορώ να έχω. Αν βρω και φάω είμαι ευχαριστημένος. Αφού παίρνω φαγητό από εδώ, με ρωτάτε εμένα για προτιμήσεις; Τρώω ότι βρω, αν δεν βρω κοιμάμαι νηστικός. Χωρίς καθόλου τρόφιμα δεν έτυχε να μείνω, γιατί παίρνω από εδώ. Πάσχα-Χριστούγεννα μας δίνουν 10 κιλά πράγματα, δεν μένω άδειος ποτέ.»

Αρκετοί χρειάστηκε να καταναλώσουν τρόφιμα περιορισμένα σε ποικιλία εξαιτίας της έλλειψης χρημάτων (67,3%). Ωστόσο, κάποιοι ανέφεραν πως με τη βοήθεια του συσσιτίου κατάφεραν να αυξήσουν την ποικιλία των τροφίμων που μπορούσαν να καταναλώσουν.

«Τώρα τελευταία με τη βοήθεια του συσσιτίου υπάρχει ποικιλία. Η βοήθεια από το παντοπωλείο είναι συγκεκριμένη, ρύζι - ζυμαρικά, που δεν μπορείς να τρέφεις μόνο με αυτά, ενώ από το συσσίτιο παίρνουμε και κρέας ή κιμά ή αλλαντικά για το τσος των παιδιών. Τα διάφορα τρόφιμα, μπάρες, σνακ, μας βοηθάνε να υπάρχει ποικιλία. Όταν τελειώνουν τα τρόφιμα, προς το

τέλος του μήνα που παίρνουμε τρόφιμα τα παιδιά ψάχνουν στα συρτάρια. Να μείνουμε χωρίς καθόλου τρόφιμα δεν συνέβη, λόγω της βοήθειας που παίρνουμε».

Η πλειοψηφία των συμμετεχόντων χρειάστηκε να φάνε μικρότερη μερίδα φαγητού γιατί δεν υπήρχε αρκετό φαγητό στο σπίτι (73,1%). Αρκετές είναι οι περιπτώσεις όπου οι γονείς αναφέρουν ότι θα φάνε λιγότερο προκειμένου να δώσουν στα παιδιά τους.

Λιγότεροι από τους μισούς συμμετέχοντες απαντούν θετικά στο ότι υπήρξαν μέρες όπου δεν υπήρχαν κυριολεκτικά καθόλου τρόφιμα, κανενός είδους στο σπίτι (42,3%) και ότι πήγαν τη νύχτα πεινασμένοι για ύπνο γιατί δεν υπήρχε αρκετό φαγητό στο σπίτι (42,3%). Ακόμα λιγότεροι απαντούν πως πέρασαν μία ολόκληρη μέρα χωρίς να έχουν φάει τίποτα, επειδή δεν υπήρχε αρκετό φαγητό στο σπίτι (34,6%).

«Τα τελευταία 4-5 χρόνια τρώω ψωμί με μήλο για βράδυ. Ήθελα να σηκωθώ να κόψω την πείνα αλλά δεν υπήρχε κάτι»

Λόγω της βοήθειας που λαμβάνουν από το συσσίτιο, οι συμμετέχοντες ενώ μπορεί να στερούνται αρκετά πράγματα, διασφαλίζουν ότι κάτι θα υπάρχει προκειμένου να καλύψουν τη πείνα τους.

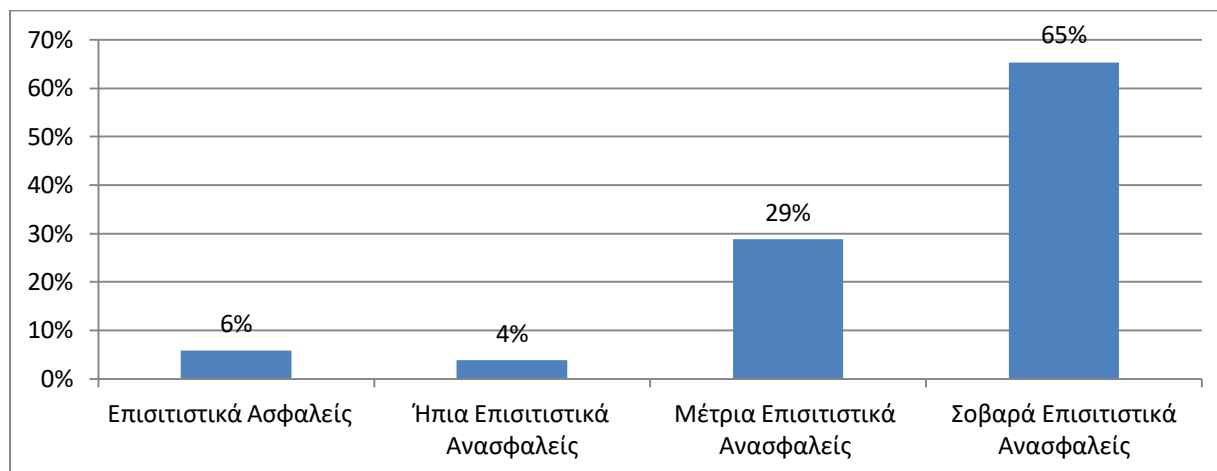
«Χωρίς καθόλου τρόφιμα δεν θα μείνω. Θα βρω τρόπο να βρω φαγητό, ξέρω που να ζητήσω. Αν ρωτήσεις που δίνουν φαγητό δωρεάν βρίσκεις. Υπάρχουν πολλοί οργανισμοί εδώ στην Αθήνα»

Σε γενικές γραμμές, όσον αφορά τη διαχείριση των τροφίμων αρκετά νοικοκυριά ανέφεραν ότι προσπαθούν να διαχειρίζονται τα τρόφιμα που παίρνουν με οικονομικό τρόπο προκειμένου να φτάσουν για περισσότερες ημέρες.

«Προσπαθώ να κρατάω το τρόφιμο για αρκετές ημέρες, το ζοδεύω οικονομικά. Με 1 κιλό κιμά φτιάχνω πολλά φαγητά αντί να έφτιαχνα μόνο κεφτεδάκια. Έχω τάξη στα πράγματα, προγραμματίζω τι θα καταναλώσω και κρατάω και για πιο μετά χωρίς άγχος. Από τη φύση μου δεν θα φάω κάτι που δεν θέλω, προτιμώ να φάω κάτι πιο απλό π.χ. ένα τοστ. Για το βράδυ ένα παξιμαδάκι μου φτάνει, αν δεν έχω κάτι άλλο».

Με βάση το πόσο συχνά ή σπάνια βιώνουν τις παραπάνω καταστάσεις τα άτομα που συμμετείχαν στην έρευνα, υπολογίστηκε ο βαθμός της επισιτιστικής τους ανασφάλειας, και τα νοικοκυριά που συμμετείχαν χωρίστηκαν σε τέσσερα επίπεδα επισιτιστικής ανασφάλειας τα οποία παρουσιάζονται στο Διάγραμμα 24.

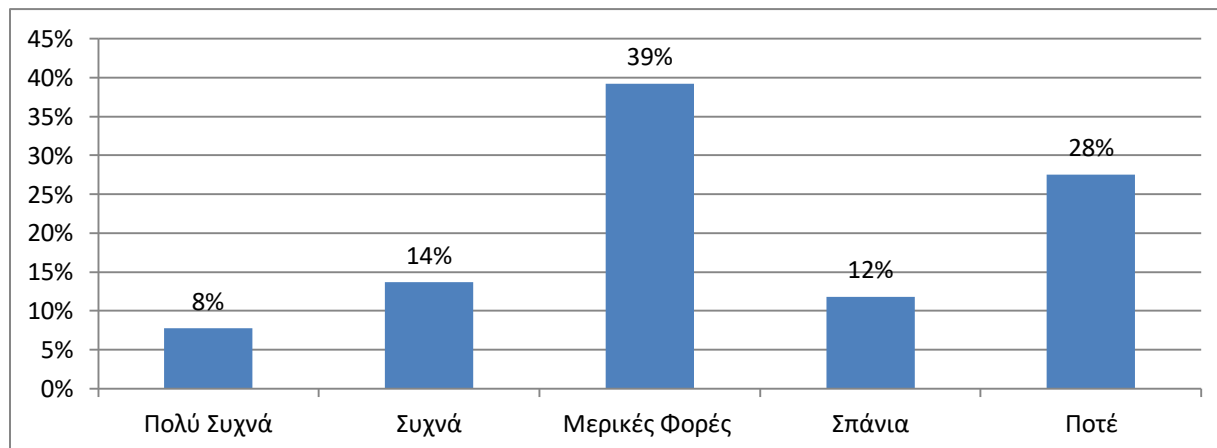
Διάγραμμα 24. Το επίπεδο της επισιτιστικής ανασφάλειας που βιώνουν οι συμμετέχοντες στην έρευνα.

Σε γενικές γραμμές οι συμμετέχοντες στην έρευνα εμφανίζουν μέτρια προς υψηλά επίπεδα επισιτιστικής ανασφάλειας, ενώ ελάχιστοι ανήκουν σε επισιτιστικά ασφαλή νοικοκυριά. Το πρόβλημα εμφανίζεται οξύμενο, όπως φαίνεται στο Γράφημα 2, 34 άτομα (65,4%) ανήκουν στην κατηγορία των νοικοκυριών που αντιμετωπίζουν σοβαρή επισιτιστική ανασφάλεια και 15 αποκρινόμενοι αντιμετωπίζουν μέτρια επισιτιστική ανασφάλεια (28,8%).

Στο Διάγραμμα 25, παρουσιάζονται οι απαντήσεις των συμμετεχόντων σχετικά με την επάρκεια των τροφίμων που λαμβάνουν από το συσσίτιο για να καλύψουν τις ανάγκες τους.

Διάγραμμα 25. Πόσο συχνά νιώθουν ότι τα τρόφιμα, ακόμη και μετά τη βοήθεια του συσσιτίου, δεν επαρκούν για την κάλυψη των αναγκών της οικογένειας.

Οι αποκρινόμενοι σε γενικές γραμμές θεωρούν ότι τα τρόφιμα που λαμβάνουν από το συσσίτιο είναι σχετικά επαρκή. Λίγοι ερωτώμενοι απαντούν πως ακόμη και μετά τη βοήθεια του συσσιτίου νιώθουν πολύ συχνά (7,8%) ή συχνά (13,7%) ότι τα τρόφιμα δεν επαρκούν. Σε αρκετές περιπτώσεις συνδυάζουν τη βοήθεια σε τρόφιμα από διαφορετικές πηγές (π.χ. ΤΕΒΑ, συσσίτια ή ενώσεις/οργανισμούς που προσφέρουν φαγητό).

«Και με αυτά (τα τρόφιμα) του συσσιτίου, και με τα τρόφιμα του Δήμου, επαρκούν. Κάνω καλή διαχείριση. Λάδι παίρνω από το ΤΕΒΑ, 1-2 λίτρα, και το ξοδεύω με μέτρο.»

Συχνότερη απάντηση είναι ότι μερικές φορές (39,2%) δεν καλύπτονται πλήρως οι οικογενειακές ανάγκες σε τρόφιμα, ακόμη και μετά την επισιτιστική βοήθεια. Κάποια τρόφιμα όπως κρέας και γάλα δεν τα βρίσκουν συχνά, ενώ κάποιοι αναφέρουν ότι χρειάζεται να ζητήσουν φαγητό σε πάνω από έναν φορέα επισιτιστικής βοήθειας προκειμένου να καλύψουν τις ανάγκες τους.

«Η εκκλησία δίπλα από το σπίτι μου, μου δίνει ένα πιάτο αλλά δεν φτάνει, έρχομαι και εδώ (στον φορέα) καθημερινά για να πάρω»

Οι υπόλοιποι αναφέρουν πως δεν συνέβη να νιώσουν ότι τα τρόφιμα δεν επαρκούν ύστερα και από τη βοήθεια του συσσιτίου (27,5%) ή ότι αυτό συνέβη σπάνια (11,8%). Σε πολλές περιπτώσεις, αυτό που θεωρείται επαρκές είναι υποκειμενικό

«Τα τρόφιμα σπάνια δεν επαρκούν, με λίγο τσάι ή ψωμί με βιτάμ θα φάμε. Τι να κάνουμε. Προσέχουμε και δεν μιλάμε»

Συμπεράσματα

Συνθήκες που αυξάνουν τον κίνδυνο της επισιτιστικής ανασφάλειας

Οι άνθρωποι που συμμετείχαν στην έρευνα ήταν κυρίως μοναχικά άτομα, μέσης ηλικίας ενήλικες, με λίγες περισσότερες γυναίκες από ότι άνδρες, που ζουν είτε μόνοι είτε σε νοικοκυριά με λίγα άτομα. Συγκεντρώνουν πολύ χαμηλά εισοδήματα και σε πολλές περιπτώσεις αντιμετωπίζουν σοβαρές καταστάσεις φτώχειας και υλικής υστέρησης. Αρκετοί ήταν ωφελούμενοι του ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος, και σε γενικές γραμμές δυσκολεύονται να καλύψουν επαρκώς τις ανάγκες τους σε φαγητό, όπως και σε άλλα αγαθά, συνήθως ρεύμα και ενοίκιο, στα οποία εξαντλούν πολλές φορές τα περιορισμένα εισοδήματά τους, και είναι ένας από τους λόγους στους οποίους στρέφονται στο συσσίτιο για βοήθεια.

Στην πλειοψηφία τους είναι άνεργοι ή οικονομικά ανενεργοί, συνήθως λόγω του ότι έχουν αναλάβει την φροντίδα μελών στην οικογένεια ή επειδή είναι άτομα με θέματα υγείας ή μεγάλης ηλικίας που δεν μπορούν να εργαστούν και δεν καλύπτονται και από κάποια μορφή σύνταξης. Η ηλικία είναι ένας σημαντικός παράγοντας κινδύνου, σε συνδυασμό με τα χαμηλά προσόντα των συμμετεχόντων. Αν και έχουν τελειώσει τουλάχιστον τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, όσοι εργάζονται, απασχολούνται ή είχαν απασχοληθεί στο παρελθόν σε εργασίες χαμηλής ειδίκευσης και συνήθως σε κλάδους με μεγάλη επισφάλεια, όπως είναι η οικοδομή, ο καθαρισμός, η εστίαση, και ο τουρισμός. Ακόμη και στις περιπτώσεις όπου τυχαίνει να βρουν δουλειά συνήθως με κάποια σύμβαση ως εργάτες στο δήμο, απομακρύνονται από τη βοήθεια του συσσιτίου για το διάστημα που εργάζονται, αλλά επανέρχονται μετά τη λήξη της σύμβασης.

Το συσσίτιο αποτελεί τη βασικότερη πηγή στην οποία βασίζονται για την πρόσβασή τους σε τρόφιμα, καθώς ελάχιστοι είναι σε θέση να καλύψουν τις ανάγκες τους σε τρόφιμα μέσω της αγοράς τροφίμων. Η αγορά τροφίμων είναι περιορισμένη, και όσοι έχουν τη δυνατότητα θα αγοράσουν λίγα και πιο οικονομικά τρόφιμα. Αρκετές φορές, ωστόσο, για να καλύψουν τις ανάγκες τους σε τρόφιμα χρειάζεται να συνδυάσουν επισιτιστική βοήθεια που προέρχεται από διαφορετικούς φορείς. Στις περιπτώσεις όπου τα άτομα δέχονταν επισιτιστική βοήθεια σε καθημερινή βάση έδιναν λιγότερο ακραίες απαντήσεις ως προς την επισιτιστική τους ανασφάλεια, καθώς δεν χρειάστηκε να μείνουν νηστικοί ή να παραλείψουν γεύματα. Στις περιπτώσεις όπου τα άτομα λάμβαναν βοήθεια σε μηνιαία βάση, αντιθέτως, αναφέρουν ότι τα τρόφιμα επαρκούν με δυσκολία μέχρι το τέλος του μήνα, με αποτέλεσμα αρκετά νοικοκυριά να

αναφέρουν ανησυχία, ιδιαίτερα τις τελευταίες εβδομάδες που τελείωνε το φαγητό πριν λάβουν εκ νέου βοήθεια.

Επομένως, επαληθεύεται ότι ο τρόπος οργάνωσης και η λειτουργία του συσσιτίου είναι δυνατόν να επηρεάσουν την επισιτιστική ανασφάλεια των νοικοκυριών. Παρατηρείται αρκετά μεγάλη εξάρτηση από το συσσίτιο. Ακόμα και στις περιπτώσεις που παίρνουν καθημερινά φαγητό, όταν αυτό κλείνει για μία ή δύο μέρες το σαββατοκύριακο, αναφέρουν ότι χρειάζεται να κάνουν με μέτρο χρήση του φαγητού για να φτάσει και για την επόμενη ημέρα.

Σε γενικές γραμμές τα συσσίτια προσφέρουν μακροχρόνια στήριξη στους ωφελούμενους, καθώς τα περισσότερα άτομα κάνουν χρήση του συσσιτίου πάνω από τρία χρόνια, ενώ αρκετές περιπτώσεις αγγίζουν τη δεκαετία. Φαίνεται πως οι επιπτώσεις της κρίσης επηρέασαν καθοριστικά τα άτομα, τα οποία αναφέρουν συχνά ότι κατά την περίοδο της κρίσης ήταν η πρώτη φορά που απευθύνθηκαν στο συσσίτιο και έκτοτε δεν έχουν ανακάμψει, ενώ κάποιοι επιστρέφουν στο συσσίτιο περιστασιακά, αναλόγως με τις δυνατότητες που έχουν για εύρεση εργασίας. Το βασικότερο είναι, ότι τα άτομα δυσκολεύονται να ορθοποδήσουν, αντιμετωπίζουν μακροχρόνια περιστασιακά φτώχειας και επισιτιστικής ανασφάλειας, ενώ οι ευκαιρίες διεξόδου που έχουν από αυτή την κατάσταση είναι περιορισμένες. Λίγες μόνο περιπτώσεις οικογενειών, συνήθως πολύτεκνων ή μονογονεϊκών, με ανήλικα παιδιά, φαίνεται πως χρησιμοποιούν το συσσίτιο βοηθητικά και προσωρινά, με στόχο να καλύψουν συγκεκριμένες ανάγκες της οικογένειας. Οι μόνες γυναίκες με βρέφη, αντιμετωπίζουν υψηλότερο άγχος ως προς την κάλυψη του φαγητού σε σχέση με τις μονογονεϊκές οικογένειες με παιδιά μεγαλύτερης ηλικίας.

Όπως είναι αναμενόμενο, οι βασικότεροι λόγοι που έστρεψαν τους ανθρώπους στη χρήση του συσσιτίου είναι οικονομικής φύσης, η οποία όμως σχεδόν πάντα συντρέχει μαζί με άλλες καταστάσεις. Πιο συχνή από αυτές, είναι η έλλειψη υποστηρικτικού δικτύου λόγω μοναχικότητας, ή η αδυναμία του υποστηρικτικού δικτύου, φίλων και συγγενών να βοηθήσουν, συνήθως γιατί τα κοντινά άτομα είναι και εκείνα επιβαρυνόμενα οικονομικά. Και εδώ, σημαντικό ρόλο έχει η ηλικία των συμμετεχόντων, καθώς οι μέσης ηλικίας άνθρωποι που βρίσκονται γύρω στα 55-65 έτη, έχουν παιδιά, τα οποία έχουν δημιουργήσει οικογένειες και πέρα από τα ευρύτερα θέματα που πρέπει να διαχειριστούν, όπως τα αυξημένα έξοδα και ευρύτερα το ακριβό κόστος ζωής και τροφίμων, ανήκουν συνήθως στη γενιά που πέρασε τις σφοδρότερες επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης, με ότι αντίκτυπο αυτό μπορεί να έχει στη σημερινή εργασιακή και εισοδηματική τους κατάσταση.

Ακόμη και σε περιπτώσεις όπου υπάρχει βοήθεια από το υποστηρικτικό δίκτυο, αυτή δεν επαρκεί για να αποτρέψει τους ανθρώπους από την ανάγκη του συσσιτίου. Συνήθως οι συγγενείς που έχουν τη δυνατότητα, συμβάλουν στην κάλυψη πάγιων σημαντικών δαπανών όπως, οι λογαριασμοί κοινής ωφέλειας και το ενοίκιο, οι οποίες είναι και οι βασικότερες ανάγκες που απορροφούν τους περιορισμένους πόρους των νοικοκυριών. Επομένως, επαληθεύεται μερικώς ότι ισχύει στην βιβλιογραφία σχετικά με την εξάντληση των υποστηρικτικών δικτύων για την αναζήτηση επισιτιστικής βοήθειας από την φιλανθρωπία.

Επιπλέον, τα δυσμενή γεγονότα ζωής, όπως ο θάνατος ή η ασθένεια ατόμων που έφερναν εισοδήματα στο σπίτι, σε συνδυασμό με την ηλικία, την επαγγελματική κατάσταση και την υγεία των υπόλοιπων μελών του νοικοκυριού, μπορεί να οδηγήσουν σε επισιτιστική ανασφάλεια, και αναζήτηση βοήθειας από το συσσίτιο. Ωστόσο οι συνθήκες που φαίνεται ότι μετριάζουν κάπως τον κίνδυνο, είναι η δυνατότητα πλουραλισμού της βοήθειας και η στήριξη από διαφορετικές δομές, καθώς και οι κοινωνικές παροχές όπως η δωρεάν, ή με μικρή συμμετοχή, ιατροφαρμακευτική κάλυψη και η δυνατότητα δωρεάν μεταφορών για όσους διαθέτουν κάρτα απορίας ή ανεργίας.

Επισιτιστική ανασφάλεια των συμμετεχόντων και συμπεράσματα ως προς τη κοινωνική διάσταση της επισιτιστικής φτώχειας.

Ένα από τα πιο συχνά συναισθήματα που αναφέρεται στη βιβλιογραφία για τους ανθρώπους που κάνουν χρήση του συσσιτίου, είναι τα αισθήματα ντροπής για την κατάστασή τους. Πράγματι, αρκετοί είναι εκείνοι που δεν μοιράζονται με κοντινούς τους ανθρώπους το πρόβλημά τους, ενώ κάποιοι θα προσπαθήσουν να επεξεργαστούν κάπως το φαγητό ώστε να μην καταλάβουν κάποια μέλη της οικογένειας, συνήθως παιδιά ή από την ευρύτερη οικογένεια (π.χ. αδέρφια) ότι το φαγητό προήλθε από το συσσίτιο. Ωστόσο τα ποσοστά ντροπής, δεν ήταν τόσο αυξημένα όσο θα ήταν αναμενόμενο. Αντιθέτως ήταν χαμηλότερα από τα συναισθήματα άγχους που είχαν οι συμμετέχοντες για την πρόσβασή τους στο φαγητό. Αυτό ίσως οφείλεται στο ότι τα περισσότερα άτομα παίρνουν αρκετά χρόνια φαγητό από το συσσίτιο, επομένως σε κάποιο βαθμό η ντροπή έχει υποχωρήσει, ωστόσο το άγχος παραμένει και αυτό οφείλεται στο ότι η κατάστασή τους και η πρόσβασή τους στα τρόφιμα δεν βελτιώνεται.

Όσον αφορά το επίπεδο της επισιτιστικής ανασφάλειας των συμμετεχόντων στην έρευνα, αυτό εμφανίζεται αρκετά υψηλό, με πολλούς συμμετέχοντες να βρίσκονται σε κατάσταση

μέτριας ή σοβαρής επισιτιστικής ανασφάλειας. Σχεδόν όλοι, ακόμη και μετά τη βοήθεια του συσσιτίου περιόρισαν το φαγητό, καταναλώνοντας λιγότερα γεύματα ή μικρότερες μερίδες προκειμένου να φτάσει για όλη την ημέρα. Αρκετοί έφαγαν κάτι που δεν ήθελαν ή δεν έφαγαν αυτό που επιθυμούσαν. Η επιθυμία κατανάλωσης τροφίμων, στα οποία δεν μπορούν να έχουν πρόσβαση, συνδέεται με τις κοινωνικές διαστάσεις της ανασφάλειας και τονίζει τη συμβολική αξία του φαγητού. Τα τρόφιμα στα οποία στρέφονται συχνά οι άνθρωποι συνδέονται στενά με την ταυτότητά τους και η ακούσια αποχή από αυτά μπορεί να οδηγήσει σε επιπτώσεις στην ικανοποίησή τους και την υποκειμενική τους ευημερία, ενώ μπορεί να οδηγήσει σε συναισθήματα απογοήτευσης και ματαίωσης (Bartelmess, 2022).

Η κατανάλωση τροφίμων διαφορετικής ποικιλίας, εξαρτάται σε κάποιο βαθμό από την ποιοτική προσφορά του συσσιτίου στο οποίο απευθύνονται, καθώς οι περισσότεροι δεν έχουν τη δυνατότητα να έχουν ποικιλία τροφίμων στο νοικοκυριό. Αυτό οφείλεται κυρίως στη σοβαρή υλική υστέρηση και φτώχεια που υφίστανται, η οποία αποτρέπει την πρόσβαση στα μέσα προετοιμασίας φαγητού. Κάποια νοικοκυριά δεν έχουν πρόσβαση σε τρόφιμα όλων των ειδών που χρειάζονται για το μαγείρεμα, ή σε ήδη οικιακού εξοπλισμού, ρεύμα ή νερό, που θα τους εξασφάλιζαν την παρασκευή γεύματος. Ελάχιστα είναι τα νοικοκυριά που δεν γνωρίζουν να μαγειρεύουν. Συνήθως αποφεύγουν το μαγείρεμα στο σπίτι, ειδικά τα μικρότερα σε μέγεθος νοικοκυριά, προκειμένου να κάνουν οικονομία σε ρεύμα και υλικά.

Οι παραπάνω εμπειρίες θέτουν εμπόδια στην κοινωνική απόλαυση που προσφέρεται μέσω του φαγητού, η οποία συμβάλει θετικά σε συναισθήματα χαράς και μπορεί να οδηγήσει στην εκπλήρωση της ευημερίας τους (Mendini et al, 2018). Αν και δεν είναι ξεκάθαρο από την έρευνα εάν τα άτομα νιώθουν ότι περιθωριοποιούνται επειδή δεν μπορούν να έχουν πρόσβαση στην κοινωνική απόλαυση του φαγητού, δηλαδή στα τρόφιμα που επιθυμούν, είναι εμφανές ότι από τις απαντήσεις που έδωσαν σχετικά με τον περιορισμό πραγμάτων που τους άρεσαν και πραγμάτων που είχαν ανάγκη, αναφέρουν και στις δύο περιπτώσεις τα τρόφιμα καλής ποιότητας, όπως το κόκκινο κρέας, τα γαλακτοκομικά και τα φρέσκα φρούτα ή λαχανικά, τα ψητά ή τηγανιτά τρόφιμα, που είναι πιο ακριβά ως προς την αγορά και την προετοιμασία τους σε σχέση με άλλα προϊόντα χαμηλότερης διατροφικής αξίας. Αυτός είναι ένας σημαντικός περιορισμός και για τα άτομα μεγαλύτερης ηλικίας, τα οποία για λόγους υγείας χρειάζεται να ακολουθούν συγκεκριμένη διαίτα με προϊόντα χαμηλότερα σε σάκχαρα και λιπαρά.

Η διασκέδαση είναι ένα από τα πρώτα πράγματα που περιορίζουν, προκειμένου να ανταποκριθούν στους περιορισμένους πόρους για να καλύψουν τα απαραίτητα του νοικοκυριού, συμπεριλαμβανομένων των τροφίμων. Είναι σημαντικό, ότι μεγάλο μέρος των συμμετεχόντων δεν έχουν καθόλου τη δυνατότητα να συναντηθούν με φίλους για φαγητό, σε πολλές περιπτώσεις ούτε για καφέ. Η κατάστασή τους δεν τους το επιτρέπει. Το φαγητό με άλλους είναι πιο ευχάριστο, κάνει τους ανθρώπους χαρούμενους, και συμβάλλει στη κοινωνική σύνδεση με τους ‘άλλους’ (Herman et al, 2019), ωστόσο είναι αμφίβολο εάν κάποιοι συμμετέχοντες επιθυμούν να συνδεθούν με τους ‘άλλους’. Σε αρκετές περιπτώσεις, ιδιαίτερα σε ανθρώπους μεγαλύτερης ηλικίας με μακροχρόνια περιστατικά επισιτιστικής ανασφάλειας και φτώχειας, παρατηρείται ότι θέτουν τον εαυτό τους σε μία κατάσταση αυτό-περιθωριοποίησης, καθώς νιώθουν ότι δεν μπορούν να ταιριάζουν με τους ανθρώπους γύρω τους, πως δεν μοιράζονται τα ίδια πράγματα. Ακόμη και σε περιπτώσεις όπου ο κύκλος γνωστών προσφέρεται να κεράσει μία έξοδο, ή να προσκαλέσει κάποιο στο σπίτι για φαγητό, κάποιοι συμμετέχοντες δεν δέχονται, κυρίως λόγω αξιοπρέπειας.

Ακόμη μεγαλύτερες δυσκολίες αντιμετωπίζουν ως προς την πολιτισμική χρήση του φαγητού, καθώς δυσκολεύονται να ακολουθήσουν τα πολιτισμικά πρότυπα και έθιμα, όπως η προετοιμασία εορταστικών γευμάτων και να συγκεντρωθούν για φαγητό με άλλα άτομα για τον εορτασμό σημαντικών γεγονότων. Αν θεωρήσουμε ότι στην Ελλάδα, αλλά και ευρύτερα, το πλήθος των διαφορετικών συνηθειών που διατηρείται σε εορτές και θρησκευτικές παραδόσεις μέσα στο έτος, όπως και η συνήθεια χαρμόσυνα γεγονότα να συνοδεύονται από κάποιο οικογενειακό τραπέζι, την παρασκευή συγκεκριμένων φαγητών και τη μάζωξη συγγενών και φίλων, ανήκουν στις συνήθειες και τα έθιμα που αντιπροσωπεύουν την κουλτούρα ενός πολιτισμού και χαρακτηρίζουν την ταυτότητα των ανθρώπων, τότε οι άνθρωποι που προσφεύγουν στο συσσίτιο και δεν έχουν τη δυνατότητα να εκτελέσουν όλες τις παραπάνω προϋποθέσεις, αν και θα ήθελαν, θα υποθέταμε ότι βρίσκονται περιθωριοποιημένοι πολιτισμικά και ότι υπάρχει απόκλιση από την πολιτισμική τους ταυτότητα, εξαιτίας της επισιτιστικής ανασφάλειας και της φτώχειας.

Φυσικά δεν είναι όλες οι περιπτώσεις ίδιες και αρκετά νοικοκυριά αναπτύσσουν μηχανισμούς προκειμένου να προστατευθούν από τις συνέπειες της επισιτιστικής ανασφάλειας και να συμμετέχουν στις διάφορες πτυχές της κοινωνικής ζωής, ανεξάρτητα από τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν. Όσον αφορά τη διατήρηση πολιτισμικών εθίμων και κοινωνικής χρήσης

του φαγητού, κάποια νοικοκυριά για να διατηρήσουν τις παραδόσεις συγκεντρώνονται και μαγειρεύουν από κοινού ή μοιράζουν το κόστος με το να συγκεντρώνονται σε άλλη οικογένεια κάθε φορά. Εάν πρόκειται για μοναχικά άτομα με οικογένεια, πηγαίνουν ως προσκεκλημένοι προκειμένου να γιορτάσουν. Τα άτομα που αποκλείονται πολύ συχνά είναι εκείνα που δεν έχουν κάποιον να στηριχθούν, κάποιοι βασίζονται στη βοήθεια του συσσιτίου εκείνες τις ημέρες των εορτών.

Άλλοι μηχανισμοί προστασίας που αναπτύσσουν οι συμμετέχοντες αφορούν: i) την επιλογή οικονομικών τροφίμων και την οικονομική προετοιμασία φαγητού που να είναι χαμηλότερο σε ποιότητα αλλά μεγαλύτερο σε ποσότητα, με ότι αντίκτυπο μπορεί να έχει αυτό ως προς τη διατροφική αξία που προσλαμβάνουν, ii) τη μείωση της διατροφικής πρόσληψης. Για να προστατευθούν από την πείνα, μοιράζουν τις μερίδες και καταναλώνουν λιγότερα γεύματα. Οι ενήλικες με παιδιά, και συνήθως οι γυναίκες, θα καταναλώσουν μικρότερη ποσότητα από το φαγητό ή και καθόλου από κάποιο είδος που θεωρείται διατροφικά υψηλό (π.χ. αυγά, κρέας) προκειμένου να το δώσουν στα παιδιά τους. iii) Είναι πολύ λίγες, αλλά υπαρκτές, οι περιπτώσεις όπου τα άτομα καταφεύγουν σε μηχανισμούς κοινωνικά μη αποδεκτούς, όπως το ξεπούλημα της περιουσίας. Συνήθως αναφέρουν πώληση ενδυμάτων και επίπλων, ή η αποστολή ατόμων για τροφή αλλού για κάποιο διάστημα, η αναζήτηση τροφίμων στα απορρίμματα και η επαιτεία. Αρκετοί συγκεντρώνουν ανακυκλώσιμα υλικά και τα επιστρέφουν στα μηχανήματα για να κρατήσουν το χρηματικό ποσό της επιστροφής.

Συνοψίζοντας, γίνεται σαφές ότι τα άτομα τα οποία παίρνουν τρόφιμα από το συσσίτιο έχουν ήδη υποβαθμίσει σε μεγάλο βαθμό το βιοτικό τους επίπεδο. Υψηλότερες ομάδες κινδύνου είναι τα άτομα μεγάλης ηλικίας, χαμηλής ειδίκευσης και χαμηλών εισοδημάτων που δεν έχουν υποστηρικτικό δίκτυο και αντιμετωπίζουν προβλήματα τα οποία δεν μπορούν να ξεπεράσουν εύκολα και να ανακάμψουν, όση βοήθεια και αν δοθεί από το συσσίτιο, καθώς η πρόσβαση στα τρόφιμα είναι ένα από τα πολλά προβλήματα που αντιμετωπίζουν. Η υλική διάσταση της επισιτιστικής φτώχειας επιβεβαιώνεται. Επιπλέον, αντιμετωπίζουν στερήσεις και σε κοινωνικό επίπεδο, καθώς η αδυναμία πρόσβασης στο φαγητό θέτει εμπόδια στην κοινωνική απόλαυση μέσω του φαγητού, στη διατήρηση των καθιερωμένων εθίμων και σε πολλές περιπτώσεις οδηγεί σε αυτό-περιθωριοποίηση με πιθανές τις σοβαρές επιπτώσεις στην ευημερία των ατόμων. Για να αλλάξουν αυτές οι καταστάσεις χρειάζεται κάτι παραπάνω από την απλή παροχή επισιτιστικής βοήθειας, η οποία θα πρέπει να ξεπερνάει τα όρια της φιλανθρωπίας.

Βιβλιογραφία

Πηγές

Ελληνόγλωσσες

- Μπουρδούνη, Α. (2022, Μάιος, 19). Κοινωνικός αποκλεισμός και φτώχεια: έννοιες ταυτόσημες; Μελέτες, Social Policy. www.socialpolicy.gr
- Ντούνης, Α. (2013, Ιανουάριος, 23). Κοινωνικές διαστάσεις της φτώχειας και μονογονεϊκές οικογένειες. Social Policy. www.socialpolicy.gr

Ξενόγλωσσες

- Eurostat. (2013). The Measurement of Poverty and Social Inclusion in the EU: Achievements and Further Improvements. In Seminar ‘The Way Forward in Poverty Measurement’ 2–4 December 2013, Working Paper 25. Geneva, Switzerland: United Nations Economic Commission for Europe.
- Eurostat (2015). Glossary: material deprivation. Statistics Explained (<https://ec.europa.eu/eurostat/statisticsexplained/>)
- Eurostat (2023a) Statistics Explained: Household budget survey - statistics on consumption expenditure (<https://ec.europa.eu/eurostat/statisticsexplained/>).
- Eurostat (2023b) Statistics Explained: EU statistics on income and living conditions (EU-SILC) methodology – introduction. (<https://ec.europa.eu/eurostat/statisticsexplained/>)
- Lecerf, M., (2016). Poverty in the European Union: The crisis and its aftermath, EPRS: European Parliamentary Research Service. Belgium. Retrieved from: <https://policycommons.net/artifacts/1333889/poverty-in-the-european-union/1938723/> on 21 Jan 2024. CID: 20.500.12592/rc3vmc.
- European Commission (2010) 126: Ανακοίνωση της Επιτροπής στο Συμβούλιο και το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο - Ανθρωπιστική επισιτιστική βοήθεια SEC(2010)374

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

- Γούλας, Χ. Α. (2007). *Φτώχεια, Εκπαίδευση και Κοινωνικός αποκλεισμός* (Doctoral dissertation, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης).

- Δημουλάς, Κ., Κουζής, Γ., (2018). Κρίση και Κοινωνική Πολιτική: αδιέξοδα και λύσεις. Συλλογικό. Αθήνα: εκδόσεις Τόπος.
- Μπουρίκος, Δ., & Σωτηρόπουλος, Δ. (2014). Οικονομική κρίση, Κοινωνική Πρόνοια και Κοινωνία των Πολιτών. Η επίδραση της οικονομικής κρίσης στους τυπικούς και άτυπους φορείς της κοινωνίας πολιτών στο χώρο της κοινωνικής αλληλεγγύης και οι νέοι περιορισμοί της κοινωνικής ιδιότητας του πολίτη την περίοδο 2010-2013. Αθήνα: ΕΛΙΑΜΕΠ Παρατηρητήριο για την κρίση.
- Newman, F. L. (2006). Η πείνα στην ιστορία: έλλειψη τροφίμων, πενία και στέρηση (επιμ. Μτφρ. Σ. Κωνσταντινέα, Αθήνα: Πολύτροπον (Το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το έτος 1990).
- Παπαηλία, Θ. Δ. (2020). Επισιτιστική ανασφάλεια στη τρίτη ηλικία. Διδακτορική διατριβή: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.
- Παπαθεοδώρου, Χ., Δαφέρμος, Γ., & Μαρσέλλου, Α. (2008). Οικονομική ανισότητα και φτώχεια στην Ελλάδα: Συγκριτική ανάλυση και διαχρονικές τάσεις. Αθήνα: Παρατηρητήριο Κοινωνικών Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ, Οικονομικών/Δημοσιονομικών Εξελίξεων, Φτώχειας και Ανισοτήτων (Επιστημονικές Εκθέσεις (Reports).
- Παπαθεοδώρου, Χ., Μισσός, Β., Παπαναστασίου, Σ., (2021) Μελέτη των επιπτώσεων της οικονομικής κρίσης στα εισοδήματα και τις συνθήκες διαβίωσης των μικρών επιχειρηματιών και αυτοαπασχολούμενων: νέες μορφές ανισοτήτων, κίνδυνος φτώχειας και ο ρόλος του κοινωνικού κράτους. Αθήνα : Έρευνες & Μελέτες ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ. ISBN 978-618-5025-81-6
- Intersos Hellas (2022). Πείνα στην Ευρώπη: Μία ανάλυση της επισιτιστικής ανασφάλειας που βιώνουν πρόσφυγες, αιτούντες άσυλο, μετανάστες και άνθρωποι χωρίς χαρτιά στην Ελλάδα. Αθήνα.
- Τράπεζα Τροφίμων (2023). Επισιτιστικές ανάγκες γενικού πληθυσμού. Έρευνα για τις ανάγκες των συσσιτίων που στηρίζει η Τράπεζα Τροφίμων στην Αθήνα. Αθήνα: Τράπεζα Τροφίμων.

Ξενόγλωσση

- Anderson, S.A. (1990). Core indicators of nutritional state for difficult-to-sample populations. The Journal of nutrition, 120, 1555-1598.

- Bartelmeß, T., Jasiok, S., Kühnel, E., & Yildiz, J. (2022). A scoping review of the social dimensions in food insecurity and poverty assessments. *Frontiers in Public Health*, 10, 994368.
- Barrett, C. B. (2010). Measuring food insecurity. *Science*, 327(5967), 825-828.
- Bickel, G., Nord, M., Price, C., Hamilton, W., & Cook, J. (2000). Guide to measuring household food security.
- Boserup, E., (1965). The conditions of agricultural growth. Chicago:Aldine.
- Borch, A., & Kjaernes, U. (2016). Food security and food insecurity in Europe: An analysis of the academic discourse (1975–2013). *Appetite*, 103, 137-147.
- Bowering, J., Clancy, K. L., & Poppendieck, J. (1991). Characteristics of a random sample of emergency food program users in New York: II. Soup kitchens. *American journal of public health*, 81(7), 914-917.
- Coates, J., Swindale, A., & Bilinsky, P. (2007). Household Food Insecurity Access Scale (HFIAS) for measurement of food access: indicator guide: version 3.
- Clancy, K. L., Bowering, J., & Poppendieck, J. (1991). Characteristics of a random sample of emergency food program users in New York: I. Food pantries. *American Journal of Public Health*, 81(7), 911-914.
- Dowler, E. A., Kneafsey, M., Lambie, H., Inman, A., & Collier, R. (2011). Thinking about ‘food security’ engaging with UK consumers. *Critical Public Health*
- FAO (2002). The State of Food Insecurity in the World. Fourth edition. Rome.
- FAO, IFAD, UNICEF, WFP and WHO. (2023). The State of Food Security and Nutrition in the World 2023. Urbanization, agrifood systems transformation and healthy diets across the rural–urban continuum. Rome, FAO. <https://doi.org/10.4060/cc3017en>
- Fischler, C. (1988). Food, self and identity. *Social science information*, 27(2), 275-292
<https://doi.org/10.1177/053901888027002005>
- Frongillo, E. A. (2022). Validity and cross-context equivalence of experience-based measures of food insecurity. *Global Food Security*, 32, 100599.
- Hadley, D., & Crooks, D. L. (2012). Coping and the biosocial consequences of food insecurity in the 21st century. *Yearbook of Physical Anthropology*.

- Hardcastle, S. J. & Caraher, M. (2021). The role of foodbanks in the context of food insecurity: Experiences and eating behaviours amongst users.. *Appetite*, 163, 105208. doi: 10.1016/j.appet.2021.105208
- Herman, C. P., Polivy, J., Pliner, P., & Vartanian, L. R. (2019). *Social influences on eating*. Cham: Springer.
- Köhler BM, Feichtinger E, Barlösius E, Dowler E. (1997). Poverty and Food in Welfare Societies. Berlin: Edition Sigma.
- Lambie-Mumford, H., & Silvasti, T. (2020). Introduction: Exploring the growth of food charity across Europe. In *The rise of food charity in Europe* (pp. 1-18). Policy Press.
- Leroy, J. L., Ruel, M., Frongillo, E. A., Harris, J., & Ballard, T. J. (2015). Measuring the food access dimension of food security: a critical review and mapping of indicators. *Food and nutrition bulletin*, 36(2), 167-195.
- Loopstra, R., & Lambie-Mumford, H. (2023). Food banks: Understanding their role in the food insecure population in the UK. *Proceedings of the Nutrition Society*, 1-11.
- Loopstra, R. (2020). An overview of food insecurity in Europe and what works and what doesn't work to tackle food insecurity. *European Journal of Public Health*. 30:521. doi: 10.1093/eurpub/ckaa165.521
- Loopstra, R., & Lalor, D. (2017). Financial insecurity, food insecurity, and disability: The profile of people receiving emergency food assistance from The Trussell Trust Foodbank Network in Britain. *London: the Trussell trust*.
- Mabli, J., Cohen, R., Potter, F. and Zhao, Z. (2010) *Hunger in America 2010: National report prepared for Feeding America*, Princeton, NJ: Mathematica Policy Research Inc.
- Mendini, M., Pizzetti, M., & Peter, P. C. (2019). Social food pleasure: When sharing offline, online and for society promotes pleasurable and healthy food experiences and well-being. *Qualitative Market Research: An International Journal*.
- Mortimore, M. (2013). Population growth and food production: moving on from Malthus. *Agriculture Development*, 12, 39.
- Pfeiffer, S., Ritter, T. and Hirsland, A. (2011) 'Hunger and nutritional poverty in Germany: quantitative and qualitative empirical insights', *Critical Public Health*, 21(4): 417–28.

- Prayogo, E., Chater, A., Chapman, S., Barker, M., Rahmawati, N., Waterfall, T., & Grimble, G. (2018). Who uses foodbanks and why? Exploring the impact of financial strain and adverse life events on food insecurity. *Journal of Public Health*, 40(4), 676-683.
- Purdam, K., Garratt, E. A., & Esmail, A. (2016). Hungry? Food insecurity, social stigma and embarrassment in the UK. *Sociology*, 50(6), 1072-1088.
- Rauschenbach, B. S., Frongillo Jr, E. A., Thompson, F. E., Andersen, E. J., & Spicer, D. A. (1990). Dependency on soup kitchens in urban areas of New York State. *American Journal of Public Health*, 80(1), 57-60.
- Sen, A. (1982). Poverty and famines: an essay on entitlement and deprivation. Oxford university press.
- Sen, A. (1986). Food, economics and entitlements.
- Serafino, P., & Tonkin, R. (2017). Statistical matching of European Union statistics on income and living conditions (EU-SILC) and the household budget survey. 10.2785/933460.
- Smith, A. (2005). The wealth of nations [1776]. The Pennsylvania State University.
- Sumsion, R. M., June, H. M., & Cope, M. R. (2023). Measuring Food Insecurity: The Problem with Semantics. *Foods*, 12(9), 1816.
- Tilly, L. A. (1983). Food entitlement, famine, and conflict. *The Journal of Interdisciplinary History*, 14(2), 333-349.
- Townsend P, Phillimore P, Beattie A. (1988). Health and deprivation: inequality and the north. Nurs Stand Royal College.
- Van der Horst, H., Pascucci, S., & Bol, W. (2014). The “dark side” of food banks? Exploring emotional responses of food bank receivers in the Netherlands. *British Food Journal*, 116(9), 1506-1520.
- Webb, P., & Rogers, B. L. (2003). Addressing the "In" in food insecurity. Food and Nutrition Technical Assistance Project Academy for Educational Development.
- Webb, P., Coates, J., Frongillo, E. A., Rogers, B. L., Swindale, A., & Bilinsky, P. (2006). Measuring household food insecurity: why it's so important and yet so difficult to do. *The Journal of nutrition*, 136(5), 1404S-1408S.
- Webb, P., and A. Harinarayan (1999). “A Measure of Uncertainty: The Nature of Vulnerability and its Relation to Malnutrition.” Disasters.

- WFP (2021). Technical guidance for WFP: Consolidated approach for reporting indicators of food security (CARI). Third edition. Italy: World food Programme (WFP), Research, Assessment and Monitoring Division.
- Yildiz J, Leonhäuser I. (2014) Reduced household income: coping strategies for daily food. Family socioeconomic and cultural issues: a continuing home economics concern. Int Federat Home Econmics,

Παράρτημα

Ερωτηματολόγιο

Κωδικός Συσσιτίου: _____

Αριθμός Ερωτηματολογίου: _____

Φύλο : ☐ Άνδρας ☐ Γυναίκα

Ποιο έτος γεννηθήκατε;: _____

Από το συσσίτιο λαμβάνετε: ☐ Μαγειρεμένο Φαγητό ή ☐ Πακέτα Τροφίμων ή ☐ Και τα δύο

1) Πόσο καιρό παίρνετε βοήθεια από το συσσίτιο;

- ☐ Λιγότερο από 4 μήνες | ☐ 5 μήνες με 1 χρόνο | ☐ 1 με 2 χρόνια |
☐ 3 με 5 χρόνια | ☐ 6 με 8 χρόνια | ☐ Πάνω από 8 χρόνια

2) Κάθε πότε παίρνετε τρόφιμα ή φαγητό από το συσσίτιο;

- ☐ Καθημερινά | ☐ Μερικές φορές την βδομάδα | ☐ 1 φορά το μήνα |
☐ Μερικές φορές το χρόνο

3) Γιατί απευθυνθήκατε εδώ για βοήθεια; Θα σας διαβάσω μερικές προτάσεις και θέλω να μου πείτε ποιες από αυτές ισχύουν ή όχι.

- ☐ Δεν ήθελα οι κοντινοί μου άνθρωποι να μάθουν ότι έχω ανάγκη ζητώντας τους βοήθεια.
☐ Οι κοντινοί μου άνθρωποι δεν μπορούσαν να μου προσφέρουν βοήθεια.
☐ Τα μέλη που φέρνουν εισοδήματα στο σπίτι, αρρώστησαν/ έφυγαν ή έμειναν άνεργα.
☐ Δεν είχα τα κατάλληλα μέσα για να προετοιμάσω το φαγητό μου (π.χ. ρεύμα, νερό)
☐ Υπάρχουν άτομα στο νοικοκυριό που χρειάζονται εξειδικευμένη βοήθεια (ιατρική, ψυχολογική, κ.α.) και δεν μπορούν να συμβάλλουν στον οικογενειακό προϋπολογισμό;
☐ Άλλο: _____

(Υπάρχει κάτι άλλο που δεν αναφέρθηκε και σας έκανε να έρθετε εδώ για βοήθεια;)

4) Πέρα από τη βοήθεια του συσσιτίου. Με ποιους τρόπους προμηθεύεστε όσα τρόφιμα χρειάζεστε για το νοικοκυριό σας;

- ☐ Παίρνουμε από το συσσίτιο
☐ Αγοράζουμε με δικά μας χρήματα
☐ Μας δίνουν τρόφιμα συγγενείς ή φίλοι
☐ Φυτεύω/παράγω μόνος/η μου κάποια τρόφιμα.
☐ Παίρνω τρόφιμα ή κουπόνια για τρόφιμα, από τη δουλειά μου
☐ Άλλος τρόπος: _____

Υπάρχει κάποιος άλλος τρόπος με τον οποίο προμηθεύεστε τρόφιμα που δεν αναφέρθηκε;

5) Έχει επαναληφθεί στο παρελθόν να χρειαστείτε βοήθεια σε τρόφιμα;

- ☐ Ναι ☐ Όχι

Αν ναι, πότε συνέβη αυτό;

- ☐ Σε παιδική/εφηβική ηλικία ☐ Πριν λίγα χρόνια όταν έχασα τη δουλειά μου
☐ Άλλο?: _____

(Υπάρχει κάτι άλλο που δεν αναφέρθηκε;)

Τώρα θα σας διαβάσω κάποιες ερωτήσεις και θα ήθελα να απαντάτε με **Ναι/Όχι** ή **Δεν ξέρω**, εάν δεν γνωρίζετε

Τον τελευταίο 1 μήνα:

6) Ανησυχήσατε ότι δεν θα υπάρχει αρκετό φαγητό στο νοικοκυριό σας;

☐ Ναι ☐ Όχι ☐ Δεν ξέρω

Αν ναι, Πόσο συχνά; ☐ Συχνά ☐ Μερικές Φορές ☐ Σπάνια.

7) Είτε εσείς, είτε άλλα μέλη στο νοικοκυριό σας, δεν φάγατε το είδος των φαγητών που προτιμάτε, λόγω έλλειψης χρημάτων.

☐ Ναι ☐ Όχι ☐ Δεν ξέρω

Αν ναι, Πόσο συχνά; ☐ Συχνά ☐ Μερικές Φορές ☐ Σπάνια.

8) Είτε εσείς, είτε κάποιο άλλο μέλος του νοικοκυριού σας, χρειάστηκε να καταναλώσει τρόφιμα περιορισμένα σε ποικιλία, εξαιτίας της έλλειψης χρημάτων.

☐ Ναι ☐ Όχι ☐ Δεν ξέρω

Αν ναι, Πόσο συχνά; ☐ Συχνά ☐ Μερικές Φορές ☐ Σπάνια.

9) Χρειάστηκε να φάτε κάποιο φαγητό που πραγματικά δεν θέλατε να φάτε, επειδή η έλλειψη χρημάτων δεν σας επέτρεψε να αγοράσετε άλλου είδους τρόφιμα;

☐ Ναι ☐ Όχι ☐ Δεν ξέρω

Αν ναι, Πόσο συχνά; ☐ Συχνά ☐ Μερικές Φορές ☐ Σπάνια.

10) Χρειάστηκε να καταναλώσετε μικρότερη μερίδα φαγητού από εκείνη που νιώσατε ότι χρειάζεστε, επειδή δεν υπήρχε αρκετό φαγητό;

☐ Ναι ☐ Όχι ☐ Δεν ξέρω

Αν ναι, Πόσο συχνά; ☐ Συχνά ☐ Μερικές Φορές ☐ Σπάνια.

11) Χρειάστηκε να φάτε λιγότερα γεύματα μέσα στην ημέρα επειδή δεν υπήρχε αρκετό φαγητό;

☐ Ναι ☐ Όχι ☐ Δεν ξέρω

Αν ναι, Πόσο συχνά; ☐ Συχνά ☐ Μερικές Φορές ☐ Σπάνια.

12) Συνέβη να μην υπάρχουν κυριολεκτικά καθόλου τρόφιμα, κανενός είδους στο σπίτι, επειδή δεν είχατε αρκετά χρήματα να αγοράσετε φαγητό;

☐ Ναι ☐ Όχι ☐ Δεν ξέρω

Αν ναι, Πόσο συχνά; ☐ Συχνά ☐ Μερικές Φορές ☐ Σπάνια.

13) Πήγατε τη νύχτα πεινασμένος για ύπνο, γιατί δεν υπήρχε αρκετό φαγητό στο σπίτι;

☐ Ναι ☐ Όχι ☐ Δεν ξέρω

Αν ναι, Πόσο συχνά; ☐ Συχνά ☐ Μερικές Φορές ☐ Σπάνια.

14) Χρειάστηκε να περάσετε μία ολόκληρη μέρα χωρίς να έχετε φάει τίποτα, γιατί δεν υπήρχε αρκετό φαγητό;

☐ Ναι ☐ Όχι ☐ Δεν ξέρω

Αν ναι, Πόσο συχνά; ☐ Συχνά ☐ Μερικές Φορές ☐ Σπάνια.

Τον τελευταίο μήνα, για να καλυφθούν οι ανάγκες σε φαγητό, χρειάστηκε:

15) Να περιορίσετε τα έξοδα σε πράγματα που σας αρέσουν να κάνετε; (π.χ. δραστηριότητες, συνδρομές κ.α.) –

☐ Πολύ Συχνά ☐ Συχνά ☐ Μερικές Φορές ☐ Σπάνια ☐ Καθόλου.

Τι περιορίσατε; _____

16) Να περιορίσετε τα έξοδα σε πράγματα που είχατε ανάγκη εσείς ή η οικογένειά σας; (π.χ. φροντιστήριο παιδιών)

☐ Πολύ Συχνά ☐ Συχνά ☐ Μερικές Φορές ☐ Σπάνια ☐ Καθόλου.

Τι περιορίσατε; _____

17) Για να καλύψετε τις ανάγκες σας σε φαγητό, χρειάστηκε να περιορίσετε σημαντικά τις μεταφορές σας;

☐ Πολύ Συχνά ☐ Συχνά ☐ Μερικές Φορές ☐ Σπάνια ☐ Καθόλου.

18) Για να καλύψετε τις ανάγκες σας σε φαγητό, χρειάστηκε σταματήσετε τις εξόδους με φίλους/ γνωστούς.

☐ Πολύ Συχνά ☐ Συχνά ☐ Μερικές Φορές ☐ Σπάνια ☐ Καθόλου.

19) Έχετε τη δυνατότητα να γιορτάσετε εθνικές εορτές και γιορτινές μέρες προετοιμάζοντας τα αντίστοιχα παραδοσιακά φαγητά και γλυκίσματα;

☐ Πολύ Συχνά ☐ Συχνά ☐ Μερικές Φορές ☐ Σπάνια ☐ Καθόλου.

20) Έχετε τη δυνατότητα να προσκαλείτε κόσμο στο σπίτι σας για φαγητό σε γιορτές, επετείους και άλλα σημαντικά γεγονότα;

☐ Πολύ Συχνά ☐ Συχνά ☐ Μερικές Φορές ☐ Σπάνια ☐ Καθόλου.

21) Ακόμη και μετά τη βοήθεια του συσσιτίου, έχετε νιώσει ότι τα τρόφιμα δεν επαρκούν για να καλύψουν τις ανάγκες τις οικογένειάς;

☐ Πολύ Συχνά ☐ Συχνά ☐ Μερικές Φορές ☐ Σπάνια ☐ Καθόλου.

22) Θα σας διαβάσω κάποιες επιλογές, και θα ήθελα να μου πείτε για ποιες ανάγκες χρειάστηκε, για τουλάχιστον μία φορά, να μην αγοράσετε τρόφιμα ή να περιορίσετε σημαντικά την αγορά τους, προκειμένου να τις καλύψετε.

- ☐ Στεγαστικές ανάγκες (π.χ. πληρωμή ενοικίου, στεγαστικού δανείου ή οικιακών επισκευών)
- ☐ Ιατρικές ανάγκες (π.χ. κάλυψη ιατρικών εξετάσεων, ιατροφαρμακευτικού εξοπλισμού κ.α.)
- ☐ Ανάγκες σε ρεύμα ή νερό (π.χ. πληρωμή λογαριασμών)
- ☐ Ανάγκες σε ίντερνετ
- ☐ Άλλο: _____
- ☐ Δεν χρειάστηκε να περιορίσω την αγορά τροφίμων για να καλύψω τις ανάγκες μου.

23) Που μένετε αυτή τη στιγμή;

☐ Ιδιόκτητο σπίτι ☐ Ενοίκιο ☐ Δάνειο ☐ Άλλο: _____

24) Ποιο είναι το ανώτερο επίπεδο εκπαίδευσης που έχετε τελειώσει;

☐ Δημοτικό ☐ Γυμνάσιο ☐ Λύκειο ☐ ΙΕΚ/ΔΙΕΚ ☐ Πανεπιστήμιο / ΤΕΙ

25) Πόσα άτομα μένουν στο νοικοκυριό σας, μαζί με εσάς; _____

26) Ποιοι μένουν μαζί σας; _____

27) Έχουν κάποια ειδική ανάγκη; _____

28) Αυτή τη στιγμή: εργάζεστε κάπου;

Ναι/Όχι → είστε άνεργος, ψάχνετε για δουλειά, σύνταξη

☐ Ναι	☐ Όχι	
☐ Εργάζεστε με πλήρη απασχόληση;	☐ Είστε Άνεργος/η	☐ Είστε συνταξιούχος;
☐ Εργάζεστε περιστασιακά ή με μειωμένο ωράριο;	☐ Ψάχνετε για δουλειά;	☐ Ασχολείστε με τα οικιακά ή τη φροντίδα μελών της οικογένειας;

☐ Άλλο : _____

